

S O C I A L
N A P E D A
G O G I K A

NOVEMBER 2001 • VOL. 5 • ŠTEVILKA 4

ZDROUŽENIE
ZA SOCIÁLNO
PRACOVNÍČTVO

WZ SP

KARDELJUNA PLOŠČAD 26
1000 LJUBLJANA

Kazalo/Contents
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Izvinjenje / Apology
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Pregledni znanstveni članki / Review scientific articles
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Nashe vsakekone / Our everyones
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Gorazd M. / Gorazd M.
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Kriminalna preventiva / Criminal prevention
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Strukovna izobrazba / Professional education
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Mitja Mur / Mitja Mur
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Socialnopedagoška diagnostika / Social pedagogical diagnostics
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Navodila avtorjem / Instructions to authors
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Navodila avtorjem / Instructions to authors
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Navodila avtorjem / Instructions to authors
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Navodila avtorjem / Instructions to authors
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association
 Slovenska pedagogska zveza / Slovenian pedagogical association

Revija Socialna pedagogika izdaja Združenje za socialno pedagogiko - slovenska nacionalna sekcija FICE. Revija izhaja četrtletno. Vse izdajateljske pravice so pridržane.

Socialna pedagogika is a quarterly professional journal published by Association for social pedagogy - Slovenian national FICE section.

Naslov uredništva je:
Address of the editors:

Združenje za socialno pedagogiko
Uredništvo revije Socialna pedagogika
Kardeljeva pl. 16 (pri Pedagoški fakulteti)
1000 Ljubljana
tel: (01) 589 22 00 ; Fax: (01) 589 22 33
E-mail: bojan.dekleva@guest.arnes.si

Urednika:
Co-Editors:

Bojan Dekleva (glavni urednik; Ljubljana)
Alenka Kobolt (odgovorna urednica; Ljubljana)

Uredniški odbor sestavljajo:
Members of the editorial board:

Josipa Bašić (Hrvaška, Croatia)
David Lane (Velika Britanija, Great Britain)
Margot Lieberkind (Danska, Denmark)
Leo Lighthart (Nizozemska, The Netherlands)
Marta Mattingly (ZDA, USA)
Friedhelm Peters (Nemčija, Germany)
Vinko Skalar (Slovenija, Slovenia)
Mirjana Ule (Slovenija, Slovenia)
Sonja Žorga (Slovenija, Slovenia)

Uredniški svet sestavljajo:
Members of advisory board:

Lučka Babuder
Mojca Bekš
Brane Franzl
Borut Kožuh
Bojana Silahić
Ivo Škoflek
Jožica Tolar
Darja Zorc-Maver

Oblikovanje in prelom:
Fotografije in grafična oprema:

Nenad Maraš
Špela Razpotnik

Lektorirala:
Angleški prevodi:
Tisk:

Marinka Milenkovič
Metka Čuk
Tiskarna Vovk

Letnik V, 2001, št. 4
Vol. V, 2001, No. 4
ISSN 1408-2942
Spletni naslov: <http://www.uni-lj.si/~pefzzsp>

Naročnina na revijo za leto 2001 je 6.000 SIT za pravne osebe. Naročnina na revijo je za člane Združenja vključena v članarino.

Izdajanje revije v letu 2001 finančno podpira Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport RS.

Članke v reviji abstrahirata in indeksirata *Family Studies Database* in *Sociological Abstracts*.

Kazalo/Contents

Izvirni znanstveni članek

- Melita Kordeš*
Institucionalna vzgoja mladih v
postmoderni 393

Theoretical/research article

- Melita Kordeš*
Institutional education of youth in
postmodern times

Pregledni znanstveni članki

- Olga Poljšak Škraban*
Očetovstvo in razvoj očetovske
identitete 413

Theoretical/comparative articles

- Olga Poljšak Škraban*
Fatherhood and the development
of father's identity

- Špela Razpotnik*
Naše vsakdanje nakupovanje,
težave okoli tega in ali je komu
sploh mar zanje 423

- Špela Razpotnik*
Our daily shopping, its problems
and who cares, anyway

- Gorazd Meško*
Kriminalna prevencija z
načrtovanjem in oblikovanjem
okolja 445

- Gorazd Meško*
Urban planning and design in crime
prevention

Strokovna članek

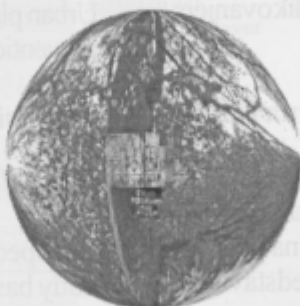
- Mitja Muršič*
Socialnopedagoška diagnoza
(študija primera na podlagi
samopredstavitve) 469

Professional article

- Mitja Muršič*
Sociopedagogical diagnosis (case
study based on self presentation)

Navodila avtorjem 493

Instructions to authors

Institucionalna vzgoja mladih v postmoderni

Institutional education of youth in postmodern times

Povzetek

Melita Kordeš, mag. antropologije, Dijaški dom Ivana Cankarja, Poljanska 26, 1000 Ljubljana

Namen članka je analizirati, kaj se dogaja z institucionalno vzgojo v času modernizacije v družbi, ki jo imenujemo postmoderna. Razvoj bistveno vpliva tudi na odraščanje in spreminja v klasični moderni postavljena in utrjena razmerja med generacijami ter avtoritetna in pedagoška pravila. Zato članek zrcali vsakodnevno prakso in vlogo vzgojitelja, ki jo dopolni s predstavitvijo dela empirične študije, opravljene v Dijaškem domu Ivana Cankarja. V zadnjem delu članka je predstavljena vloga vzgojitelja, njegova strokovna kompetentnost in posledice vnašanja sprememb v vzgojni proces. S teoretično kot z empirično raziskavo je avtorica ugotovila, da je vzgoja mladih smiselna in pomembna naloga in da imamo odrasli v njihovem svetu pomembno ter bolj jasno opredeljeno vlogo, kot se to zdi ob površnem premisleku.

Ključne besede: postmoderna družba, mladi, vzgoja, vloga vzgojitelja

Abstract

The aim of the article is to analyse the influence of the so-called post-modern society on the institutionalised education. The shift in the society affects the process of growing up as well, changing the relations between generations, the rules of authority and education, established in the classic modern society. For this reason I reflect upon the daily routine of a tutor complementing her experience by a survey conducted in the Ivan Cankar Boarding School. In the final part of the article I present the role of the tutor, her educational background and the consequences arising from the changes introduced into the educational processes. My theoretical and field research led me to the conclusion that education remains important and meaningful and that the adults still play an important and clearly defined role in the life of young people.

Key words: postmodern society, youth, education, the role of educator

1 Uvod

Vsak, kdor dela na področju vzgoje mladih ljudi, si nujno kdaj postavi vprašanje o smiselnosti dela, ki ga opravlja. Kaj je pravzaprav bistvo njegovega poklica? Ali je sploh mogoče vplivati, kaj šele vzgajati mlade v t.i. klasičnem obdobju mladosti?

Ta vprašanja mi niso dala miru in so me izzvala, da sem odgovor nanje iskala na znanstven način znotraj magistrskega dela. S tem člankom želim spodbuditi in opogumiti vse, ki delamo z mladimi, da bi iskali odgovore, spremljali spremembe v družbi in življenjskem svetu mladih ter temu primerno vedno znova oblikovali svoje mesto v vzgojnem procesu.

2 Družbeno ozadje postmoderne

Družbeno ozadje, v katerem se dogajajo spremembe mladosti in odraščanja, je postmoderna družba z visoko stopnjo fragmentiranja, pluralizacije, globalizacije in individualizacije, večpomenskosti. V razvitem svetu teče življenje v vedno večjem blagostanju, večja je socialna varnost, povečujejo se možnosti izobraževanja, krajša se delovni čas, povečuje se mobilnost. Hkrati pa se povečuje tudi brezposelnost in fleksibilnost zaposlovanja. Izgubila se je evidentnost in pomembnost povezanosti ljudi v vsakdanje in druge življenjske strukture.

Vse te družbene spremembe je izjemno pomembno upoštevati v načrtovanju pedagoških in vzgojnih intervencij v mladost, saj mora pedagoška znanost ustrezati danostim življenjskega sveta, tudi če so družbeni pojavi prehodnega značaja.

Te družbene pojave preučuje mnogo avtorjev. Beck (1986) združuje te pojave v ime "družba tveganja", kjer se pojem tveganja nanaša tako na vedno večjo atomsko in ekološko globalno nevarnost, pri kateri ni razlik v razredih, kot na individualna tveganja in negotovosti: posamezniki vedno bolj doživljamo konflikte, ki nastajajo v družbi, kot osebne: na primer brezposelnost. S temi težavami se poskuša soočiti vsak posameznik sam z dokvalificiranjem, terapijami, pozitivnim mišljenjem itd.

Schultze (Schultze, 1992 v Weber, 1995) pa z družbo doživetij opisuje današnjo družbo, za katero je značilna usmeritev k dogodkom, izkustvom. Zahteve po doživetjih postajajo vedno bolj središčnega pomena za osebne vrednostne usmeritve in vedno pogostejše določajo smisel življenja. Sodoben človek bi si rad pridobil čim več lepih dogodkov. Posledično pa je izpostavljen vedno novim težavam odločanja. V začetku procesa odločanja se pojavlja negotovost ob vprašanju, "Kaj je pravzaprav zame osrečujoče", bojazen pa se izraža v vprašanih dvoma, "Bi bile druge odločitve pravzaprav boljše zame?" S takšnimi vprašanji nastajajo intrasubjektivne krize in konflikti, kar pa je verjetno razlog za to, da mnogi ljudje niso srečni, kljub naraščajoči količini in pestrosti ponudb blaga, storitev in izkustev.

3 Mladost v postmoderni

Mladost je pojem, ki danes označuje mnogo več kot samo vmesno obdobje med otroštvom in odraslostjo; je eno najpomembnejših oblikujočih obdobji v življenju, v katerem mladostnik ali mladostnica opravi predvsem naslednje razvojne naloge: razvoj intelektualnih in socialnih pristojnosti, razvoj lastnih vzorcev delovanja za uporabo porabniškega in prostočasnega trga in razvoj življenjskega stila, razvoj sistema vrednot, norm, etične in politične zavesti.

Mladi se srečajo s hitrimi spremembami psihofizičnih dispozicij, torej struktur motivov, občutkov, z načini mišljenja in vzorci reakcij in vse to morajo povezati z izgradnjo samopodobe in identitete.

V istem času, ko potekajo te pomembne biografske spremembe posamezne osebnosti, od mladih pričakujemo tudi masovne integracijske dejavnosti, posebej še družbeno kulturne prilagoditve in ekonomsko relevantne kvalifikacije.

Iz tega trčenja mnogih razvojnih nalog v pičem času življenjskega obdobja lahko pride do obremenitev, če strukture za premagovanje tega položaja niso zadostne. Da lahko mladi razgradijo iz tega nastajajoče napeto razmerje, potrebujejo fleksibilne in primerne osebnostne strategije.

Mladi imajo v takem položaju vedno več možnosti za oblikovanje identitete. Posledice so ambivalentne: na eni strani imajo dejansko več možnosti, po drugi strani pa so zaradi napačnih odločitev pred veliko večjim tveganjem. Osebnostno središče mladih in njihovo temeljno merilo odločanja sta slabotna, zato med posameznimi področji svojega življenja težko najdejo trdne povezave, kar posledično pomeni, da mladostnik danes zelo težko pride do osebne identitete, se težko uredi v integralno celoto. Mlad človek je tako v stanju duhovne, psihične in socialne raztreščenosti.

Če je nekoč, v tradicionalnem smislu pomenilo biti mlad: "Danes se moram nečemu odpovedati, da bom jutri kaj imel. Danes se moram potruditi in kaj narediti, da bom jutri nekaj postal", potem vidimo, da danes živijo mladi bolj po nasprotnem geslu: "Danes si moram nekaj privoščiti, danes se ne ničemur odpovedati, marveč danes živeti, ker ne vem zagotovo, kaj bo jutri."

Vzgojno izobraževalne ustanove pa imajo v svojih strukturah še

zmeraj tradicionalno podobo mladih. Načelo učenja in uspešnosti v šoli temelji na tem, da se učijo za kasneje, da mladi v šoli trenutno še nič ne veljajo, saj morajo šele z učenjem omogočiti predpostavko, da bodo v kasnejšem življenju nekaj veljali.

Danes mladi krmarijo sredi teh dveh razumevanj mladosti: svoja vsakodnevna protislovja med dvema podobama morajo torej premagovati in uravnati. Tako postaja vedenje mladih vse bolj strateško: živeti s šolo, sprejemati poklicno izobraževanje, shajati s starši. Mladi šoli sicer priznavajo, da jo potrebujejo, a naj od njih ne zahteva, da zanjo tudi živijo.

Nič kaj preveč jih ne ganejo obljube in zagotovila, ki so usmerjena v prihodnost, ko bodo enkrat prevzeli vlogo odraslega. In za to imajo razlog. Obdobje mladosti se je iz razmeroma jasno opredeljenega prehodnega obdobja preoblikovalo v samostojno obdobje.

Mladi želijo živeti samostojno življenje. To pa lahko razvijajo samo na tistih področjih, kjer jim družba to samostojnost tudi priznava. Ker vlada v šoli podoba mladih kot neizoblikovanih osebnosti, usmerjajo mnogi mladi svoje življenje na področja zunaj šolskega sveta. Svoj samostojni status mladosti, družbeni status, iščejo v vrstniških kulturah, svetu medijev in potrošništva.

4 Biti vzgojitelj mladih v postmoderni

Nikoli doslej ni bilo toliko različnih konceptov dela z mladimi, toliko različnih psiholoških, antropoloških, socioloških, pedagoških teorij in zdi se, da nikoli doslej ni bilo tako težko spremljati in usmerjati mlade na njihovi poti odrasčanja.

V svojem raziskovalnem in praktičnem delu sem odkrila, da je bistvo dela z mladimi preprosto in zaradi tega zelo težko. Vzgoja mladih temelji na osebnem odnosu. Tisti, ki delamo z mladimi, moramo imeti v sebi željo, da stopimo v odnos z mladimi, in sposobnosti, da ta odnos oblikujemo. Tu ne gre za splošno nagnjenje ljudi k družabnosti, ampak se nanaša prav na mlade ljudi z namenom, da bi s pedagoškim občutkom imeli nanje določen vpliv. V takem odnosu predpostavljam, da živijo medčloveška čustva, kot so: sočutje, skrb, medčloveška ljubezen, veseliti se in biti žalosten z drugim.

○ K temu pa sodi še sposobnost, da (intuitivno) dojamem enkratnost,

samosvojost mladostnika, jo sprejem in sooblikujem, da imam občutek za mlade: to je, da sem v določenih pomembnih položajih uspešen brez velikih pomislekov. Brez splošne izobrazbe in strokovnega znanja ter interesa za nadaljnje usposabljanje je težko biti uspešen pri delu z mladimi. Ob vsem tem pa bo v pomoč pri delu tudi kritično mišljenje, dober spomin, odgovornost, umirjen temperament, uravnoteženost in smisel za humor.

Ob usmerjenosti dela v izoblikovanje dobrega odnosa je prav tako pomembna usmerjenost na sedanji trenutek doživljanja mladih. Pred kratkim je bil poudarek na kontinuiranosti dela z mladimi. Že odziv mladih pa nam pove, da tak način ne ustreza njihovim potrebam.

Nanje lahko danes odgovorimo z bolj preglednimi, časovno omejenimi, krajšimi pestrimi in intenzivnimi ponudbami. Nič namreč ne prinese "jamranje", da ni odziva mladih na takšno ali drugačno dobro pripravljeno dejavnost, ki bi jih po našem mnenju morala zanimati. Razloga ne moremo vedno iskati v njihovi nemotiviranosti, pač pa moramo sami spremeniti mišljenje: se poglobiti v mlade, razumeti, kako moramo načrtovati skupaj z mladimi za mlade. Najprej moramo analizirati položaj in videti, s katerimi ponudbami že odgovarjamo na njihove potrebe. Potem pa ustvarjati ponudbe, ki imajo možnost prodreti med mlade: možnosti pa imajo tiste ponudbe, ki pomenijo obogatitev, izkušnje, ki jih mladi doživijo občutno drugače, kot to, kar v svojem vsakdanu že tako ali tako doživljajo.

Vzgoja torej ni neproduktivna podoba dela, ki je samo odnos. Tak model bi bil preveč usmerjen samo na tesnost odnosov, ki so v družini. Vzgojitelj pa lahko zapusti institucijo in s tem tudi odnos. Zato je vloga vzgojitelja zelo zahtevna, pogosto paradokсна. Po eni strani bi naj z mladimi oblikovali zaupne, tople odnose, po drugi strani pa morajo vzgojitelji zahtevati tudi določeno mero discipline in spoštovanja določenih pravil.

Po tem, ko je že zelo zgodaj v otrokovem razvoju imitacija osrednja oblika vzgoje in učenja, potrebujejo mladi predvsem pristnost in verodostojnost s strani vzgojitelja. V vzgoji se zabriše meja poklicne in človeške strani vzgojitelja v nujno potrebno celoto. V proces vzgoje je vpletena njegova celotna osebnost, vzgojitelj ne more preprosto zjutraj in zvečer zamenjati osebnosti.

Ker na vzgojo vpliva osebni, lastni pristop vzgojitelja, lahko postane ta princip vprašljiv. Ta temelj vzgoje (vzgojitelj s svojo osebnostjo)

lahko postane trenutno ali pa trajno majav, hkrati pa lahko ta osebna struktura postane nestabilna ne le poklicno, marveč tudi v zasebnem življenju, kajti osebnosti ne moremo deliti.

5 Vloga vzgojitelja

5.1 Poklicna identiteta vzgojitelja

Oblikovanje poklicne identitete je odločilnega pomena za dober vzgojni odnos. Vzgojitelji/ce doživljajo svojo poklicno identiteto, svoje uspehe in poraze v tesni povezavi z lastno osebnostjo, zato jih prenesejo na vsa druga osebna področja zunaj poklica. Motena poklicna identifikacija ima lahko različne dejavnike in vzroke (Günder, 1995):

- Ponotranjene vzgojne drže in norme vzgojitelja/ice sodelavci ne sprejemajo in ne spoštujejo. Ta manjkajoča identifikacija se kaže predvsem tam, kjer je vzpostavljena stroga hierarhična struktura ustanove, če obstaja občutek kontrole in odvisnosti od volje nadrejenih, katerih pedagoške koncepcije pa ne sprejemajo.
- Če uporabljane metode, pedagoške in vrednostne drže pri mladih ne dosežejo (ali le v majhni meri) uspehov. V tem primeru ne gre za uravnovešeno ponotranjenih drž in uspehov.
- Do poklicne identifikacije ne pride, ker vzgojitelji/ce pedagoških drž ali koncepcij ne upoštevajo ali jih sploh ni.

Poklicna identiteta je razvojni proces. Začne se s študijem in nadaljuje na delovnem mestu. Z največjo gotovostjo se pridobi in ohranja takrat, kadar je pedagoško delo priznано, cenjeno kot smiselno, pomembno in uspešno. Obdobje študija omogoča, da se študentje vpeljejo v naloge svojega poklica. Dobri pedagogi potrebujejo ob tem še izkušnje in osebno zrelost za ravnovesje med individualnimi, socialnimi, javnimi in delovnimi pričakovanji ter zahtevami. Vzgojitelji najdejo svojo poklicno identiteto šele, ko svoje strokovne sposobnosti realno ocenijo in smiselno uporabljajo. Sposobni vzgojitelji spremljajo zunanji razvoj in se primerno tudi sami spreminjajo (Flosdorf, 1987).

5.2 Raziskava v dijaškem domu o vlogi vzgojitelja

Anketirala sem 270 dijakinj in dijakov Dijaškega doma Ivana Cankarja. V anketi sem želela preveriti stopnjo strinjanja z izjavami, ki sem jih izpisala iz intervjujev z 12 naključno izbranimi dijakinjami in dijaki v predhodni kvalitativni študiji. Rezultati kažejo visoko stopnjo strinjanja z izjavami.

Tabela 1: Stopnja strinjanja dijakinj in dijakov z izjavami o vlogi vzgojitelja v dijaškem domu (1 = močno se ne strinjam, 5 = popolnoma se strinjam).

IZJAVE:	Povprečna vrednost strinjanja:
1. Vzgojiteljica mora biti taka, da ji lahko zaupaš.	4,42
2. "Vzgoja" bi morala biti razumevajoča, da prisluhne, prijazna, pozorna.	4,37
3. Da vidi dijaka kot sočloveka, s katerim živi.	4,37
4. Vzgojitelj bi moral imeti bolj sproščen odnos do nas.	4,28
5. Dober vzgojitelj nam zaupa.	4,26
6. Dober vzgojitelj se za nas zanima.	4,20
7. Pa ne se takoj začeti pogovarjati o šoli in s tisto redovalnico okoli strašit.	4,18
8. Večkrat bi se moral spustiti na tvoj nivo, ne da je neke nad tabo.	4,15
9. Ni nujno, da so ene uradne osebe, da je med nami neka stopnica.	4,03
10. Ne bi smela biti samo neka kontaktna oseba.	3,84
11. Vzgojitelj naj bi videl, za kaj smo nadarjeni in nas na tem področju vzpodbujal.	3,77
12. Mogoče bi morali biti bolj odprti za probleme, moral bi se sesti z nami.	3,74
13. Jaz mislim, da je vloga vzgojiteljev v tem, da se z nami pogovarjajo.	3,62
14. Naloga vzgojitelja je, da nadzoruje, da ne bomo v šoli popustili.	3,48
15. To je premalo, da pridejo ob štirih, pogledajo, ali se učimo in te naderejo, če se ne.	3,45
16. Da ve za tvoje počette in te zna usmeriti.	3,43
17. Tako, da pazijo, da ne delamo kakšnih neumnosti.	3,35
18. Moj/a vzgojitelj/ica je idealna.	3,31
19. Da bi se včasih dobili, recimo vsaka dva meseca, cela skupina skupaj.	3,27
20. Ni stvar vzgojitelja, ali se učiš ali ne.	3,22
21. Lahko bi skupaj kaj počeli: tudi šli ven, igrat tenis ali se kopat.	3,03
22. Najbolj srečen bi bil, če bi ga čim manj videl.	2,65
23. Vzgojitelji so tukaj zato, da nas omejujejo z izhodi.	2,12

Očitno je, da so na vrhu zaželenih vlog vzgojitelja izbrali vlogo sočloveka, spremljevalca. Želijo si osebe, ki bi bila preprosto ob njih, ki bi jim bila blizu: se spustila na njihov nivo, brez stopnice, brez uradnosti, sproščeno. S tem bi bilo omogočeno obojestransko zaupanje: dijaki bi lahko zaupali vzgojitelju in vzgojitelj dijaku. Na naslednjih mestih opišejo naloge, ki bi jih naj vzgojitelj opravljal: se

pogovarjal, svetoval. Kontrolno nalogo postavijo šele na petnajsto mesto, torej krepko v drugo polovico pomembnosti.

Zelo zanimivi so rezultati vprašanja: "Sedaj pa izberi tri trditve iz zgornje tabele, s katerimi se najbolj strinjaš". Med vsemi so najpogosteje izbrali naslednje (tabela 2).

Tabela 2: Katere so po mnenju 270 dijakin in dijakov tri najpomembnejše vloge vzgojitelja?

IZJAVE:	% tistih, ki se najbolj strinjajo s to izjavo:
1. Dober vzgojitelj nam zaupa.	31,67
2. Vzgojiteljica mora biti taka, da ji lahko zaupaš.	25,00
3. Vzgojitelj bi moral imeti bolj sproščen odnos do nas.	19,58

Tabela 3: Rezultati strinjanja z izjavami (v %), ki so posebej zanimivi za opredelitev vloge vzgojitelja. Naveden je odstotek odgovorov po posameznih stopnjah strinjanja (1 = močno se ne strinjam, 2 = se ne strinjam, 3 = deloma se strinjam deloma ne, 4 = strinjam se, 5 = popolnoma se strinjam).

Izjave:	Odgovori:				
	1	2	3	4	5
Moj/a vzgojitelj/ica je idealna.	10,42	8,33	37,50	27,50	16,25
Naloga vzgojitelja je, da nas nadzira, da v šoli ne popustimo.	3,39	11,67	35,00	35,83	14,85
To ni stvar vzgojitelja, ali se učiš ali ne.	3,75	17,92	45,83	20,00	12,92
Vzgojitelj naj bi videl, za kaj smo nadarjeni in nas na tem področju vzpodbujal.	2,08	5,42	28,75	40,83	22,92
Najbolj srečen bi bil, če bi ga čim manjkrat videl.	14,58	31,67	36,67	7,92	9,17

Izjava "Moja vzgojiteljica je idealna", ki opredeljuje osebo vzgojiteljice kot popolno, takšno, kot bi si jo človek lahko želel, ki je ni potrebno spreminjati, je lahko sporna, posebej, če jo damo v presojo mladim, od katerih pričakujemo kritičen odnos do takšnega ideala. Prav zato je presenetljiv visok odstotek tistih (16%), ki se popolnoma strinjajo, da imajo idealno vzgojiteljico. To pomeni, da tako misli vsak/a šesti/a dijak/inja, ali povedano z domskimi besedami: v vsaki drugi sobi je nekdo, ki vlogo vzgojitelja popolnoma sprejema. Če k temu najvišjemu idealu prištejemo še 27,5% tistih, ki se prav tako strinjajo, da je vzgojitelj/ica idealen/na, potem imamo skupaj 43,75% dijakov/inj, skoraj polovico anketiranih. To je izredno visok odstotek,

če upoštevamo, kako visoka mera je ideal, da ga v resnici sploh ni, in da se dijaki dobro zavedajo tudi slabosti vzgojiteljev. Zato nam 19% dijakinj, ki se ne strinjajo, da so njihovi vzgojitelji idealni, pove morda več: ni prišlo do dobrega stika, vzgojitelja ne morejo imeti za tistega, ki vzgaja s svojo osebnostjo. Gre za visoko število - 1/5 vseh dijakinj.

Izjavi "Naloga vzgojitelja je, da nas nadzoruje, da v šoli ne popustimo", "To ni stvar vzgojitelja, ali se učiš ali ne", so zanimive zato, ker je učni uspeh ena izmed osrednjih točk življenja v domu. Mnenja o tem, kakšne so naloge vzgojitelja, da pripomore k učnemu uspehu, so deljena. Zelo zanimivo je, da vsi dijaki menijo, da imajo vzgojitelji določeno vlogo pri učenju: več kot polovica se jih celo strinja, da je naloga vzgojitelja nadzorovati, da v šoli ne popustijo. Številka kaže na to, da mladi na šolskem področju potrebujejo podporo vzgojitelja tako zelo, da so celo pripravljeni sprejeti nadzor, ki bi okrepil njihovo šibkost na tem področju. To dejstvo podpira tudi druga izjava, kjer le tretjina mladih potrdi, da ni stvar vzgojitelja, ali se oni učijo ali ne. Ostali menijo, da se vzgojitelja tiče tudi to, ali se oni učijo ali ne.

Kaj naj bi ob pripravljenosti na pogovor, poslušanju, vzpodbujanju k učni uspešnosti vzgojitelj še "delal"? Na to vprašanje nam da odgovor izjava, "Vzgojitelj naj bi videl, za kaj smo nadarjeni in nas na tem področju vzpodbujal", s katero se v visoki meri mladi strinjajo (povprečna vrednost 3,77). Le 7,5% jih meni, da to ni vzgojiteljevo delo, vsi ostali vsaj delno pričakujejo podporo na področju njihove nadarjenosti. Na tem področju vzgojiteljevega dela je gotovo veliko možnosti, tako da poklic vzgojitelja ni v nevarnosti, da bi padel v rutino in dajal vzgojitelju priložnost za nedejavnost.

"Najbolj srečen bi bil, če bi ga čim manjkrat videl", s to izjavo sem želela dobiti odgovor mladih na vprašanje, ali smo jim nadležni ali pa so veseli stikov z nami. Rezultat očitno kaže, da 46% bivajočih v domu vzgojitelji ne razveselimo s tem, da se izognemo stiku z njimi. Le 17,63% (podobno kot tistih 19%, ki pri prejšnjem vprašanju meni, da nismo idealni) bi veselilo, če nas ne bi videvali. Pri tem ne smemo pozabiti na tretjino tistih, ki jih včasih razveselimo, ko nas ni, včasih pa, ko smo. Ti so v mladostnem doživljanju odraslih razcepljeni med sprejemanjem in zavračanjem odraslih. V bistvu pa smo dobrodošli v njihovih sobah, saj je zaradi njihovega življenjskega poteka prav, da se pojavimo, pa čeprav jim včasih to ni v veselje. "Prvo, kar učinkuje

v vzgoji, je to, da vzgojitelj je, drugo, kaj dela, tretje, kar govori“ (Guardini v März, 1998: 732).

5.3 Strokovna kompetentnost vzgojitelja

Če želimo primerno uravnotežiti pričakovanja mladih, institucije in svoja lastna pričakovanja, moramo imeti oblikovano močno poklicno identiteto. Izpolnjevanje zapletene naloge vzgoje pa zahteva tudi najrazličnejše spretnosti. Da bi lahko vsakokratno konkretno situacijo primerno rešili, potrebujejo vzgojitelji strokovno kompetentnost, ki jo lahko razdelimo na instrumentalno, refleksivno, socialno in duhovno.

Instrumentalna kompetentnost pomeni, da vzgojitelji obvladajo spretnosti, vedenjske vzorce in uporabljanje strokovnega znanja. Za načrtno in ciljno usmerjeno vzgojo je enako potrebna podkovanost v teoretičnem znanju kot tudi v strategijah in konceptih konkretnih vzorcev dela. Metode same so pri tem seveda le pot do cilja.

Refleksivna kompetentnost vsebuje sposobnost vzgojitelja, da ne izgubi stika s svojim lastnim razvojem, marveč ga integrira v poklicno delo. Refleksivna kompetentnost zahteva torej samosprejemanje: z napakami in šibkimi točkami ravno tako kot z sposobnostmi in talenti. Predpostavlja osebno identiteto, v katero je lastna življenjska zgodovina zavestno vpletena, stališče do bistvenih stvari je jasno opredeljeno in so razvite vizije prihodnosti.

Pri vzgoji pogosto poudarjamo izkušnje. Samo izkušnje pa niso dovolj. Potrebno je tudi predelati lastno biografijo, v kolikor je to pomembno za kasnejšo prakso. Brez visoke stopnje samorefleksije in samorazumevanja obstaja nevarnost, da zaradi svojih lastnih potreb in poklicnih motivov mladi postanejo objekt zadovoljevanja naših potreb.

Končno in ne nazadnje pa mora biti razčiščen tudi odnos do razmer v instituciji oz. do pričakovanj nosilcev institucije: vodstva, financerjev. Pri tem se moramo zavedati, da angažma brez refleksije ostaja slep, refleksija brez angažmaja pa prazna.

Socialna kompetentnost: vključuje sposobnost, da se prilagodimo potrebam in zahtevam mladih, da smo sposobni o okoliščinah razmisliti in ne ostanemo v njej ujeti. Pomeni sposobnost empatije na eni strani, sposobnost reflektiranja na drugi, pa tudi, da najdemo v

vsem tem prostor zase. V pravem odnosu moramo biti do bližine in oddaljenosti, da si lahko v pravem trenutku sami priskočimo na pomoč. Pri tem pa moramo biti pripravljeni na osebni, zaupni stik z mladimi: takšni pogovori poglobijo osebne odnose in omogočijo učinkovito vzgojo.

Duhovna kompetentnost označuje sposobnost posameznika, da v strokovno, pogosto formalno usmerjeno vzgojo, vnaša celovito, na vrednotah temelječo vzgojo, ki izhaja iz širokega svetovnonazorskega ozadja. Taka vzgoja ponuja trdnost v nasprotju z vsesplošno razširjenim občutkom nemoči in nesmisla.

Celovita vzgoja zahteva tudi jasno opredelitev do vrednot in odgovore na najpomembnejša življenjska vprašanja. Ta pa zajemajo glede na smisel življenja naslednje vidike: kaj vemo o bistvu človeka, o svetu in zadnjemu smislu resničnosti? Kaj naj storimo? Komu smo ne nazadnje odgovorni in kakšen smisel imata zvestoba in prijateljstvo pa tudi trpljenje in krivda? V kaj lahko upamo in iz česa črpamo pogum za življenje?

Humana, človeška kompetentnost, je nepogrešljiv del strokovnosti. Vzgajanje je zelo tesno povezano z osebo vzgojitelja. Mladim nudi podporo tam, kjer sami ne zmorejo rešiti situacije. Vedno bolj jih moramo vzpodbujati, da najdejo svoje mesto, oblikujejo svoja stališča v svetu, in da najrazličnejše naloge opravijo sami.

Vsemu temu pa se mora pridružiti še humor ali "veselje srca". Šele ta osrednji čustveni ton zares ustvari možnosti vzgoje.

Sposobnost realizacije profesionalnega ravnanja ni mogoča samo s pomočjo institucionaliziranega, strokovno specializiranega izobraževanja. Je rezultat tenkočutne prakse, ki se kaže v sposobnosti analize, dobrega poznavanja sveta mladih, v sposobnosti intuicije ter empatije. (Dewe, 1993)

Profesionalnost pogosto pripisujemo tistim, ki se na določenem področju specializirajo, naučijo posebnih tehnik dela, poiščejo nove poti reševanja problemov. Danes je zelo zanimivo in moderno pridružiti se neki (tehnični) vzgojni metodi, ki obljublja uspešno reševanje težavnih položajev. Te tehnike narekujejo notranjo trdnost, gotovost pri delu z jasnimi koraki dela. Podlaga teh tehnik je pogosto zmanjševanje tehnično linearnih postopkov. Tehnike nudijo instrumentarij, s katerim postane pedagog učinkovit, saj ima v rokah praktičen, znanstveno preizkušen postopek.

Tabela 4: Sistematičen prikaz kompetenc (Flosdorf, 1987).

Strokovna kompetentnost = profesionalno ravnanje		
Instrumentalna kompetentnost	Refleksivna kompetentnost	Socialna kompetentnost
Strokovno znanje in spretnost: - način dela, - metode, tehnike - uporaba medijev	Sposobnost: - ozavestiti svojo življenjsko zgodovino, - vplesti subjektivno prizadetost, - razumeti in prepoznati družbeno okolje	Sposobnost: - stopiti do drugih, - za socialno delovanje: - empatije, - oddaljenost vlog ...
Duhovna kompetenca - sposobnost pomagati na temelju celovitega, k vrednotam usmerjenega življenja, - sposobnost, da pustimo mladim soudeležbo v našem duhovnem svetu.		
Humana, človeška kompetentnost		

V praksi pa se pokaže, da tudi tako - bolj tehnično razumevanje profesionalnega ravnanja, ne more biti učinkovito brez notranjega razumevanja položaja in široke kompetentnosti opredeljevanja problema in spretnosti reševanja s pomočjo dogovora.

Profesionalnost v poklicnem delu lahko razumemo kot razumevanje teorije (instrumentalno-tehnična komponenta, znanstveno-razumska komponenta) po eni strani in razumevanje primera (komponenta razumevanja, komuniciranja) po drugi strani. Vedno novo vzpostavljane celote teorije in prakse utemeljuje nestandardiziran značaj vzgojnega profesionalnega ravnanja. Komponenti sta si v medsebojnem nasprotju, ki ga ni mogoče preseči. Medsebojno ju ne moremo uglasiti tako, da bi veljali za vse večne čase, marvec vedno le za določeno situacijo.

Absolutizacija znanstvene komponente vodi k že omenjeni tehnični, inženirski napačni predstavi vzgojne prakse. Z enostranskim poudarjanjem hermaneutične, intuitivne, empatične usmeritve pri vsakem primeru pa gre poklicni odnos na raven intimnosti primarnih odnosov, kot so med zakonci, starši, otroki. Ta komponenta je v nevarnosti, da bi jo enačili z vsakodnevnim sporazumevanjem. Če bi vsakdanje ravnanje in profesionalna usmerjenost bili enaki, potem bi poklicno ravnanje postalo primaren odnos: dijak bi postal kolega,

sosed, prijatelj. Če prenesemo upravičeno potrebo po zadovoljevanju človeških osnovnih odnosov na poklicno raven, nam ne bodo uspeli niti medčloveški niti poklicni odnosi.

Poklicno delo z ljudmi lahko pripelje do burn-out sindroma, posebej takrat, ko ni več razlike med poklicnim in vsakdanjim odnosom do ljudi. Da ne bi postal dijak žrtev vzgojiteljeve manipulacije, mora vzgojitelj nujno uporabljati svojo sposobnost refleksije, kajti ta zagotavlja distanco. Gre predvsem za refleksijo logike delovanja lastne poklicne prakse.

Za vzgojno delo so pomembne izkušnje in metodološko znanje, prav tako teorija. Ni pa nekaj v celoti zmeraj uporabno. Tako ostaja profesionalna vzgoja umetnost, ki se sicer trdno opira na znanje, a se ne da metodizirati po vzorcu znanstvenega ali tehničnega dela.

6 Posledice vnašanja sprememb v vzgojo

Družbene spremembe in sprememba položaja mladih v družbi zahtevajo spremembe v vzgoji, tako na osebni ravni vzgojitelja kot na institucionalni. Kadar vzgojitelj pri tem ni uspešen, lahko opazimo dve najbolj značilni strategiji: resignacijo ali pa pragmatično ugnezdenje v službi.

Tukaj ima pomembno vlogo izobraževanje vzgojitelja. Pomembno je, da v času dolgoletnih izkušenj dela z mladimi, ob konvencionalnih oblikah izmenjave izkušenj v študijskih skupinah in pridobivanja znanj na seminarjih, vzgojitelji dobijo možnosti učenja, kar naj bi onemogočilo vgnezdeje rutine v vsakdanu službe, ampak daje možnosti premikov in sprememb.

Brez dvoma utopičen, vendar strokovno primeren model, bi bilo sobotno leto, ki ga imajo na voljo visokošolski profesorji. Ali pa vsaj eno-ali večmesečno spoznavanje prakse in teorije primerljivih institucij drugod, v tujini (Dewe, 1993).

Ker samoizobraževanje in strokovno izpopolnjevanje prispevata h kakovosti vzgojnega dela, je to poklicna dolžnost delavcev. Če želijo ustvarjati prihodnost, jim mora biti v ustanovi omogočeno izobraževanje in usposabljanje. Izpopolnjevanje vzgojiteljev bi sprožilo več inovativnega dela z mladimi, saj je nesporno, da so inovacije potrebne. Pri tem pa je veliko ovir. Najprej zunanjih: plačniki,

finance, nato institucija sama s svojim utečenim redom in sodelavci...

Zato je osrednjega pomena, da ima vzgojitelj ob vseh prej naštetih kompetencah tudi sposobnost razvijati, uveljaviti in uresničiti inovacije. Sposobnost vnašati novost zaobsega celo vrsto lastnosti, kot so: ustvarjalnost, prodornost (znotraj in zunaj institucije), spretnost primerne vedenja, sposobnosti medijske in govorne predstavitve svojega dela, spretnost argumentacije, komunikacije in kooperacije, kakor tudi teoretična znanja.

Ali se bo lahko sprostila strokovna sposobnost inovacije, pa je odvisno od strukture institucije, delovnega področja, ki lahko zavira ali vzpodbuja inovativno delo sodelavcev. Ustvarjalnosti in angažiranja kot osrednjih elementov uvajanja novosti ni mogoče naročiti, zahtevati. Prav tako ju ni mogoče pridobiti v času študija do mere, ki bi omogočala uporabo v praksi.

Analize so pokazale, da trdne, hude hierarhije zavirajo inovacije, medtem ko ustanove, ki jih sestavljajo samostojni delavci, ki so med seboj povezani v rahlo mrežo, dajejo vzpodbude za ustvarjalno samostojno delo.

Kjer v ustanovi staro željo po upravljanju z drugimi zamenja pripravljenost priznati samoorganizacijo, se bo najprej sprostilo prej nujno delo za natančno načrtovanje nalog in napornih ukrepov kontrole. K vzpodbujanju samoorganizacije in samostojnosti delavcev prispeva sistematična decentralizacija ustanove, da se ustvarijo manjši, pregledni krogi delovnih skupin, teamov za problematične primere, delavnice... Prav tako se morajo okrepiti koncepti rotacij pri načrtovanju dela osebja, pa tudi principi omejenih trajanj določenih služb na določenih položajih. S tem po eni strani omogočamo obogatitev karier posameznikov, ki si pridobijo najrazličnejše izkušnje in znanja, po drugi strani pa uživajo tudi komunikacijo v ustanovi (Bradman in Franzpötter, 1990, s. 433 v Dewe, 1993, s. 137).

Tudi Hamann (1988) pravi, da je komunikacija v ustanovi izrednega pomena: bolj prisiljena ko je vertikalna komunikacija v določeni vzgojni situaciji, bolj močno se lahko razvije horizontalna komunikacija (recimo, da držijo skupaj v horizontalni in obstajajo

razprtije v vertikalni smeri). Pod določenimi pogoji lahko postane horizontalna povezava tako močna, da otežkoča ali onemogoči vertikalno komunikacijo (predvsem v položajih z okostenelim formalnim značajem in ob majhnemu prostoru svobode za lastne pobude).

Da bi vzpodbujali kompetenco inovacij, je treba spremeniti tak način komunikacije, kulturo institucije. Pogoj je seveda, da so pred tem opravljene natančne in široke analize, razmišljanja na ravni teorij in konceptov, ki jih lahko prenesemo v konkretno življenje in ravnanje (Dewe, 1993, s.138).

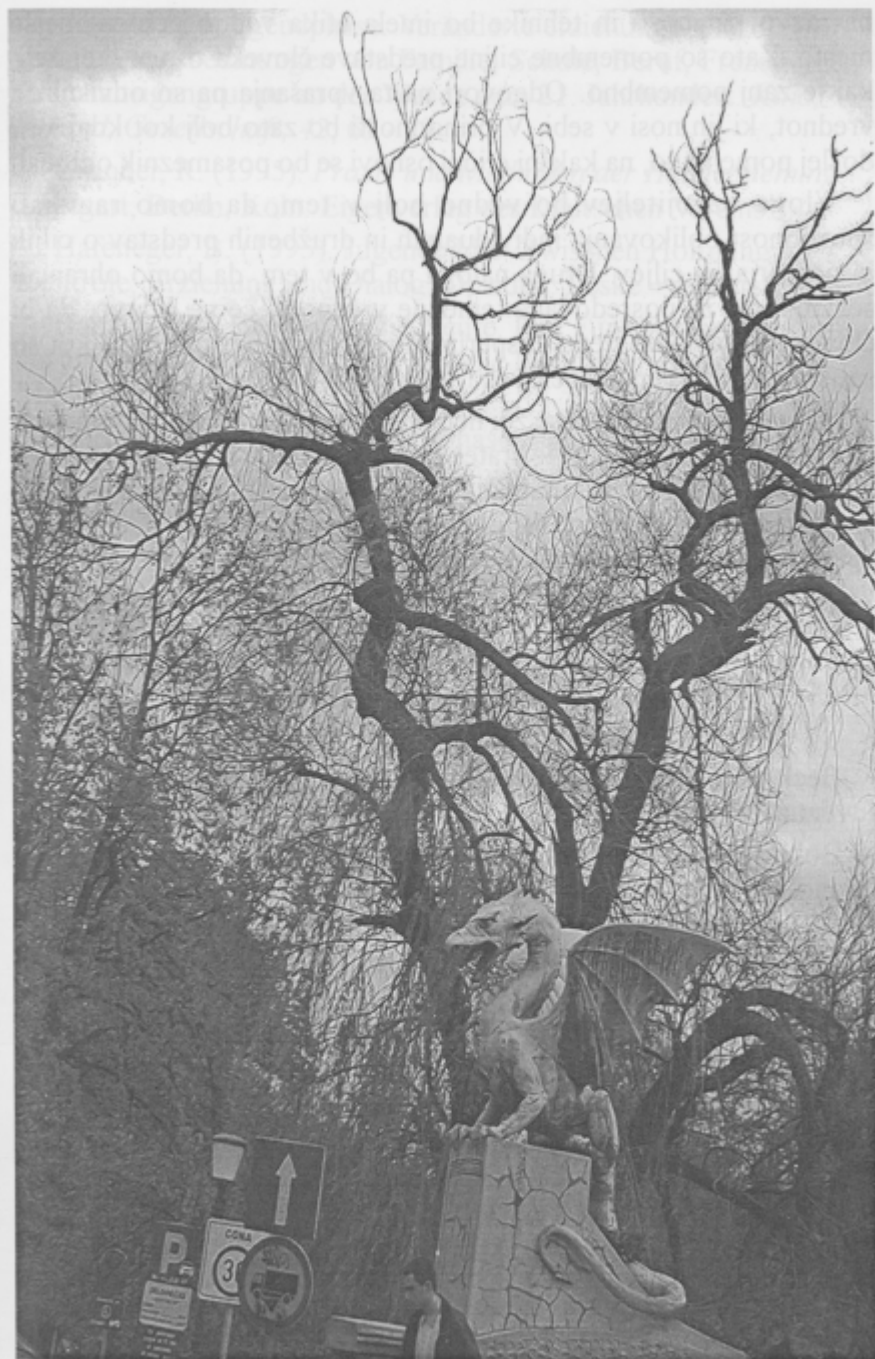
7 Zaključek

Res je, da se je treba poglobiti v svet in mlade ter spremembe, ki jih opazamo. A ne samo v sedanji svet. Če želimo, da bodo mladi upanje prihodnjega sveta, potem moramo znati razbrati smeri razvoja in na to prihodnost pripravljati mlade.

Kaj to konkretno pomeni?

Vzemimo primer družbenega dogajanja, ki ga v Sloveniji že močno zaznavamo: imigracijski tokovi, ki izhajajo iz političnega in ekonomskega neravnotežja držav sveta, bodo naraščali in prinašali nemir v države, v katere se stekajo. Napetosti bodo gotovo še naraščale, tako med priseljenci in domačini kakor tudi med tujci samimi. Poziv k solidarnosti in razumnosti ne bo zadostoval. Strpnost, integracija priseljencev bo uspela le, če bo smisel, cilj imigracije verodostojno posredovan, in če bi uspeli rešiti etične, politične in kulturne konflikte med priseljenci. To moramo vzeti resno, ko načrtujemo delo z mladimi, tako kot druga dogajanja, ki jih v družbi zaznamo.

Drugi primer: očitno je, da podobo sveta najbolj spreminja človek sam. Z napredovanjem znanosti in tehnike bo tudi v prihodnosti v človekovih rokah še več odgovornosti. Višja ko je kompetenca človeka, večji vpliv ima njegova dejavnost na nadaljnji razvoj tehničnega sveta. V celoti ne bo mogel nikoli predvideti vseh posledic svojega tehničnega udejstvovanja. Razcepljenost človeka med zavestno odgovornost in med odgovornost daleč presegajoče posledice dejanj je neizbežna. Mlade moramo senzibilizirati za to področje neizbežnosti in jih usmerjati, da se s tem razumsko spopadejo. Glede

na razvoj znanosti in tehnike bo imela etika vedno pomembnejše mesto. Zato so pomembne ciljne predstave človeka o tem, kaj želi, kaj je zanj pomembno. Odgovori na ta vprašanja pa so odvisni od vrednot, ki jih nosi v sebi. V prihodnosti bo zato bolj kot kdaj koli doslej pomembno, na kakšni etični osnovi se bo posameznik odločal.

Vloga vzgojiteljev bo vedno bolj v tem, da bomo razvijali sposobnost oblikovanja individualnih in družbenih predstav o ciljnih in preverjanju ciljev. Druga naloga pa bo v tem, da bomo ohranjali senzibilnost za posredovane temeljne vrednote, če ne želimo, da bi človek ponovno na slepo eksperimentiral. Osrednje vrednote, kot so spoštovanje življenja, sočloveka, ne morejo biti na izbiri.

Širina vzgojnega dela se zdi neobvladljiva. Vzgojitelji spremljamo mlade na njihovi poti sicer le kratek čas, vendar tako premislek lastnega dela kot izjave mladih samih kažejo, da smo na tej poti potrebni, da ima vzgoja smisel. Dileme institucionalne vzgoje seveda ostajajo izziv, njihovo rešitev pa vidim v okrepitvi teorije in stalnem preverjanju vzgojne prakse ter v povečanju verodostojnosti in dostojanstva vzgoje.

Literatura

Beck, U. (1986). *Risikogesellschaft*. Weinheim/München: Juventa.

Böhnisch, L. (1998). Sozialpädagogische Sozialforschung. Grundlage einer Sozialpädagogischen Jugendkunde. V Rauschenbach, T., Thole, W., (ur), *Spezialpädagogische Forschung, Gegenstand und Funktionen, Berichte und Methoden*. Weinheim/München: Juventa.

Dewe, B., Frechoff, W., Scher, A., Stüwe, G. (1993). *Professionelles soziales Handeln, Soziale Arbeit im Spannungsfeld zwischen Theorie und Praxis*. Weinheim/München: Juventa.

Flosdorf, P., Schuler, A., Weinschenk, R. (1987). *Anleiten, Befähigen, Beraten in Praxisfeld Heimerziehung. Formen und Möglichkeiten zur Verbesserung der beruflichen und persönlichen Kompetenz der Mitarbeiter in der Heimerziehung*. Freiburg im Breisgau: Lambertus.

Frechoff, W. (1997). Soziologische Analysen zum Strukturwandel

der Jugend und Jugendphase. Veränderte erziehungs- und sozialisationsbedingungen von Familie, Schule, Beruf, Freizeit und Gleichaltrigengruppe an der Wende zum 21. Jahrhundert. *Kind, Jugend, Gesellschaft*, 42, 65 - 79.

Gründer, R. (1995). *Praxis und Methoden der Heimerziehung*. Stuttgart, Berlin, Köln: Eigenverlag des Deutschen Vereins.

Hafeneger, B. (1995). *Jugendbilder. Zwischen Hoffnung, Kontrolle, Erziehung und Dialog*. Opladen: Leske + Budrich.

Hamann, B. (1998). *Familie Heute. Ihre Funktion und Aufgabe als gesellschaftliche und pädagogische Institution*. Frankfurt am Main: Verlag Maritz Diesterweg.

Hurrelman, K. (1995). *Lebensphase Jugend*. V Hundsatz, A., Klug, H.P., Schilling, H. (ur.), *Beratung für Jugendliche*. Weinheim/München: Juventa.

Kordeš, M. (2000). *Institucionalna vzgoja mladih v postmoderni*. Ljubljana: FDV, magistrsko delo.

Liedke, M. (1994). *Bildungsaufgaben an der Schwelle zum 3. Jahrtausend*. V Seibert, N., Serve, H.J. (ur.), *Bildung und Erziehung an der Schwelle zum Dritten Jahrtausend*. München: Pim S - Verlag GmbH.

März, F. (1998). *Personengeschichte der Pädagogik. Ideen - Initiativen - Illusionen*. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhard.

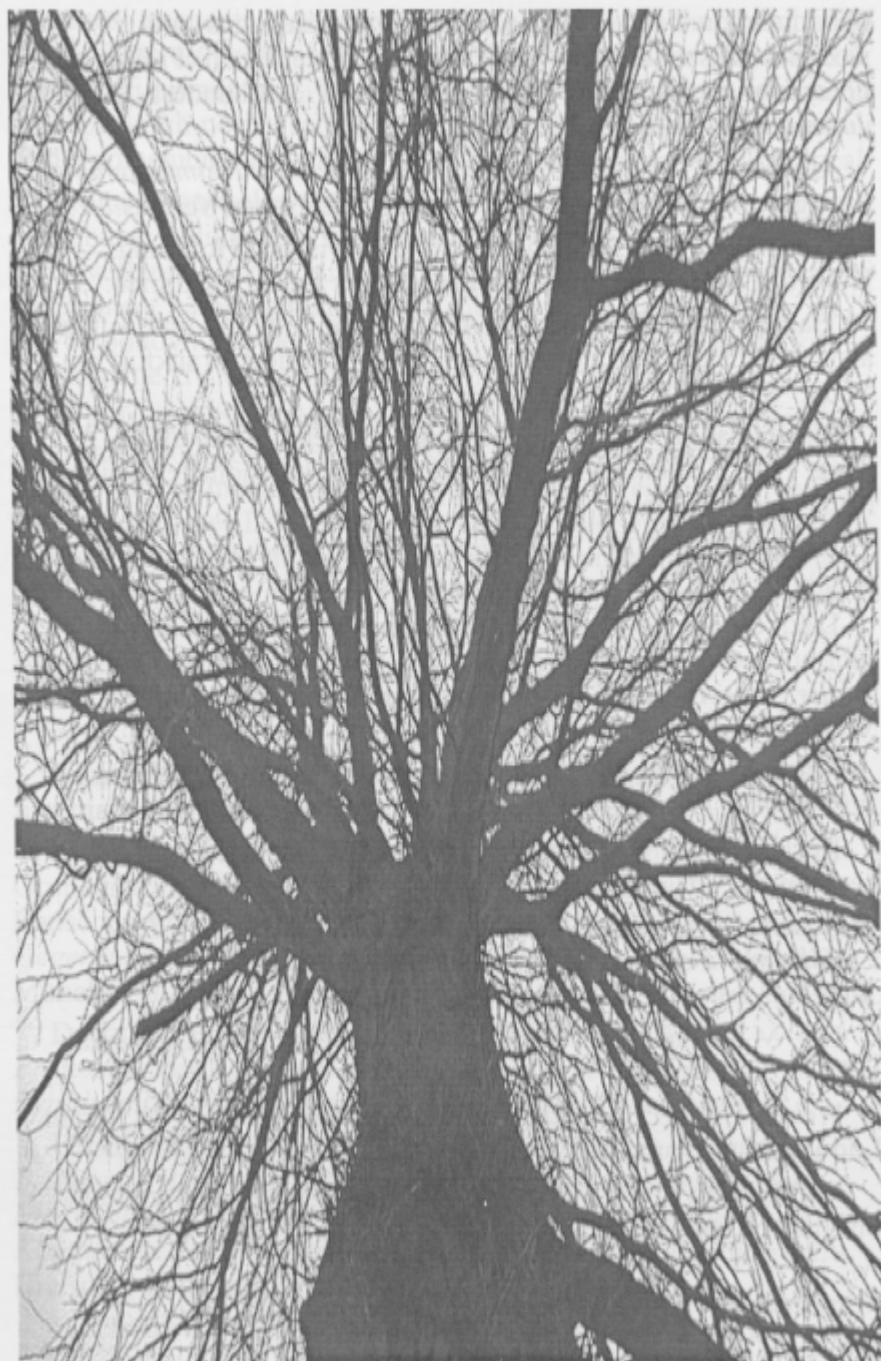
Reckert, W. (1998). *Veränderte Generationenverhältnisse - veränderte Pädagogik*. *Soziale Arbeit*, 47, 307 - 313.

Scherr, A. (1997). *Subjekt - orientierte Jugendarbeit. Eine Einführung in die Grundlagen emanzipatorischen Jugendpädagogik*. Weinheim/München: Juventa.

Ule, M., Mihelj, V. (1995). *Prihodnost mladine*. Ljubljana: DZS.

Weber, E. (1995). *Pädagogische Anthropologie (Teil I)*. Verlag Ludwig Auer Donauwörth.

Wulff, D. R. (1995). *Bildungsnot. Hat die Pädagogik versagt*. Stuttgart: Klett - Cotta.

Očetovstvo in razvoj očetovske identitete

Fatherhood and the development of father's identity

Povzetek

Olga Poljšak Škraban, mag. pih., Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Kardeljeva pl. 16, 1000 V članku je predstavljen koncept vlog v družini s poudarkom na oblikovanju vloge očeta in njegove roditeljske identitete. Teorija identitete, ki sloni na simboličnem interakcionizmu, je uporaben temelj za razumevanje načina oblikovanja identitete očeta. Pri izgradnji, sprejemanju in zavezi očetovski vlogi je pomembna njegova zavestna odločitev za prevzemanje skrbi in odgovornosti za druge. V dejstvu, da se odgovorno očetovstvo ne razvije samo po sebi, tiči verjetno vzrok, da je po podatkih nekaterih raziskav tudi v popolnih družinskih skupnostih najpogostejša podvloga nevpletenega, odsotnega očeta. V zaključku razmišljam o možnih in potrebnih spremembah v pogledu na očetovstvo in o izpolnjevanju očetovske vloge.

Ključne besede: očetovstvo, vloga očeta, očetova identiteta, razvoj

Abstract

This article discusses the concept of the roles in the family with the focus on the formation of the father's role and his paternal identity. The identity theory, which is based on the symbolic interaction perspective, seems very useful for understanding the way father achieves his paternal identity. When the father constructs, accepts and makes commitments to his father's role, it is important that he makes conscious decisions about taking care and being responsible about others. The reason that some research report that the most frequent father's role (also in the complete families) is that of the distant and disengaged father, lies in the fact that the responsible fatherhood doesn't develop per se. The implications of the possible and required changes in the fatherhood and in the fulfilment of the father's role are discussed at the end.

Key words: *fatherhood, father's role, father's paternal identity, development*

Eden izmed pomembnih vidikov razvoja v odraslosti je izpolnjevanje generativnosti oz. razvoj potrebe po prevzemanju skrbi in odgovornosti za druge (Erikson, 1980). V članku predstavljam (z uporabo teorije simboličnega interakcionizma in teorije socialnih vlog) razvoj in izgradnjo identitete očeta z namenom ozaveščanja dejstva, da je pri oblikovanju, sprejemanju in zavezi očetovski vlogi pomembna njegova zavestna odločitev za prevzemanje skrbi in odgovornosti za druge.

Za razumevanje vloge očeta v družini in oblikovanje njegove očetovske identitete je pomembno, da najprej spoznamo nekaj izhodišč teorije socialnih vlog. Vlogo vsakega člana družine določajo hkrati mnogi splošni in osebni dejavniki. Nastran Uletova (2000, str. 378) navaja, da se "socialna vloga gradi na napetosti med tem, kar posameznik igra navzven, in tistim, kar ob tem sam misli in doživlja." Predpostavlja se, da vsak posameznik v neki vlogi nekoliko ponotranji pričakovanja in norme delovanja, ki jih vsebuje ustrezni socialni

položaj. Posamezniki drug drugemu naznačujejo pričakovanja, norme, vedenjske vzorce pa tudi subjektivni odnos do vlog. Zato se socialna vloga ne sprejema kot dejstvo in norma, temveč se gradi v soglasju z vlogami drugih ljudi. Drug drugemu in sami sebi ustvarjamo socialne vloge. Prav v tem interakcijskem značaju socialnih vlog se kaže tudi njihov pomen za subjektivnost posameznika: ta se prepozna kot oseba v vlogi, kar je za doživljanje družinske vloge še posebno pomembno. Doživljanje in zadovoljstvo z vlogo matere ali očeta pomembno oblikuje odnos in ravnanje z otroki.

Tomorijeva (1994) navaja, da poleg spola in razvojnega obdobja določajo družinsko vlogo tudi osebnostne značilnosti in potrebe vsakega posameznika. Vsak družinski član ima svojo vlogo. Mnogo bolj kot njegovo "uradno" mesto v družini (mesto matere, očeta, hčere, ipd.) določajo to vlogo odnosi, v katerih je z drugimi člani družine. Tako pojma materine in očetove vloge ni mogoče opisati brez vključevanja otrok in narobe. Vse vloge, ki jih nekdo v družini prevzema, sestavljajo njegovo samopodobo.

Richter uporablja koncept vloge kot osrednji koncept, v katerem se izražajo družinski odnosi in opredeljuje vlogo kot "celokupnost zavestnih in nezavednih pričakovanj staršev v odnosu do otroka (oziroma partnerja)" (cit. po Čačinovič Vogrinčič, 1998, str. 39).

Na ravni interakcije lahko razčlenimo proces prevzemanja vloge na: dojemanje vloge, pričakovanje v vlogi in aktiviranje vloge oziroma igranje vloge. "Biti v vlogi na ravni interakcije pomeni percepirati oziroma zaznati lastno vlogo in recipročno vlogo, formirati pričakovanja o lastni in recipročni vlogi- ter manifestno odigrati vlogo" (prav tam, str. 161). Gre za proces, ki poteka znotraj določenih družbenih norm in je z njimi povezan. Zaznave in pričakovanja se subjektivno interpretirajo. Logika te subjektivnosti je neskladje med posameznikovimi in družbenimi potrebami.

Povezanost posameznika z določenimi vlogami daje posamezniku neke vrste identiteto v vlogi (vlogah). Identiteta v vlogi je posameznikova predstava o sebi v neki vlogi. To je tisto, kar daje individualnemu izvajanju vloge osebni pečat (Nastran Ule, 2000). V posameznikovem izvajanju različnih vlog lahko pride do več oblik nesoglasja med vlogami, od katerih so najpomembnejša:

- *konflikti med različnimi vlogami*: različne vloge posameznika so si v nasprotju ali pa jih ne zmore enako dobro opravljati in

- *konflikti vloge*: nesoglasje med tem, kako družba ali skupina razlaga neko vlogo in posameznikovim osebnim razumevanjem vloge.

Goode govori raje o napetosti v vlogi, ki jo opredeli (cit. po Čačinovič Vogrinčič, 1998, str. 163) kot "težavo, ki jo občutimo pri izpolnjevanju obveznosti v vlogi". Posameznik ne more zadovoljiti pričakovanj, ki se mu postavljajo ali si jih sam postavlja v vlogi ali v vlogah. Napetosti ni, kadar se posamezniku zdi, da obvlada zahteve. Goode meni, da so to bolj izjemna, trenutna stanja. Napetost v vlogi je nizka, če se nekdo zaveda, da vsega, kar bi rad, pač ne more opraviti, vendar zaradi tega ni v stresu. Srednje stanje napetosti se opredeljuje kot posledica zavesti, da nekdo ni storil vsega, kar bi moral, skupaj z ugotovitvijo, da vsega pač ne more opraviti. To stanje je frustrirajoče. Visoka napetost pa se veže z občutki krivde in tesnobe, ker vloge nismo sposobni opraviti tako, kot bi morali. Zelo visoka napetost v vlogi pomeni povečevanje občutkov krivde in sramu, vse do tega, da je prizadeto samospoštovanje.

Da bi bolje razumeli doživljanje in izpolnjevanje očetovske vloge posameznika, je pomembno pogledati nekatere teorije razvoja v odraslosti. Levinsonov (1978, cit. po Eysenck, 1998) koncept razvoja v odraslosti temelji na terminu *življenjske strukture* (angl. life structure), ki se definirajo skozi odgovore na vprašanje: Kateri so moji najpomembnejši odnosi z različnimi "drugimi" v zunanjem svetu? Kot druge avtor pojmuje osebe, skupine, institucije, kulturo ipd. Posameznik se v odnosu do "drugih" bolj ali manj zaveže in investira več ali manj časa in energije. Življenjske strukture si izgradimo, vzdržujemo in jih spreminjamo.

V razvojni teoriji psihosocialnega razvoja E. Eriksona (1980) je za razumevanje vloge starševstva pomembna stopnja generativnosti. Ko človek odkrije določeno mero intimnosti, se začno interesi usmerjati na vzgajanje oz. ustvarjanje nove generacije. Generativnost je širša sposobnost - biti koristen sebi in širšemu socialnemu okolju. Kaže se predvsem v treh vidikih: v skrbi za druge, v produktivnosti in v zavedanju ter zadovoljevanju lastnih potreb.

Hawkins, Christiansen, Sargent in Hill (1995) navajajo izide raziskav, ki dokazujejo, da imajo očetje več težav v izpolnjevanju generativnosti kot matere, ker so pomembno manj vpleteni v vzgojo otrok. Prehodi med obdobji so kvalitativne spremembe, ki pomembno reorganizirajo tako doživljanje posameznika kot posledično njegovo

vedenje. Matere so že z nosečnostjo in kasneje s skrbjo za novorojenčka, potisnjene v hitrejšo sprejemanje svoje materinske vloge, ki se ji tudi lažje zavežejo. Za očete je prehod v očetovstvo drugačen. Da uskladijo notranje psihološke svetove in zunanje vedenje in se ob rojstvu otroka bolj aktivno vključijo v družinsko življenje, se morajo zavestno odločiti. Gre za premik iz usmerjenosti v sebe k usmerjenosti v druge oz. za razvoj potrebe po prevzemanju skrbi in odgovornosti za druge.

Teoretiki simboličnega interakcionizma v svoji teoriji identitete trdijo, da je sebstvo (ang. self) ... "sestavljeno iz več dinamičnih samopercepcij, ki izvirajo iz interakcij in pogajanj v procesu konstrukcije vloge in odnosov, povezanih z njo" (po Marsiglio, 1995, str.6). Posameznik si izgradi identiteto prek pojmovanj in pomenov, povezanih s svojim specifičnim položajem, ki si ga oblikuje v interakcijah z drugimi. Koncept je uporaben za razumevanje vloge roditelja, ki je v obdobju generativnosti ena izmed ključnih identitet posameznika.

Stryker (1982) meni, da je identiteta organizirana v *hierarhijo glede na poudarjene lastnosti* (angl. salience). Nekatere vloge so od drugih bolj pomembne, nekateri ljudje imajo hierarhijo trdno zasidrano v življenju, drugi jo prožneje prilagajajo okoliščinam.

Starši, ki jim veliko pomeni identiteta roditelja, postavljajo vlogo roditelja visoko v hierarhiji svojih identitet. Tako kot svoje statuse primerjamo in rangiramo glede na pomen, ki jim ga pripisujemo, tako si tudi vloge znotraj istega statusa konkurirajo med seboj. Npr. moški uvršča svojo vlogo očeta med ostale vloge, ki so mu prav tako pomembne (npr. moža, delavca, sina, brata, prijatelja...). V vlogi očeta pa prav tako razvršča pomene posameznim podvlogam. Te so lahko zelo različne. Naj naštejemo samo nekaj najbolj pogostih: tradicionalna vloga *očeta kot hranilca, oskrbovalca družine* (angl. breadwinner, provider), *vzgojitelja ali rednika* (angl. nurturer), *družabnika, tovariša v igri* (angl. companion, playmate), *tistega, ki skrbi za red in disciplino* (angl. disciplinarian), *duhovnega učitelja* (angl. moral teacher), *ljubečega* (angl. loving), *odgovornega* (angl. responsible) in psihološko ali resnično *odsotnega, odmaknjenega, izključenega, nevpletenega* (angl. distant, disengaged) očeta, ki je po ugotovitvah nekaterih raziskav najbolj pogosta podvloga. Kar 36% očetov, ki živijo v družini, je na tak ali drugačen način nevpletenih v družinsko življenje (po

Minton in Pasley, 1996).

Drug pomemben izraz, ki se veže na identiteto v socialnem interakcionizmu je *zaveza* (angl. *commitment*), ki jo različni avtorji različno razumejo. Ihinger-Tallman, Pasley in Buehlerjeva (1995, str. 64) govorijo predvsem o zavezi roditelja k razvijanju in vzdrževanju ali spreminjanju svoje identitete in sebe v vlogi ter ravnanj, namenjenih vzdrževanju odnosa z otrokom skozi čas. Tako je pomembno ločevati izraz zavezanosti sebi in drugim. V primeru visoke zaveze npr. identiteti očeta (zavezanost sebi) in prav tako visoke zaveze otroku (zavezanost drugim) je v hierarhiji očetovih identitet pričakovati poudarjeno očetovsko identiteto.

Simbolični interakcionizem poudarja v svoji teoriji identitete tudi pomen *pomembnih drugih* v izgradnji in vzdrževanju, kot tudi v spremembah identitete posameznika. Burke in Reitzes (1991, po Marsiglio, 1995) menita, da je za oblikovanje identitete očeta pomembna skladnost med njegovo osebno identiteto in njegovim doživetjem odzivov drugih. Npr. očetova percepcija (re)akcij drugih pomembnih na njegovo očetovanje opredeli stopnjo in jakost zaveze tej identiteti v vlogi očeta. Pri pomembnih drugih je gotovo na prvem mestu partnerka in mati njunih otrok, ne smemo pa spregledati tudi pomena socialnega in kulturnega okolja.

Element v razumevanju sprememb v izgradnji identitete je tudi *časovna dimenzija*. Pomembno je poznati npr. posameznikova stališča do očetovstva predno le-ta postane oče in kasnejše morebitne spremembe.

Vzajemni učinki interakcije med očetom in otrokom prav tako pomembno vplivajo na izgradnjo identitete obeh. Zaradi raznolikosti sodobne družine, ko mnogi starši (predvsem očetje) ne živijo več skupaj s svojimi otroki, je pomembno, da se tega dejstva zavedamo. Oče, ki izgubi stike s svojim otrokom, izgublja tudi stik s svojo starševsko identiteto. Kar pomeni, da je ne le za odnos, temveč tudi za razvoj identitete starša in otroka njuno, da vzdržujeta stike, ki ju zadovoljujejo.

Bolj ko je roditeljstvo poudarjena lastnost, bolj bo roditelj dejaven v tej specifični vlogi in poudarjal bo potrebe in zahteve vloge v primerjavi z drugimi, glede na čas in energijo, ki ju ima.

Pomembno vprašanje je, kako moški razvijajo doživetje očetovske

vloge znotraj svoje identitete. Verjetno je, da so pri tem precej pomembne kulturne predstave kot tudi specifične očetovske vloge, s katerimi je posameznik v stiku. Raziskave kažejo (npr. Daly, 1995), da očetje ne posnemajo modela očetovstva, ki so se ga naučili od svojih očetov, ker ponavadi z njim niso bili zadovoljni, temveč združujejo slike več modelov, ki jih integrirajo na svoj način. Pri oblikovanju njihovega pristopa igrajo pomembno vlogo modeli starševstva njihovih mater in partnerk. Sodobni očetje imajo potrebo po tem, da postanejo svojim otrokom model, česar od svojih tradicionalnih očetov niso dobili. Marsiglio (1995) ugotavlja, da sta tako doživljanje vloge očeta kot zavezanost tej vlogi pomembno povezana s kakovostjo partnerskega odnosa. Poleg tega je dojemanje očeta v vlogi roditelja pomembno povezano z njegovo percepcijo delovne identitete. Npr. oče, ki čuti prvenstveno odgovornost sebe kot očeta za preživljanju družine, bo imel drugačen odnos do dela kot tisti oče, ki bo poudarjal v svoji očetovski vlogi tesen, prijateljski odnos z otroki, saj jim bo pripravljen nameniti več časa (verjetno tudi na račun službe) kot prvi oče. Oba sta lahko visoko zavezana svoji roditeljski vlogi, pa zaradi različnega dojemanja odgovornosti vloge roditelja tako različno ravna. Očetje pogosto doživljajo težave pri združevanju svoje očetovske in delovne vloge.

Minton in Pasley (1996) povzemata rezultate študij, ki ugotavljajo, da imajo očetje potencialno enake možnosti postati pomembni svojim otrokom in enake kompetentnosti za vzgojo kot matere. Skratka, oba starša imata pomembno vlogo v socializaciji svojega otroka, ki pa se kaže na različen način. Očetje vzpostavljajo manj in drugačne vrste interakcij z otroki, so manj vpleteni v nego in bolj v igro ter izražajo manj čustev do otrok kot matere.

Zaključek

Že Erikson je govoril o pomenu usklajevanja treh temeljnih vidikov, pomembnih za obdobje odraslosti: skrb za druge, produktivnost in zavedanje in zadovoljevanje lastnih potreb. Ob močnih družbenih pritiskih po produktivnosti in spreminjajoči se očetovi vlogi v družini postaja usklajanje in zadovoljevanje teh treh vidikov odraslosti vedno težje.

Očetje potrebujejo za izgradnjo svojega modela očetovstva, s katerem bodo zadovoljni, čas in podporo ter zaupanje bližnjega socialnega okolja (predvsem partnerke). Pri tem je nujna tudi podpora širšega okolja, ki sicer na deklarativni ravni vzpodbuja večjo vlogo očeta (z novim zakonom, ki omogoča očetom več starševskega dopusta). Dejansko pa v vedno večjih pritiskih po učinkovitosti na delovnem mestu te podpore gotovo ne nudi.

Da se razbremenijo konflikti vloge in konflikti med vlogami očeta, se zdi pomembno odpreti prostor za zasebne in javne pogovore o temah očetovstva, med drugimi tudi o odgovornem očetovstvu (glej Doherty, Kouneski in Erickson, 1998). Tudi zato, da ozavestimo dejstvo, da je pri izgradnji, sprejemanju in zavezi očetovski vlogi pomembna njegova zavestna odločitev za prevzemanje skrbi in odgovornosti za druge. Frykman(1996, str.180) trdi, da "si mora sodobni moški s pomočjo mitov ustvariti prostor za očeta in moškega znotraj meja in mejnikov, ki jih postavlja dom". Avtor v zaključku svojega eseja z naslovom "Prostor za moškega" razmišlja, da se bo

moškost v prihodnosti gotovo usmerjala k večjemu sprejemanju osebne odgovornosti, h globlji čustveni navezanosti in k večji zasebnosti, skratka k večji refleksivnosti.

Literatura

Čacinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Daly, K. J. (1995). Reshaping fatherhood: finding the models. V W. Marsiglio (ur.), *Fatherhood, contemporary theory research, and social policy* (str. 21-40). London: Sage publications, inc.

Doherty, W. J., Kouneski, E. F., Erickson, M. F. (1998). Responsible fathering: An overview and conceptual framework. *Journal of Marriage and the Family*, 60, 2, 277-292.

Erikson, E. H. (1980). *Identity and the Life Cycle*. New York: W. W. Norton & Company.

Eysenck, M. (ur.) (1998). *Psychology*. London: Longman.

Frykman, J. (1996). Prostor za moškega. V G. Bergstrand (ur.), *Prostori moškosti*, str. 160-189. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Hawkins, A. J., Christiansen, S. L. Sargent, K. P. in Hill, E. J. (1995). Rethinking fathers' involvement in child care: a developmental perspective. V W. Marsiglio (ur.), *Fatherhood, contemporary theory research, and social policy* (str. 41-56). London: Sage publications, inc.

Ihinger-Tallman, M., Pasley, K. in Buehler, C. (1995). Developing a middle-range theory of father involvement postdivorce. V W. Marsiglio (ur.), *Fatherhood, contemporary theory research, and social policy* (str. 57-77). London: Sage publications, inc.

Marsiglio, W. (1995). Fatherhood scholarship: an overview and agenda for the future. V W. Marsiglio (ur.), *Fatherhood, contemporary theory research, and social policy* (str. 1-20). London: Sage publications, inc.

Minton, C., Pasley, K. (1996). Fathers' Parenting Role Identity and Father Involvement. *Journal of family issues*, 17, 1, 26-45.

Nastran Ule, M. (2000). *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno inpublicistično središče.

Stryker, S. (1982). Identity salience and role performance: The relevance of symbolic interaction theory for family research. V M. Rosenberg in H.B. Kaplan(ur.), *Social psychology of the self-concept* (str. 200-208). Arlington Heights: Harlan Davidson, inc.

Tomori, M.(1994). *Knjiga o družini*. Ljubljana: EWO.

Pregledni znanstveni članek, prejet junija 2001.

Naše vsakdanje
nakupovanje, težave okoli
tega in ali je komu sploh
mar zanje

Our daily shopping, its
problems and who cares,
anyway

Povzetek

Špela Razpotnik,
univ. dipl.
soc. ped.,
Pedagoška
fakulteta v
Ljubljani,
Kardeljeva
pl. 16, 1000

Članek obravnava pojav potrošništva in ga postavlja v kontekst širših družbenih procesov, izzivov ter pasti sodobnega časa. Pojavu izmakne njegova vsakodnevnostna ter samoumevna tla in ga osvetli s pogledi mnogih družbeno kritičnih teoretikov. Opozarja na tesno povezavo potrošništva ter naše udeleženiosti v njem z negativnimi družbenimi spremembami.

Ključne besede: potrošništvo, novi kapitalizem, razslojevanje družbe, nova revščina, objektni čas, nakupovalni centri, osveščeno nakupovanje

Abstract

The article looks at consumerism in the context of processes, challenges and traps of the modern society. By taking the obvious and the self-evident away, the article presents opinions of many critical theorists and highlights the negative changes in the society related to consumerism.

Key words: *consumerism, new capitalism, segregation of the society, new poverty, object time, shopping centres, shopping awareness*

Uvod

Vsi trošimo. Vsi kdaj nakupujemo. Nakupovanje je včasih naporno, drugič prijetno opravilo in je neizogiben del našega vsakdanjega življenja. V sami besedi pa se skriva več: besedo na-kup-ovanje lahko slišimo kot kopičenje tega in onega. Prav to povezavo so uporabili tudi pri Merkurju, ko so naredili reklamo: *Na kup! Vsak šteje!*¹ Pri tem so verjetno govorili o kopičenju svojih kupcev. Zlahka pa isti slogan razglasimo tudi, če govorimo o kopičenju npr. žebeljev, ali kakšnih drugih izdelkov, ki jih je v Merkurju mogoče kupiti: *Na kup! Vsak šteje.*

Nakupovanje ali kopičenje je samoumevna dejavnost sodobnega zahodnjaka. V zadnjih nekaj desetletjih se je močno razrasla ter postala, kot mnoge druge samoumevnosti našega vsakdana, predmet razprav, raziskav, teoretičnih in empiričnih analiz pa tudi ideoloških in političnih trenj.

Dejstva ter dileme v zvezi s potrošništvom, o katerih bom razmišljala v tem članku, pa niso omejene zgolj na ta pojav, pač pa so po eni strani odvisne od širšega dogajanja v družbi, hkrati pa jih lahko razumemo tudi kot indikatorje tega širšega dogajanja. Če namreč poskušamo razumeti še tako drobne in samoumevne vsakodnevne dejavnosti sodobnega človeka, nam le te pogosto zgledno spregovorijo o širših, manj očitnih, pogosto

¹ Tega in vse naslednje reklamne slogane uporabljam kot primere; videni so na reklamnih plakatih, ki me dnevno bodejo v oči, in so zapisani po spominu.

tudi sublimnih mehanizmi na nivoju določene družbe. Pojasnijo nam lahko mehanizme, povezane z razporeditvijo družbene moči, ki so kot tokovi, ki nas tako ali drugače usmerjajo, pa naj se jih kot posamezniki zavedamo ali ne.

Za teoretike potrošniških družb so značilna različna izhodišča. Množično potrošnjo, znotraj nje pa še posebej zapeljivo moč reklam ter njihovo varljivost, poskušajo kritizirati v različnih segmentih. Uletova in Kline (1996, s. 13) v tem smislu ločita:

- idealistične kritike *materialistične* zahodne civilizacije, ki ji gre le za *materialne dobrine* in ki nesramno propagira najnižje strasti in zablude,
- marksistične kritike blagovne družbe in *enodimenzionalnega mišljenja*,
- različne kritike *manipulacije* s potrebami, ki menijo, da v potrošniških družbah prave potrebe nadomestijo *umetne* tržne potrebe.

Kot izraža že poševni tisk, je vsaka od teh kritik podvržena določeni ideologiji in jo gre zato jemati z rezervo. Vseeno pa se osebno zavedam, da se lahko v vsako od njih zlahka vživim. Od samega začetka ukvarjanja s pojavom potrošništva se soočam z lastnim, preveč čustvenim odnosom, ki tu in tam nehote privre na dan in celotno moje pisanje prikrajša za dragoceno objektivnost. Moje razmišljanje je tako pristransko ter se problematike ne loteva celovito. To pa je vendarle v skladu z mojim namenom, ki je, čim zgovorneje opisati nekatere ključne, za moj okus pač pogosto nesprejemljive pojave ter tokove družbe, v kateri živim.

Širše družbene okoliščine pojava

Proizvodi razvitega sveta prodirajo k nam, ne pa, kot v sveti preproščini radi naivno domnevamo, mi v sodobni svet (Kuzmanič, 1994).

Kako bi opisala današnjo družbo, v kateri se porajajo doslej omenjene nove oblike družbenih praks? V čem se naša sedanjost razlikuje od prejšnje dobe, ki se je še lahko spominjamo? Namesto normativne enotnosti in težnje po družbenem konsenzu, naj bi bilo za današnjo družbo značilno mnoštvo različnih resnic, mnogo veljavnih normativnih usmeritev, veljalo naj bi geslo, *kolikor ljudi, toliko priznanih resnic*. Kot o postmodernizmu

na splošno razpravlja avtor Šučur (1997), naj bi besedica *post* implicirala življenje v svetu stalnih sprememb in tranzicij, v času, ko staro razpada, novo pa je še neprepoznano in nejasno. Kjer sedanjost nima točno določenega pomena, pač pa se pojavlja kot tisto, kar sledi procesu prehoda iz jasno opredeljene preteklosti v še nedoločeno prihodnost. V tem smislu je za Slovenijo značilna t. i. tranzicijska divergentna optika. (Slovenija je namreč ena od držav, ki živi posledice prehoda iz enega v drug sistem, iz socializma prek kapitalizma v hiperkapitalizem, ki gre v korak z vse večjim razcvetom neoliberalizma.) To je po Kosu (1997) pogled, usmerjen hkrati v preteklost in prihodnost, ki pa mu iz uvida uide sedanjost. Potem ko se v družbah, kot je slovenska, zgodi tranzicija, se te trudijo napredovati, pri čemer jih vodijo predstave temne preteklosti na eni in svetle prihodnosti na drugi strani. Stanje pa, v katerem država oz. politiki kot izgovor za revščino svojim državljanom ponujajo razlago, da samostojna država, kar je Slovenija postala na začetku devetdesetih, pač stane, in jim obljublja svetle vizije evropske prihodnosti, je to stanje, v katerem ni prostora za realno dojetje sedanjosti, oboje skupaj pa je po nekaterih avtorjih (npr. Kos, prav tam) delni vzrok za vse večje razslojevanje slovenske družbe.

Šučur (1997) nadalje pojasnjuje besedico *post* in pravi, da se ta lahko nanaša tudi na stvarnost, v kateri staro in novo koeksistirata, konkretno, kar pride po moderni družbi, je ne nadomesti popolnoma, pač pa se z njo meša in jo fragmentira. V tem smislu je sedanjost značilna po tem, da ima mnogo pomenov, socialnih zvez in nivojev individualne in kolektivne akcije. O isti stvari pa, glede na slovensko družbo govori Kos (1997), ko pravi, da moderna družba razpada na težko pregledno množico podenot, z nejasnimi oz. nerazvidnimi medsebojnimi povezavami. Srednji sloj (ki v tem smislu pomeni standarde normalnosti) se tanjša, absolutne večine že dolgo ni več; težave pa povzroča že iskanje večinskosti. Posledica vsega tega je nova družbena struktura, nova razporeditev, katere značilnost so nove elite na eni in novi marginalci na drugi strani.

Na tem mestu želim omeniti še pojav popuščanja tradicionalnih vezi, kot eno od posledic tega pa še posebej vzpon individualizma. Posameznik sam postaja ustvarjalec lastnega življenjskega toka in se v množstvu izbir vse manj opira na vnaprej določene, nekoč nevprašljive življenjske korake. Reference oz. trdne točke oprijemališča posameznikove identitete so vedno bolj razpršene. Vse to pa poleg osvoboditve pomeni tudi zmanjšano gotovost in s tem povečano tveganje, nudi pa tudi pogoje za nove oblike kontrole oz. prepričevanja.

Sodobni posameznik torej ni svoboden kot ptica, četudi ima na videz prosto izbiro katerekoli od strani neba. Kot tak, osvobojen tradicionalnih vezi, individualiziran, lahko postane tarča novim, bolj pretanjenim oblikam manipulacije. Kot tak, negotov v svetu tisočernih razpotij, sodobni individuum potrebuje trdnost, varnost in išče smerokaze. Le ti pa so vsepovsod, so različnih vrst, za posameznika pravzaprav tekmujejo, zavedajoč se, da *vsak šteje*. Večinoma pa ti smerokazi vodijo na ista mesta, v veleblagovnice, tja, kjer je identiteto, varnost, gotovost in trdno točko življenja mogoče kupiti.

Novi kapitalizem in razslojevanje družbe

Trošenje je edina še čista in neodtujena pravica. Potrošnik je potrošnik, še preden pride v štacuno in nima svojih filozofov. Če odštejemo multinacionalke (Štefančič, 1998, s. 40).

Ne moremo mimo nekaterih zdravorazumskih dejstev, ki pojasnjujejo stanje povečane potrošnje, lahko pa rabijo tudi v zagovor globalnega kapitalizma nasploh. Vsakemu zgodovinskemu obdobju povečane ekonomske rasti in razvoja logično sledi povečana potrošnja ustvarjenih dobrin, da bi se spet doseglo ravnesje. Tudi v naravi se v letnih časih preobila dobrine kopičijo, celo nekatere živali si ustvarjajo zaloge. Je torej zahodni svet preprosto v fazi preobila in v skladu z naravnimi zakoni na račun tega kopiči?

Stvari seveda niso tako preproste. Ne uživamo namreč vsi preobila. Pravzaprav je res, da se s sedanjim načinom potrošnje razlike med tistimi, ki živijo v preobilju in drugimi, ki trpijo pomanjkanje, vse bolj večajo. To velja tako v globalnem smislu, na nivoju celega sveta, kot tudi znotraj posameznih držav. Za primer pogledjmo Slovenijo.

V devetdesetih letih prejšnjega stoletja so se v Sloveniji začeli pojavljati neki, od prej nam tuji pojavi, ki vodijo v revščino in ob katerih se lahko vprašamo, ali bodo revni kmalu nujna skupina, predvsem pa tako drugačni od ne-revnih, da bomo Slovenci rabili svojega Dickens, da opiše barvo, vonj in vzdušje njihovega življenja, kot je Harrington 1981. leta rekel za ameriško družbo (Novak, 1994). Bomo lahko začeli govoriti o pravi kulturi revežev? Bo začela držati definicija, da je revščina konceptualizirana tudi kot socializacijsko in psihološko stanje, da je za revne značilen poseben

sindrom vrednot, aspiracij in psiholoških značilnosti, ki zavirajo njihove dosežke in sprožajo vedenjske odklone, ki pa njihovo revščino le še krepijo in se prek socializacijskih vzorcev medgeneracijsko prenašajo?

Iz podatkov, ki jih navaja Hanžek (1998), je razvidno, da je v Sloveniji v devetdesetih letih porasla usmerjenost v materialna področja življenja in vse do sedaj tudi ni opaziti mnogo vzrokov za sum, da bi se tu kaj spremenilo. Prej nasprotno. Vzemimo očiten primer, posedovanje avtomobilov. Celo v primerjavi z razvitejšimi državami imamo v Sloveniji presenetljivo veliko dragih avtomobilov, kar nam pravzaprav pove že razgled po parkiriščih in njihova prenatrpanost. Stanovnik (1994, s. 20) navaja, da je že leta 1993 med najpremožnejšimi 10% prebivalstva imelo kar 26,5%, torej približno vsako četrto od teh gospodinstev, dva avtomobila. Ko smo že pri avtomobilih, iz *Ingehartove lestvice vrednot*, kjer so Slovenci v primerjavi z drugimi vključenimi državami pogostjeje odgovarjali, da jim veliko pomeni, če imajo nekaj, česar drugi nimajo, se da sklepati o izjemni pomembnosti zunaj vidnih simbolov za Slovence (prav tam).

Problem pa ni zgolj v avtomobilih, ampak je seveda globalen in ga lahko poimenujemo usmerjenost v potrošništvo. Gre za kolektivni problem, pri katerem je najhuje to, da tisti z vrha lestvice dohodkov s svojo potrošnjo vsiljujejo standarde tistim pod seboj. In najočitnejše negativne posledice nore potrošnje, oz. širše, vlaganja v materialno, so seveda manj denarja za vse ostalo - zdravstvo, šolstvo, kulturo, večja stopnja nezaposlenosti itd. Nasprotno stališče tej točki pa pravi, da bi se ravno z upadom nakupovanja močno povečala stopnja zaposlenosti. To bo s časom vse bolj res, saj se s širjenjem trga povečuje tudi število zaposlenih na tem področju. Pa tudi, če bi ljudje zgolj prenehali pretirano nakupovati, bi se kapital še naprej nesorazmerno kopičil.

Vse to nam govori eno: gre za probleme, pri katerih reševanju so potrebne širše strukturne spremembe. Moje mnenje pa je in v nadaljevanju ga želim podkrepiti, da pri še tako globalnih problemih tudi posamezniki nismo brez moči.

Hanžek (1998) o obrnjenosti v potrošništvo ugotavlja: "Na nižji stopnji razvoja je naravno, da je obrnjenost v materialni del življenja večja. Ko pa je dosežena stopnja, ko bi bile osnovne materialne potrebe vseh ljudi lahko zadovoljene, se mora družba od materialnih dobrin obrniti k socialnim in kulturnim. Toda ljudje reagiramo s čudnim zamikom" (prav tam, 1998, s.

31). Očitno je, da v Sloveniji doživljamo ta zamik. Strah pa zbuja pomanjkanje teženj, da bi se ta zamik kaj kmalu iztekel. Po stopnji zavisti se Slovenija uvršča (po zgoraj omenjeni *Ingehartovi lestvici vrednot*) v sam evropski vrh. Med tranzicijskimi državami pa ima enega najvišjih *Ginijevih koeficientov*² (prav tam).

Mislim, da ni potrebno moralizirati, da je velika ekonomska neenakost slaba sama po sebi, saj ima le ta dosti realnih negativnih posledic. Na ekonomskem področju velike razlike terjajo od državne socialne politike povečanje transferov, to je dohodkov, ki ne predstavljajo zaslužka od dela, kapitala ali zemlje, pri čemer gre za prerazporejanje sredstev od bogatih k revnim. Od 1983. do 1993. leta je med 10% najrevnejšega prebivalstva delež socialnih prejemkov, torej tistih, katerih vir ni delovno razmerje, močno porasel, z 39,5% na 54,3% (Stanovnik, 1994). Ne le, da povečevanje transferov državo stane in jo s tem siromaši, je tudi destimulativno s stališča dela. Pri revnih lahko povzroča otopelost v produktivnosti, pri bogatih pa občutek nepravičnosti oz. nezadostne cenjenosti njihovega dela in kot posledico tega prav tako zmanjšanje motivacije za delo. Posebej z vidika revnih pa velike razlike delujejo tudi kot prepad in upanje, da ga bo kdajkoli mogoče na zakonit način premostiti, se pri njih manjša sorazmerno z večanjem tega prepada. Tudi to lahko vodi v otopelost in resignacijo teh ljudi in ustvarja na eni strani prej omenjeno kulturo revnih, po drugi strani pa lahko poraja nove oblike sive ekonomije in drugih individualnih ali kolektivnih inovacij kot odgovorov na dano situacijo.

Nekoč v daljni preteklosti je morda res veljalo, da je na Zemlji dovolj dobrin, da lahko vsakdo uživa njene darove. Vendar pa se je postopoma s tako enostavnostjo prelomilo in formula *dovolj vsega za vse* se že dolgo ne izide več. Človek si je namreč Zemljo na poti napredka in olajševanja svojega življenja kolikor se je le dalo podredil. Če merimo po dolžini življenja, po številčnosti vrste ali po visokem življenjskem standardu določenega dela ljudi, je v olajševanju svojega življenja več kot uspel. A žal to ni edino merilo. Človek se je torej namnožil in svoje bivanje razbohotil, malodane do meja zamisljivega. Zemlja pa se kljub svoji veliki izčrpanosti

² Ginijev koeficient se uporablja za izražanje neenakosti v neki družbi in sicer predstavlja razliko v povprečnem dohodku med najpremožnejšimi in najrevnejšimi 10% prebivalstva

nekako prilagaja svojim vedno številčnejšim *otrokom*. Nekateri so zaskrbljeni in delajo izračune, da bi odgovorili na vprašanje, koliko časa še lahko živimo na sedANJI način, in kdaj bo preveč lačnih, toliko več lačnih kot sitih, da bodo ti lačni tolikšen del nas vseh, da bodo, še preden bi umrli od lakote, potolkli site.

Razmišljam o družbenem vzdušju, kakršno vlada na področju teh in podobnih vprašanj. Ali ni vse bolj res, da nas vedno manj skrbi, kaj bo z Zemljo, pa tudi kaj bo z drugimi ljudmi, saj se kot posamezniki čutimo nemočne karkoli spremeniti, še posebej v primerjavi z vsemogočnimi *kralji civilizacije* – korporacijami ter znotraj njih posamezniki, nosilci moči, ki upravljajo z večino naravnih in civilizacijskih virov? Otopeli in sprijaznjeni živimo svoja življenja in sprejemamo dogajanje okrog sebe kot samoumevno in edino možno. Celo naše sočutje z žrtvami vsega, kar je na tem svetu nedvomno narobe, meni osebno pogosto izzveni kot fraza, besede kar tako. Morda naše sočutje še najbolje opiše prisposoda kosti, ki jih, željni krvi in razburjenja, pomenljivo glodamo ali pa se nad njimi naslajamo, saj nam občasno še povrnejo tisti izgubljeni skupnostni občutek - občutek, da le nismo popolnoma sami. Kot nas ostro izzove Baudrillard (1998), ali niso za nas, prebivalce razvitega sveta, krvavi dogodki ter katastrofe, ki jih lahko konzumiramo preko medijev (resnične katastrofe ali pa fiktivne, kadar resničnih ni), nekaj, kar potrebujemo, da se na njihov račun počutimo žive? Prihajajo namreč iz sveta, kjer še imajo tisto, za kar smo sami vse bolj prikrajšani. Imajo namreč resnične, avtohtone, edinstvene življenjske izkušnje, medtem ko so naše prirejene, naročene, kupljene ter serijsko sproducirane. *Oni* še imajo (kruto) realnost, *mi* pa se utapljamo v preobilju hiperrealnega sveta.

Slovenija se po mednarodnih statističnih analizah glede na blaginjo oz. kakovost življenja uvršča med razvite države. Merilo za to je t.i. "human development index" (HDI), uveden pri razvojnem programu OZN, ki poleg bruto domačega proizvoda neke države upošteva tudi zdravje, izobrazbo, čisto okolje ipd. Hanžek (1998) navaja, da je Slovenija glede na HDI od leta 1990 do 1995 napredovala s 37 na 26 mesto. Glede tenedence, približati se razvitemu zahodnemu svetu, ki jo je v Sloveniji vsekakor čutiti, lahko rečemo, da velja pravilo, ugotovljeno za države na nižji stopnji ekonomske razvitosti, in sicer, da so od razvitejših in bogatejših držav veliko hitreje nalezljivi vzorci potrošnje kot pa vzorci proizvodnje (prav tam). A se tudi na področju proizvodnje ali širše - na ekonomskem

področju dogajajo spremembe. Slovenski prostor preveva ideologija novega kapitalizma, nove menedžerske tehnike, usmerjene v kratkoročne dobičke, kot ga definira avtor Sennett (1996). Glede strukturnih sprememb pri organizaciji delovnega življenja isti avtor pravi, da je na mesto hierarhije in klasične organizacije piramide od prej, danes prišel model centra in periferije, pri čemer je center jasno določen in obrobju predpisuje cilje (v primeru proizvodnje je cilj dobičkarstvo, poti do tega cilja pa zahtevajo pripravljenost na stalno spreminjanje), obrobje pa je pri tem kaotično in nestrukturirano. To pa ne pomeni nič drugega kot elito (nosilci centra) in številne variante položajev članov obrobja, ki pa so si vendarle v nečem enotni. In sicer v podrejenosti centru in ciljem, ki jih ta določa in pa v doživljanju negotovosti, ki jo tako razmerje vsebuje.

Duh novega kapitalizma se seveda po svoje odraža tudi v zasebnem življenju ljudi. Sennett (prav tam) o tem pravi, da usmerjenost v kratkoročne dobičke, kot značilnost ideologije novega kapitalizma, škoduje človeškemu značaju. Trditev bi bilo treba seveda natančneje opredeliti. Toda tudi drugi avtorji (npr. Antič, 1999) izražajo podobne pomisleke, ki se nanašajo na vse večji razkorak med dosežki človekovega uma ter ostalimi področji njegovega življenja. Predvsem so nejasne etično-filozofske osnove človekovega življenja in iz teh izhajajoče njegovo temeljno osmišljanje.

Vsi enakopravni – vsi potrošniki

Prav tako, kot imamo moč vplivati na družbeno stanje, pa smo lahko dejavni tudi v nasprotnem pomenu. Kot potrošniki lahko torej vzdržujemo kapitalistični red, ravnotežje ter neoliberalistično razraščanje kapitala in ničesar ne spremenimo. V nekem smislu potrošnik nikakor ni pasivno bitje, pač pa je (kot potrošnik) prav vsestransko dejaven. "Nenehno in povsod je aktiven in hiperaktiven, nenehno proizvaja, posodablja, izboljšuje, raste in se spreminja. Ves čas je ustvarjalen, skuša biti kreativen, drugače ni sodoben. Ne počiva niti minuto in v potu obraza trudoma proizvaja svoj življenjski slog. Ne enega, seveda, ampak vedno novega, boljšega, drugačnega, saj so vsi drugačni ljudje tudi vsi enakopravni (potrošniki). Pomembna je kompatibilnost z drugimi" (Rutar, s. 19).

Rutar še naprej močno porogljivo opisuje na ta način aktivno osebnost: "Potrošnik je moralni subjekt in je vsestransko aktivna osebnost. Tudi

osebnost je (ponovno) iznašel kapitalizem, ko je ugotavljal, da mu gre slabo. Z osebnostjo mu gre bolje. Človek je prisiljen razvijati svojo osebnost, da bo vsestransko razvita in usklajena z drugimi osebnostmi. Toda frenetično ukvarjanje z osebnostjo je žal samo hrbtna stran izginjanja osebnosti. Ko osebnosti ni več, jo je treba izumiti in ustvarjati. Na novo se oblikuje tako, da ne more prepoznati in spoznati medija, v katerem se giblje. Ne more ugotoviti, da je osebnost samo najnovejši sintetični izdelek. Človek je sicer umetno bitje, vendar to še ne pomeni nujno, da je konformist" (prav tam, s. 18-19). Po njegovem mnenju ni bolj konformističnega modela "izdelovanja" osebnosti, kot ga zagovarja slogan *Vsi drugačni – vsi enakopravni*. Pravica do drugačnosti je samo del ponudbe strukturalne logike razlikovanja, ki ves čas že ustvarja različne osebnosti. "Le-te pozabljajo samo to, da so vse narejene po istem kalupu", meni Baudrillard (1998b). Še več, sodobna občestva ohranjajo svojo kohezivnost natanko tako, da so vsi ljudje drugačni in da so aktivne osebnosti. Sodobna osebnost si prizadeva zlasti za to, da bi bila zdrava in drugačna, tj. da bi ohranila zdrave in drugačne odnose. Družba izobilja namreč ni samo družba proizvodnje izdelkov, ampak je tudi družba, ki proizvaja odnose. Neskončno veliko odnosov. Te je kajpak treba trošiti, zato sodobna osebnost ne troši samo izdelkov, ampak tudi odnose. V njih je emancipirana in svobodna, avtonomna in spontana, tolerantna in tolerirana. Toda drugačna osebnost je sočasno tudi zamenljiva, saj je samo izdelek, kup refleksov, s katerimi je mogoče poljubno manipulirati. Lahko se zamenja sama ali pa jo zamenjajo drugi. Živi v mreži znakov, odnosov, kodiranih sporočil, ki jih je mogoče zlahka razumeti, in se spreminja skladno s pričakovanji, z modnimi trendi, zahtevami duha časa itd.

Da, postmoderna osebnost je kanta za smeti, sklene Rutar (1999, s. 19).

Uničevalna plat potrošništva

Pierre Bordieu, nekateri (Novak, Smej, 1998) ga imenujejo tudi kritik neoliberalizma, poženščenih potrošnikov in nenasitnih vlagateljev, napada borzno logiko ter predsednike centralnih bank. Sodobni neoliberalizem je zanj "nebulozna tehnokratska piramida, kamor se je namesto Boga (ali pa faraona; skratka, čisto na vrhu ali pa čisto notri), namestil zoprno natančni

matematiki, ob vznožju pa poskakujejo puhli ideologi, ki se ne spoznajo kaj prida na ekonomijo, ampak to dobro prikrivajo z obvladovanjem skromnega tehniškega besednjaka" (Contre-feux, Raisons d'agir, 1998, cit po Novak, Smej, 1998, s. 35). Bourdieu je prepričan, da je potrošništvo, ki mu botruje neoliberalistična naveza v Evropi in Ameriki, uničilo vsa, nekoč neodvisna polja človekovega delovanja z umetnostjo in znanostjo vred, da o novinarstvu sploh ne govorimo. "Oglaševallec, še posebej tisti, ki si plačuje članke v formalno sicer neodvisnih medijih, na veliko spodkopava avtonomijo medijev. S tem, da jim daje kruh".

Največji problem pri vsem je zanj potrošnja zaradi potrošnje. "Ker ni nobene pametne podstatve več, je merkantilizem³ postal sam sebi namen". Rast kar tako in trgovino zaradi trgovine lahko res imenujemo čisti merkantilizem. Toda dejstvo je, da ravno delavski sloj, ki mu je Bourdieu v svojih teoretskih stališčih tako naklonjen, kupuje v *mamutih*⁴. Saj v svetu veleprodajnih centrov velja paradoksalno pravilo, več ko kupiš, več privarčuješ.

Nihče se ne more odločiti, da ne bo v življenju ničesar več kupoval. Tako pač funkcionira pridobivanje dobrin znotraj civilizacije. Vsakdo pa se lahko odloči, ali je zanj bolj etičen vlagatelj država, sosed, zagnani trgovec, resnobni bankir ali nakupovalna velikanka na robu mesta.

Objektni čas ali kako izdelki, ki jih kupimo, nadrejajo naša življenja

V obdobje hitrih cest, reklamnih panojev in velikih nakupovalnih centrov smo torej vsi v manjši ali večji meri vpleteni. S sodelovanjem ali zanikanjem, s sledenjem namigom panojev, s preziranjem ali celo nasprotovanjem. Vse bolj nas obdajajo predmeti - izdelki, ki prihajajo s tekočih trakov. To pa niso zgolj predmeti, stvari, ki bi jih nedvomno rabili. V veliki meri so vsi ti

³ Merkantilizem: smer v ekonomski politiki in polit. ekonomiji 17. in 18. stol., ki je imela za vir bogastva in moči države kopičenje denarja in dragih kovin ter presežek izvoza nad uvozom (Verbinc, 1971). Beseda je v skladu s svojim starim pomenom dandanes uporabljana v novih kontekstih.

⁴ Nakupovalne centre v Franciji so zaradi njihove ogromnosti dejansko poimenovali "nakupovalni mamuti"; v Franciji se eden od megacentrov tudi uradno imenuje Mammouth.

izdelki sporočila, ujeta v širšo mrežo sporočil. "Objekti, ki so okoli nas, torej niso samo predmeti, umetni izdelki, ampak so znaki, ujeti v mreže, in so kultura, so dogodki, ki so interpretirani in jih je mogoče interpretirati še naprej, da bi ustvarjali nove pomene za nova nagovorjenja" (Rutar, 1999, s. 17).

Prav to pa določa značilnosti nekega novega časa, ki ga Baudrillard (1998) imenuje objektni čas. To pomeni, da je naš čas določen z objekti, z njihovo dobo trajanja, z njihovimi lastnostmi, funkcijami in reakcijami. Objektni čas postaja naš čas s tem, ko svoja življenja naravnavamo na značilnosti sodobnega potrošniškega sveta, katerega najmanjša enota so posamezni izdelki. "Stvari imajo rok trajanja, v tem času jih moramo potrošiti. Z njimi moramo nekaj narediti, ukvarjati se moramo z njimi, posvečati se jim moramo, predajati se jim moramo. Če hočemo ali ne, saj jim bo drugače potekel rok trajanja, nam pa tudi, saj ne bomo *in*. Torej nas ne bo. Tak je objektni čas poznega kapitalizma" (prav tam).

Pa ne le izdelki. Sodobni zahodnjak je v nevarnosti, da mu življenjski ritem narekuje tudi gonja za denarjem, ki ga vsekakor potrebuje, da bi lahko kupoval izdelke. Pa televizijski program, katerega pomembna funkcija je tudi ta, da ga seznanja z vsemi novostmi, s predmeti, ki so pravkar padli s "tekočega traku" in jih seveda mora imeti. Če sodobni zahodnjak med tednom predvsem dela, da bi zaslužil več in več denarja, pa bo lahko le tega zapravil ob koncu tedna, ko se bo s celo družino ali sam odpravil na lov, v po novem kar naprej odprte *nakupovalne monstrume*. Tam bo novodobni lovec in nabiralec lahko ves svoj plen elegantno naložil v voziček z globokim dnom (kar malo pretežak za enega samega človeka) ter nato naravnost v svoje – primerno brezdanje vozilo.

Tako kot je po črnogledih razlagah v središču sveta sodobnega zahodnjaka prav kopičenje predmetov, pa je v skladu s tem nakupovalni monstrum jedro sodobnega zahodnega mesta.

⁵ *Spektakel po Debordovem (1999) pojmovanju je ideologija par excellence, ker v sebi manifestira bistvo vseh ideologij: to je osiromašenje, zaslužnje in zanikanje dejanskega, vsakdanjega življenja. Je popredmeteni pogled na svet. Spektakel na ekonomski ravni pomeni odtujenost delavca od končnega produkta. Spektakelski način zasvoji ljudi, ki skušajo s potrošnjo zakriti praznino in primanjkljaj v odnosih (produkcijskih in osebnih) ter življenju nasploh.*

Vse poti se stekajo v nakupovalni center

V nakupovalnih centrih se človeku ponuja poleg nakupovanja izdelkov možnost zadovoljevanja še mnoge druge potrebe, na primer po estetiki, zabavi, kulturi, druženju ter spektaklu⁵.

V sodobnih urbanih okoljih je sicer veliko mest, kamor se zgrinjajo množice med svojim prostim časom. Strehovec (1994) razmišlja o funkciji prostorov v različnih zgodovinskih obdobjih, ki jih na nekem nivoju povezuje tudi z nameni lokalnih ali državnih oblasti. Te naj bi se od nekdaj bale ljudi v njihovem prostem času prepustiti zgolj *ulici*. Prostori, s svojimi vsakokratnimi ureditvami ter pomeni, so torej v vsakem času opravljali več različnih funkcij, od nadzorovalne pa do povezovalne, tudi v smislu komuniciranja med nebom in zemljo. Kot piše Strehovec, ima vsako obdobje svoj način organiziranja časa, prostora, obnašanja, občutenja in naziranja ter skuša artikulirati glavni tok družbene identitete, ki implicira tudi določene obrazce zidave, naselitve in gibanja. Le da je *za nazaj* te tokove ter njihove vplive na ljudi lažje uvideti, kot pa če gre za institucije ter prostore našega časa, v katerih se gibljemo sami, tukaj in sedaj.

Le kaj bi torej bili prostori, tipični za postindustrijsko in potrošniško družbo, njihove značilne oblike zidave, pojavnosti, organizacije prostora? "Če je bila gotska katedrala simbolna struktura—emblem fevdalne in tovarna simbolna struktura industrijske dobe, potem so danes podobne razvidne strukture kulturna prizorišča in tematski parki kot npr. pariško središče Georges Pompidou ali Disneyland in karnevali konsumcije—nakupovalna sprehajališča" (Langman, 1992, prav tam, s. 232-233). V takih stavbah, tudi v Sloveniji jih štejemo vedno več, se povezuje dvojje filozofskih načel: disciplina in hedonizem. Lahko rečemo, da se je zgodila transformacija osebe (kot včerajšnjega zgolj delavca) v sodobnega potrošnika—flaneurja, rekreativca, hedonista, igralca, torej posameznika kot v določenem smislu performerja, ki velik del svojega prostega časa preživi v dejavnostih, ki imajo nakupovalno, modno, rekreativno, zabavno, kulturno in izobraževalno naravo.

Langman (prav tam) ob tem poudari naslednjo vlogo nakupovalnega središča: postmoderne tržnice, v ZDA imenovane *shopping malls*, so terminal za promet med profano resničnostjo t. i. realnih potreb in sanjsko, fantastično pokrajino oblagovljenih izdelkov, fantazem, slik množične kulture

in prostočasnih dejavnosti, povezanih z ustvarjanjem sloga ter kupovanjem videza. "Nakupovalna središča niso samo prostori za nakupovanje dobrin, temveč eno glavnih mest za namerno proizvedene simulacije, ki ustvarjajo novi, sanjam podobni red komercialne resničnosti kot obeta za izpolnitev želje v tej novi hiperrealnosti spektakularnih slik in fantastičnih zadovoljitev" (prav tam, s. 233).

Nakupovalno središče, ali bolj rečeno nakupovalni park, ima torej tudi vlogo posrednika med profanim svetom in pa bolj nezemeljskimi sferami. Njegova gradnja povzroča učinek, da je opazno ločen od ostalega sveta. Nakupovalna središča so svoji svetovi ter vzdržujejo sama sebe s pomočjo visoko tehnoloških naprav, ki učinkujejo iluzijsko. Tu ima pomembno vlogo tudi estetski in hedonistični individualizem, prehod od (v Foucaultovi teoriji značilno osvetljene) discipline socialnega inženiringa k razpuščenim, kaotičnim in bizarnim oblikam razvedril in vrnitev od mase k množicam individuov kot sprehajalcev in opazovalcev, ki gredo nakupovat izdelke ne zaradi njihove neizogibne uporabnosti, temveč zato, da si prek njih kupijo svoj življenjski stil, individualnost in posebno družbeno pripadnost, imidž ter identiteto.

Nakupovalni centri so tako današnja mesta fantazme, novodobna svetišča. Tako kot je bila v 18., 19. ali 20. stoletju medij to- in onostranskega katedrala, dandanes - pri tem cerkev in podobne usedline preteklosti niso izločene, ampak imajo v globalnem smislu le spremenjen pomen - to funkcijo pa na veliko, z vsem potrebnim spoštovanjem do svojih predhodnikov - polni blišča ter grandioznosti - opravljajo veliki nakupovalni centri.

Trideset kilometrov vas puščice usmerjajo proti tem velikim sortirnim centrom, kar so veleblagovnice, proti temu hiperprostoru blaga, kjer v mnogih pogledih nastaja nova družbenost. Treba je videti, kako centralizira in porazdeljuje celo regijo in populacijo, kako koncentrira in racionalizira urnike, poti, dejavnosti - in ustvarja velikansko gibanje sem ter tja (Baudrillard, 1998a, s. 95).

Naslednja lastnost, ki jo pripisujejo teoretiki tipičnim prostorom postmoderne, je pojav **totalnega prostora**, kakršen vtis dajejo nakupovalni parki. To pomeni, da s svojo arhitektonsko zgradbo, zunanjim izgledom in namestitvijo znotraj širšega okolja, hočejo biti ekvivalenti celotnemu mestu ali pa vsaj njegova koncentrirana simulacija. Hočejo biti popoln svet, miniaturno mesto, samozadostna zaključena celota, ki v svoji notranjosti vsebuje celo elemente podeželja. Steklena površina odvrča

zunanji svet – kot odsevna sončna očala, ki preprečujejo, da bi kdo pogledal v oči.

Tudi Baudrillard (prav tam) pravi, da ljudje ne prihajajo v nakupovalne centre iskat in izbirat predmetov kot takih, pač pa želijo prek njih priti do odgovorov na vsa vprašanja, ki si jih lahko postavijo. A odnos ljudi do predmetov obrne in sklene, da so ljudje, ki pridejo v šoping, sami odgovor na vprašanja, ki jih predstavljajo predmeti. Ljudje jih namreč uporabljajo za svoje specifične namene (oz. tako vsaj verjamejo) ter predmetom šele s tem lahko podelijo kakršenkoli smisel ter funkcijo.

Poglejmo, kaj vse še opaža Baudrillard s svojim, globoko v strukturo nakupovalnega velecentra usmerjenim očesom: V nakupovalnem centru ni reliefa ne perspektive, ne bežnice, kjer bi se pogled lahko izgubil, ampak le popolni zaslon, kjer se reklamni panoji in sami proizvodi v svoji neprenehni razstavljenosti igrajo kot enakovredni in zaporedni znaki. So uslužbenci, ki so zaposleni samo s tem, da preurejajo sprednji del scene, fronto polic, kjer bi potrošniki (z odvzemom artiklov) lahko ustvarili luknjo (prav tam, s. 95). Zanimiv pa je tudi razmislek, kako taka ustanova spreminja strukturo samega mesta. Veleblagovnica je namreč tudi neločljivo povezana z avtocestami, ki jo krasijo in napajajo, s parkirišči in njihovo progo avtomobilov, z računalniškim terminalom – nekoliko dlje, v koncentričnih krogih – pa tudi s celim mestom kot popolnim funkcionalnim zaslonom dejavnosti. V tem spominja na veliko montažno tovarno, s to razliko, da zaposleni v njej, mobilni in decentralizirani dajejo vtis, da se premikajo na verigi od ene točke do druge po naključnih krožnih poteh, namesto da bi bili povezani z delovno verigo prek nenehnih racionalnih obveznosti. Tudi urniki, selekcija, nakup, so naključni za razliko od delovnih navad. Vendar gre, kot trdi Baudrillard, kljub vsemu za verigo, za programirano disciplino, katere prepovedi so se zabrisale za fasado strpnosti, lahkomiselnosti in hiperrealnosti.

Zavoljo veleblagovnic mesta niso več mesta, kot so bila. Te jim namreč narekujejo nadaljnji razvoj, postanejo njegovo novo jedro, Baudrillard jim pravi *polifunkcionalna jedra mesta*. Velika mesta so v preteklem stoletju doživela rojstvo generacije velikih "modernih" trgovin, a ta modernizacija, povezana z modernizacijo prevoznih sredstev, (še) ni pretresla urbane strukture. Mesta so ostala mesta, medtem ko so nova mesta, tista s šoping centri kot sateliti, povezana s programirano mrežo prevoza in prenehajo obstajati kot mesta ter se pretvorijo v anglomeracije.

Mesto, tudi sodobno, veleblagovnic kot mest zase (ali ni dober primer za to ljubljanski blagovno-trgovski center, ki se je poimenoval *BTC-city*) ne absorbira več. Veleblagovnica sama določi orbito, po kateri se aglomeracija giblje.

Zakaj tolikšen poudarek zunanjim učinkom, zakaj to investiranje v prostor (ob postavljanju zgodovinskosti in časovnosti v oklepaje), zakaj (za)čaranje z oblikami, tudi ko gre za tako profano dejanje, kot je nakupovanje, se lahko vprašamo. O tem razpravlja Strehovec (1994): Tu resnično/neresnično ni relevantno vprašanje, pojavi, kot so prevara, iluzija, zamenjava, norost in sanje niso moteči. Naravna resničnost lahko soobstaja z medijsko – simulirano. Nimamo nobenih kategorij, po katerih bi smeli ločevati resnični in navidezni svet. Videz sam, kakršen koli že, je namreč za subjekt tisto delujoče in resnično. Svet je pluriverzum in ni najvišje resničnosti. Videz je edina resničnost. "Pogled na svet kot videz, iluzijo, sklop perspektiv, sanj, utvar in neresnic kot oblik resničnosti, ki implicira ontologijo sveta kot pluriverzuma, je afirmativen tudi do resničnosti tematskih parkov, nakupovališč ali novodobnih kulturnih središč (...), ki so oblikovana po logiki stopnjevanja videza in profane realizacije sanj in v katerih tajlorizem ne zadeva več organiziranja in tehnologije delovnega procesa, ampak poseže v sam proces zabave in produkcije iluzijskih učinkov: disciplinira jih zato, da bi postali fascinantnejši in prepričljivejši za svoje uporabnike" (prav tam, s. 239). Atmosfere čaranja morajo žarčiti in razstavljeno blago obdati na tak način, da se obiskovalcu izkaže kot nekaj, kar je treba nujno imeti.

Sklep: osveščeno nakupovanje kot možen individualni prispevek

Pod kosom lesa, na katerem spite, je morda izdihnil kdo ve kateri 'gozdar' iz Sibirije, ki so mu, kdo ve zakaj, vsilili podiranje gozda, v katerem se je rodil in od katerega je, denimo kot lovec, nekoč lahko živel (Kuzmanič, 1994).

Do sedaj sem bila predvsem rušilna, obsojajoča ter pesimistična do človekove narave. V stvareh, ki so (nam) sodobnim zahodnjakom precej samoumevne sem iskala zablode ter pasti, iz njih producirala nevarnosti in jasno ali prikrito napovedovala najbolj črne scenarije, ob tem pa nekoliko

selektivno navajala mnoge temu primerne avtorje. Da bi vse skupaj ne izzvenelo brezizhodno ter zgolj kot krik padajočega v skupini padajočih, *Padamo in smo si za to krivi sami!*, želim v sklepnem delu izraziti svoje videnje, podati smernice za to, kaj lahko kot posamezniki storimo.

Ob tem pa dodajam še nekaj razlogov za to, da je naša akcija *proti* sprijaznjenemu popuščanju glavnemu toku utemeljena. Navedla bom nekaj pojavov, ki se mi zdijo dober razlog za to, da smo osveščeni kupci, ko izbiramo predmete, da bi nam ti pomagali ustvariti svoje mesto v svetu, vzpostaviti odnos do samih sebe ter do ljudi okrog nas.

Tuckova (1979) pristavlja delež psihologije k razumevanju vedenja potrošnikov. V začetku nas sooči z dejstvom, da kot potrošniki nismo edini zainteresirani glede vprašanja lastne izbire. Ne zanika svobodne volje posameznika – potrošnika, a ji prav tako postavi določene meje. Dodatno pa zaplete vprašanje svobode pri potrošnikovi izbiri z vpeljavo pogleda prodajalcev (oz. tistih, ki preučujejo tržišče ter mehanizme potrošnikove izbire). Ti naj bi vse bolj računali s svobodno voljo vsakega potrošnika in načrtovali prepričevalne posege za svobodno mislečo ciljno populacijo, ne pa (več) za tako, ki bi verjela na besedo in bi jo bilo mogoče kar tako prepričati. Moči svobodne volje in njenega filozofskega ali psihološkega dokazovanja se na tem mestu ne lotevam, saj se pri razmišljanju o tej temi vedno znajdem v nedokončanem krogu samonanašajoče se argumentacije v to ali ono smer. O vse bolj pretanjeni manipulativnosti prepričevalnih strategij, ki so z drugimi besedami iz dneva v dan bolj po meri sodobnega individuumu, pa lahko razmišljamo tudi ob bogati izbiri reklam, ki nas dandanes obkrožajo skoraj na vsakem koraku. Baudrillard (1998b) v svojem delu razvija tezo, da celotna potrošnja temelji na sistemu znakov in ne na potrebah ali zadovoljstvu kupcev. V tem smislu potrebe niso nikoli individualne. Kljub temu, da so od posameznika do posameznika drugačne in da so povsem subjektivno izkušane, pa lahko njihovo dinamiko dejansko bolje razumemo znotraj širših struktur. Rutar (1999) ugotavlja, da ljudje ne trošimo toliko izdelkov, kot trošimo pomene, ki nastajajo z manipulacijo znakov. Potrošnja je zato tudi komunikacija, ki ustvarja in distribuira pomene. In komunikacija v potrošniški družbi ne more biti kakršna koli, pač pa taka, kot jo vzdržuje stabilnost med proizvodnjo in potrošnjo. Tako Rutar zanika, da bi bili sodobni potrošniki svobodni in bi lahko komunicirali, kakor bi želeli. "Ne sme nas zaslepiti govorjenje o posameznikovi ustvarjalnosti in kreativnosti, svobodi itd. Vse to so samo

alibiji oz. kritja za neka druga dogajanja, ki naj ohranijo komuniciranje v natančno določenih oblikah in okvirih" (prav tam, s. 19).

Moje mnenje je, da imamo vendarle v dovolj veliki meri možnost izbirati, da pa je prav zato koristno, da smo o izvoru ter ozadju izdelkov, ki jih nosimo iz trgovin, informirani še kako drugače kot le z interesno naravnanimi reklamami. Če na potrošništvo gledamo izključno kot na konec ekonomskega procesa, potem nam res lahko izgleda le razdiralno. V resnici pa potrošnik v krožnem procesu povratno vpliva na proizvodni del ekonomskega ciklusa. Potrošnikova izbira (ali prav tako ne-izbira) ni zaključek enosmerne verige dogodkov, pač pa lahko pomeni pozitivni povratni tok, ki ima vpliv na nadaljnje proizvodjanje.

A koliko nam je v resnici mar? Ekins (1991) govori o tem, da lahko, če natančno pretehtamo, negativni učinki potrošnje krepko spremenijo ali celo pretehtajo neposredno odvisnost, ki jo imajo posamezniki ali družba s potrošnjo. Navaja naslednji primer: "Posedovanje in uporaba avtomobilov je za njihove lastnike zelo koristna. Nasproti temu je avtomobilski hrup, ki je neprijeten, onesnažen zrak, ki je manj zdrav za dihanje, delo za proizvodnim trakom pa je lahko dolgočasno in povzroča strese. Učinki kapitala segajo od deleža pri oddajanju toplote v atmosfero, ki se nenehno segreva (učinek tople grede), do nestalnosti podnebja, izčrpavanja surovin in razkrajanja skupnosti zaradi gradnje cest in izginevanja poklicnih znanj delovne sile. Denarno teh stroškov enostavno ni mogoče ovrednotiti, a gotovo so dovolj resnični. Na to, da se jih zanemarja, kaže le povečevanje števila motornih vozil nad raven, ki bi bila optimalna za družbo in okolje" (prav tam, s. 72).

Potrošniki lahko hočemo ali pa ne dobiti informacije o kompleksnih razmerjih ekonomskega procesa, o proizvodnji (kako in s kakšnimi posledicami se stvari proizvajajo). Tako pogosto ne vemo in ne sprašujemo, katero blago je Zemlji škodljivo, katera podjetja se zavzemajo za politiko vzdržljivosti in družbene koristnosti ter predvsem odgovornosti. V reklamah pa teh informacij ponavadi tudi ni pričakovati. Povratni učinki proizvodnje so dejstvo, vprašanje pa je, ali nas ljudi moralno ter etično ganejo. Ekins ugotavlja, da potrošnikov izbor za sedaj ne izraža posebnega interesa glede teh vprašanj, tako da trg celo beleži zmotne signale odobravanja onesnaževalcev in izkoriščevalcev. Nujna posledica tega je neučinkovita in neoptimalna raven družbene blaginje.

Osveščeno potrošništvo je v tem smislu tudi političen pojav. Ekins uvaja pojem lokalnih pobud, poslovanja v skupnosti, poudarja samoorganizacijo državljanov ter sklene: "Konceptcija novega potrošništva lahko porabo pretvori v del procesa ustvarjanja bogastva. Tisti, ki ga zagovarjajo, najprej in predvsem prevzemajo osebno odgovornost glede svoje lastne potrošnje – za ekonomske, družbene in ekološke posledice tistih vzorcev dejavnosti, ki jih njihova potrošniška izbira spodbuja".

Kaj vse pa lahko pomeni biti osveščen kupec, ter česa naj bi se, poleg vsega že omenjenega, pravzaprav še zavedali? Neustavljiva pogoltnost različnih velikih imen svetovnega kapitalizma je nedvomna. Nekatere ekološke ter anti-globalizacijske kampanije pa širijo vesti o škandaloznih posegih te ali one multinacionalke ali o njihovem neusmiljenem plenjenju v manj razvitih deželah. Občasno se tudi v nekaterih medijih ali v javnosti pojavijo alternativna gibanja, kontrakampanje ter kontrareklame. Kuzmanič (1994) v svojem članku podaja nekaj zgovornih primerov. Navaja podatke organizacija RAN (Rainforest Action Network), ki med drugim govori o korporaciji Mitsubishi in o njenem neusmiljenem krčenju gozdov v Maleziji, Kanadi, Papui-Novih Gvineji in drugod. Opozarja na to, da si je ta korporacija pred nedavnim pridobila dovoljenje ne selektivno, pač pa do golega izsekati površino gozda v Sibiriji, v velikosti celotnih ZDA. "Kaj Mitsubishijeve svobodne, liberalne tržne dejavnosti pomenijo za kulture ter za fizično preživetje ljudstev, kot so Iban in Kajan v Maleziji, Udag v Sibiriji?", se sprašuje Kuzmanič.

V svetu svobodnega trga, katerega ikone so prodrle tudi globoko v naše življenjsko okolje, je del naše svobode pri vse bogatejši izbiri, ki jo imamo, prevzeti nase to neverjetno breme. Z vsakim nakupom se namreč vpisujemo v verigo, katere sestavni del je odgovornost za strašansko izkoriščanje in dobesedno fizično uničevanje najmanj 4/5 zemeljske oble, ter za trpinčenje in iztrebljanje velikanskega števila ljudi tega planeta. Skupaj z lepim blagom, bleščečo embalažo in koristnimi proizvodi, brez katerih pač ne moremo, kupujemo tudi in predvsem znoj, solze in kri tistih, ki jim je bilo tako ali drugače vsiljeno, da to počnejo za korist nekoga drugega, nepoznanega, nekoga, ki ima večjo moč in neprimerljivo več denarja.

Časi nakupovalne naivnosti in nedolžnosti so torej nepovrnljivo za nami. Pravzaprav so bili minili še preden smo se začeli udeleževati *krvavih potrošniških orgij tako imenovanega razvitega sveta*, kot nakupovanje poimenuje Kuzmanič. Upam, da mi je uspelo iz različnih zornih kotov

osvetliti tezo, da je uživanje pri nakupovanju različnih izdelkov tega sveta postalo dejavnost, ki je vse prej kot banalna ali nedolžna. Z njo namreč še kako sodelujemo pri trpljenju ter iztrebljanju neskončno velikega števila ljudi in drugih živih bitij na tej ali oni strani planeta. Lahko sprejmemo izziv ter začnemo o tem resneje razmišljati.

Literatura

- Antić, I. (1999). Konec zgodovine in začetek novih časov. (Znamenja prihodnosti). *Delo*, 11. 9. 1999, s. 35.
- Baudrillard, J. (1998). *Simulaker in simulacija. Popoln Zločin*. Ljubljana: Koda.
- Debord, G. (1999). *Družba spektakla. Komentarji k družbi spektakla. Panegirik*. Ljubljana: ŠOU, Študentska založba
- Ekins, P. (1991). Vzdržljivo potrošništvo. Novo potrošništvo: teoretična osnova in praktična raba. *Časopis za kritiko znanosti*, št. 142/143, s. 67-77.
- Hanžek, M. (1998). Ko otroci čez noč postanejo butasti. *Delo*, 16.1.1998, s. 31.
- Kos, D. (1997). Uvodnik. V.: Kos D. (ur.): *Družboslovne razprave* (tematska št.: Manjšinska družba), let. 13, št. 24-25.
- Kuzmanič, T. (1994). *Kisla plat potrošništva*. Razgledi, št. 3, s. 20.
- Novak, L. in Smej, V. (1998). Potrošnikovi talenti. *Delo*, 5. 12. 1998, s. 35.
- Novak, M. (1994). *Dober dan, revščina*. Ljubljana, Socialna zbornica Slovenije.
- Rutar, D. (1999). *Freudovi duhovi 3 – filozof proti kapitalizmu*. Ljubljana: D. Rutar, samozaložba.
- Sennett, R. (1996). *The uses of disorder: personal identity and city life*. London: Faber and faber.
- Stanovnik, T. (1994). *Revščina in življenjski standard v Sloveniji*. Razgledi, let. 3, št. 22, s. 20-21.
- Štefančič, M. (1998). *Pravica do trošenja*. Mladina, št. 50, s. 40-43.

Šučur, Z. (1997). *Integracija i inkluzija: sličnosti i razlike*. V: *Defektologica Slovenica*, vol.5, št. 3, s. 7-15

Tuck, M. (1979). *Kako biamo?* Beograd: Nolit

Ule, M. in Kline, P. (1996). *Psihologija tržnega komuniciranja*. Ljubljana: FDV.

Pregledni znanstveni članek, prejet avgusta 2001.

Kriminalna prevencija z načrtovanjem in oblikovanjem okolja

Urban planning and design in crime prevention

Povzetek

Gorazd Meško, dr. soc. ped.,
Visoka policijsko-varnostna
šola, pridružena
Univerzi v Ljubljani,
Kotnikova 8,
1000 Ljubljana

Avtor v prispevku predstavlja kriminolo preventivno teorijo branjenega prostora (angl. defensible space), ki temelji na delu Newmana (1972). V prispevku razpravlja o dimenzijah branjenega prostora, ki so občutek pripadnosti določenemu območju ali teritorialnost; naravno nadzorstvo ali sposobnost in pripravljenost ljudi zaznati tujce in "potencialno nevarne ljudi" v okolju, kjer živijo; zunanja podoba vsebuje elemente, ki vplivajo na zaznavo ljudi v okolju; in okolje, ki naj bi omogočalo kakovostno nadzorovanje lastnega "ekosistema". V prispevku avtor predstavi se metaanalize načrtovanja okolja in preprečevanja kriminalitete, ki so jih opravili v zahodnih evropskih državah in v ZDA. Rezultati študij kažejo sila različne rezultate, od ugodnih pa do nezaželenih učinkov takšnih poskusov preprečevanja kriminalite. Takšne poskuse preprečevanja kriminalitete ljudje doživljajo tudi kot napad na svojo zasebnost in pravico do gibanja. Poleg tega pa teorija o branjenem prostoru izhaja iz srednjeveške miselnosti, da je treba ubraniti trdnjavo pred zunanjimi napadalci. Takšna miselnost je bila v tistih časih dokaj upravičena, sedaj pa,

ob vse večji mobilnosti ljudi in vse večji urbanizaciji življenjskih okolij, ne dosega svojega prvotnega namena. Tako torej govorimo o branjenem prostoru, ki pa ni nujno obranjen pred kriminaliteto in storilci kaznivih dejanj.

Ključne besede: preprečevanje kriminalitete, branjeni prostor, kriminaliteta, situacijsko preprečevanje kriminalitete

Abstract

The author presents the crime prevention theory of defensible space based on Newman work (1972). He discusses various dimensions of the defensible space, such as belonging to a specific space; natural control or, rather, ability and willingness of people to recognise strangers and people "potentially dangerous" to their territory; the elements that affect people's perceptions in the environment; and environment that enables good control over its ecosystem. The author also looks at the meta-analyses of urban planning in crime prevention as conducted in Western Europe and the USA. Their results vary considerably, ranging from favourable to those showing unwanted side effects. Such attempts of crime prevention are often perceived by people as an attack on their privacy and freedom of movement. Furthermore, this theory of defensible space has its roots in the Middle Ages when it was necessary to defend the fortress from the outside aggressors. It may have been justified in the Middle Ages, today, however, at the time of high migration and urbanisation, it seems to be missing its point. We can still discuss the defensible space but it may not be safe from crime and criminals.

Key words: crime prevention, defensible space, crime, situational crime prevention

1 Uvod

Temeljna ideja kriminalne prevencije z načrtovanjem in oblikovanjem okolja se je razvila iz ideje o branjenem prostoru (Newman 1972), ki naj bi imel sposobnost braniti sebe in prebivalce takega območja pred storilci kaznivih dejanj in povzročitelji nereda. Oblikovanje okolja naj bi zagotavljalo strukturo, ki odvrča od kriminalitete. Ideja o zunanjih značilnosti okolja temelji na značilnostih, ki kažejo na to, da je okolje pod nadzorstvom, da ljudje skrbijo zanj in da ni primerno za izvrševanje kaznivih dejanj. Vpliv okolja na možne storilce in stanovalce ni enak. Na stanovalce naj bi takšno okolje vplivalo tako, da bi spodbujalo večjo skrb za urejenost, več stikov s sosedi, sostanovalci, vodilo k uporabi okolja v prosocialne namene, nadzoru območja in odpravi kriminalitete. Za možne storilce pomeni takšno okolje večje tveganje, večjo možnost prijetja, povečan nadzor nad območji pa daje vtis, da si ljudje prizadevajo za varno življenje brez kriminalitete.

Newman (1972) opredeljuje štiri dejavnike branjenega prostora. To so teritorialnost, naravno nadzorstvo, zunanja podoba in okolje. Vsak od teh dejavnikov vpliva na kriminogeno naravo določenega območja. *Teritorialnost* se nanaša na sposobnost in željo upravičenih uporabnikov območja, ki menijo, da jim območje pripada. Nadzor območja temelji na postavitvi meja, na zaznavanju tujcev in tam živečih in splošnem vzdušju v soseski ali skupnosti. *Naravno nadzorstvo* je opazovanje dejavnosti tako znancev in prijateljev kot tudi tujcev v soseski. To omogoča stanovalcem opaziti kriminalno dejavnost in ustrezno ukrepati.

Zunanja podoba in *okolje* vsebujeta elemente, ki vplivajo na zaznavo varnosti v okolju. Newman (1972) razmišlja v *zunanji podobi* kot poskusu graditve soseske na tak način, da ni videti kot območje, ki bi spodbujalo kriminaliteto, hkrati pa naj ne bi odstopalo od okolja in drugih sosesk. *Okolje* vsebuje domnevo, da bo življenje velikega števila ljudi na območjih z močnim nadzorstvom in z malo kriminalitete zaviralo ali odvrčalo kriminalno dejavnost. Vsi ti dejavniki skupaj (teritorialnost, naravno nadzorstvo, zunanja podoba in okolje) imajo namen predstaviti okolje kot območje velikega tveganja za tiste, ki nameravajo storiti kaj prepovedanega.

Newman (1972) analizira te dejavnike s primerjavo dveh sosesk,

ki imata popolnoma različno zunanjo podobo, pa tudi stopnjo kriminalitete. Območje, kjer je kriminalitete veliko, označujejo naslednje značilnosti: visoka gradnja, lahek nenadzorovan dostop do objektov, vhod in stopnišča, ki jih uporabljajo vsi stanovalci in lahek dostop do stanovanjskih vrat. Poleg tega so okna majhna in ni mogoče nadzorovati območja pred zgradbo, poleg tega ni mogoče razlikovati stanovalcev od drugih mimoidočih. Za drugo sosesko, kjer je bilo kriminalitete zelo malo, so bile pomembne naslednje značilnosti: nizka gradnja, velika okna, le nekaj družin uporablja en vhod, povečana vidnost in možnost razlikovanja stanovalcev od drugih mimoidočih ali neznanih obiskovalcev.

Očitno je branjeni prostor mogoče ustvarjati na več načinov z različnimi spremembami okolja in zgradb. Postavitev oken za povečano preglednost nad dogajanje na ulici ali na dvorišču, postavitev javne razsvetljave pred vhodna vrata in na parkirišča, vgraditev sodobnih ključavnic in masivnih vrat ter zapiranje hodnikov ali etaž z vrati ipd. vplivajo na vedenje ljudi, ki živijo v takšnih okoljih, kot tudi možnih storilcev kaznivih dejanj.

2 Načrtovanje fizičnega okolja in kriminalna prevencija

Kaplan s sodelavci (1978) ugotavlja, da načrtovanje fizičnega okolja (na podlagi študij o priložnosti za storitev kaznivega dejanja) sestoji iz ocene cilja, tveganja, prizadevanja in pričakovanega izkupička. Domneva, da je sestavni del motivacije predhodna analiza tveganja in koristi (cost/benefit). Okolja, v katerih je tveganje za prijetje veliko in kjer ni mogoče pričakovati lahkega dela za pridobitev izkupička, delujejo preventivno. Zmanjševanje kriminalitete je torej odvisno od oteževanja storitve, nadzora in povečanja tveganja za storilca. Spremembe v okolju lahko prispevajo k večji vidnosti, preglednosti, možnosti ukrepanja. Spremembe okolja se kažejo največkrat v naslednjih ukrepih: nadzor dostopa, nadzorovanje objektov in okolice, podpora pri samovarovanju in varovanju območja ter okrepitev motivacije za takšno vedenje (Kushmuk in Whitemore, 1981). Uspešna izvedba teh ukrepov vpliva na stanje kriminalitete v skupnosti.

2.1 Nadzor dostopa

Nadzor dostopa dovoljuje vstop na območje in v objekte le ljudem, ki so do tega upravičeni. To naj bi zmanjšalo priložnost za storitev kaznivega dejanja, saj bi neznano osebo takoj opazili npr. pri vstopu v zgradbo. Nadzor dostopa je metoda, ki otežuje dostop do tarče in zajema ukrepe za težje doseganje morebitnih žrtev kriminalitete. Uporaba ključavnic, mrež in rešetak na oknih, neprebojnih stekel, alarmov, ograj, blagajn in drugih naprav otežuje dostop. Tudi videonadzorne kamere in razsvetljava sodita v skupino takšnih ukrepov. Čeprav so ti ukrepi namenjeni prvenstveno nadzorovanju območja, pa imajo tudi psihološke posledice na možne storilce kaznivih dejanj, saj jim pomembno otežijo protizakonito dejavnost. Na primer, v mnogih trgovinah kamere sploh ne delujejo, pa so učinkovite pri odvrčanju oseb od storitve kaznivih dejanj.

Možnosti za nadzor dostopa in oteževanje dostopa do tarče je mogoče upoštevati tudi pri načrtovanju sosesk in objektov. Tu imamo v mislih ureditev prometa in ulic, slepe ulice, razvejanost hodnikov v zgradbah. Naslednji poskus pa je označevanje premoženja, predmetov, avtomobilskih šip ipd. z namenom zmanjšanja dobička pri preprodaji ukradenih predmetov ali pa za lažjo prepoznavo v primeru, če policija odkrije storilce in pri njih najde ukradene predmete. Uporaba različnih opozoril, kot so npr. nevaren pes in podobni ukrepi tudi odvrčajo možne storilce.

Ti ukrepi seveda ne morejo popolnoma odpraviti kriminalitete, saj bister in vztrajen storilec lahko obide vse nastavljene pasti in stori kaznivo dejanje. Obstaja pa upanje, da ti ukrepi zmanjšujejo kriminaliteto v skupnosti. Dejanski vpliv teh ukrepov bomo analizirali v nadaljevanju tega prispevka.

2.2 Nadzorovanje

Nadzorovanje vsebuje dejavnosti in ukrepe, ki prispevajo k temu, da bi stanovalci opazili storilce kaznivih dejanj. Newmanova ideja o načrtovanju in oblikovanju okolij temelji na ideji o nadzorovanju. Pri gradnji hiš predlaga vgradnjo velikih oken, da lahko stanovalci vidijo, kaj se dogaja v njihovi hiši in v njeni okolici. Vrata morajo biti obrnjena na cesto, da se vidi, kdo se približuje hiši. V primeru skupne gradnje naj bi več družin uporabljalo isti vhod, saj bi bil s tem nadzor bolj

učinkovit. Okolica hiš bi morala biti urejena tako, da ne bi zakrivala pogleda pred njo in bi omogočala nemoten pogled in pregled nad vsem, kar se tam dogaja.

Nadzorovanje vsebuje tudi številne druge dejavnike, kot so javna in dodatna razsvetljava, urejene poti za pešce, povečana dejavnost ljudi zunaj hiš, število ljudi pred hišami ipd. Možnost storitve kaznivega dejanja in pobega storilca se poveča z zmanjšanjem števila ljudi na ulici, pred in za hišami.

Če izhajamo iz teh ugotovitev, lahko upravičeno domnevamo, da je opaznost kriminalne dejavnosti večja v takšnih okoljih in da bodo ljudje o nevarnosti obvestili policijo, ki bo nato ukrepala. Newman (1972) neposredno povezuje dejavnike v okolju z vedenjem ljudi. Trdi, da bo ustrezno načrtovanje in oblikovanje okolja vzelo pogum možnim storilcem kaznivih dejanj in okrepilo sodelovanje med stanovalci na določenem območju.

2.3 Podpora in krepitev motivacije za varovanje in samovarovanje

Kushmuk in Whittemore (1981) ugotavljata, da gre pri podpori in krepitvi motivacije pravzaprav za eno in isto stvar. Oba dejavnika sta v tesni zvezi z ustvarjanjem ustreznega vzdušja v soseski. Prepoznavanje sosedov in podobno vodi h krepitvi socialnih vezi v skupnosti in graditvi ustreznega socialnega vzdušja, ki vpliva na odpravo kriminalitete in drugih problemov. To in skrb za skupnost sta na nek način posledici oblikovanja okolja na določenem območju.

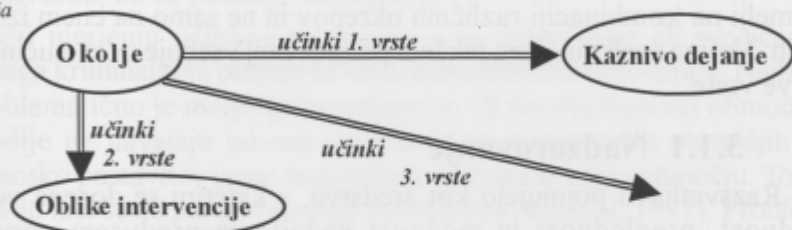
Interakcije med ljudmi, poznavanje sosedov in drugih prebivalcev v soseski so povezani z nadziranjem dostopa in ukrepanjem v primeru, da se pojavijo sumljivi tujci, ki jih ne moreš kar tako opaziti, če ne poznaš ljudi, ki tam stalno živijo.

Uspešno izvajanje teh ukrepov naj bi vplivalo na znižanje kriminalitete. Zdravorazumsko sklepanje in empirični podatki kažejo, da se največ kriminalitete zgodi na ulici, storilec pa običajno ni opažen, ali ga je videlo zelo malo ljudi, zato je tveganje za prijetje zelo majhno. Reševanje tega problema je možno z oteževanjem dostopa in boljšim opazovanjem oz. nadzorom v okolju.

3 Učinki oblikovanja okolja

Veliko okolij, pri katerih so načrtovalci upoštevali Newmanove (1972) ugotovitve, so raziskovalci preučevali in ugotavljali njihov vpliv na kriminaliteto. Ugotovili so, da lahko govorimo o posrednih in neposrednih učinkih branjenega prostora. Rubenstein (1980) navaja tri vrste učinkov, ki se pojavljajo v analizi kriminalne prevencije z načrtovanjem in oblikovanjem okolja. To je razvidno iz prikaza št. 1

Prikaz št. 1: Model učinkov prevencije kriminalitete z načrtovanjem in oblikovanjem okolja

Učinki prve vrste so tisti, ko gre za oblikovanje okolja za preprečevanje kriminalitete. Fizične spremembe okolja vsebujejo vse ukrepe glede nadzora dostopa, oteževanja dostopa in nadzorovanja območij, o katerih smo že govorili v enem izmed prejšnjih poglavij. *Učinki druge vrste* so tisti, ki nastajajo kot posledica vpliva okolja na različne oblike odzivanja ljudi v okolju in njihovo dejavnost. Gre za občutek pripadnosti območju, število prijav policiji, prizadevanja za zmanjševanje kriminalitete in socialno vzdušje v skupnosti. *Učinki tretje vrste* pa so tisti, ki se kažejo kot neposredna posledica odzivanja oz. intervencij ljudi na kriminaliteto in kot posredna posledica načrtovanja in oblikovanja okolja.

V nadaljevanju besedila se bomo ukvarjali z vplivom načrtovanja in oblikovanja okolja na kriminaliteto. Ugotavljali bomo učinke nadzora dostopa in oteževanja dostopa ter različnih nadzorstvenih tehnik kot posameznih dejavnikov. Predstavili bomo tudi kritičen pogled na celotno teorijo o branjenem prostoru (Newman 1972). Ocena bo omejena predvsem na bivalna okolja in soseske. Poleg tega pa bomo ugotavljali učinkovitost takšnih kriminalnopreventivnih prizadevanj. V vseh razpravah se bomo ukvarjali predvsem z oceno učinkov prve, druge in tretje vrste.

3.1 Učinek posameznih dejavnikov

Ideje o nadzoru in oteževanju dostopa ter nadziranju vsebujejo širok spekter možnih ukrepov in intervencij za preprečevanje kriminalitete. Javna razsvetljava na ulicah, manj kotičkov, kjer se je mogoče skriti, namestitvev ključavnic, uporaba neprebojnih stekel, različnih kamer, označevanje premoženja in varnostniki so le nekatere možne rešitve za preprečevanje kriminalitete. Zaradi povečanja števila možnih tovrstnih ukrepov je ocena učinkovitosti pogosto prepuščena posameznikom. Večina programov za preprečevanje kriminalitete temelji na kombinaciji različnih ukrepov in ne samo na enem izmed njih. Večina analiz in ocen takšnih prizadevanj vsebuje oceno učinkov prve vrste.

3.1.1 Nadzorovanje

Razsvetljava pojmujejo kot sredstvo, s katerim se dosega večjo vidnost, preglednost in možnost nadziranja predvsem ponoči. Raziskave o vplivih razsvetljave so najpogostejše raziskave s tega področja. Zagovorniki programov razširjanja razsvetljave poudarjajo zastraševalni učinek osvetljenih delov sosesk, mest ipd. Storilci si izbirajo manj osvetljena območja za izvrševanje kaznivih dejanj. Poleg tega stanovalci v soseskah lažje opazujejo okolico, če je ta dobro pregledna in osvetljena. Tipične raziskave s tega področja so primerjave med kriminalno dejavnostjo na določenih območjih pred in po namestitvi javne razsvetljave (učinek prve vrste).

Prve študije kažejo, da je razsvetljava le malo vplivala na zmanjšanje kriminalitete na preučevanih območjih (Repetto, 1974). Kasnejše študije so malo bolj spodbudne, saj ugotavljajo statistično pomembne razlike v kriminaliteti pred in po postavitvi javne razsvetljave (Painter, 1993). Nair s sodelavci (1993) kritizira raziskavo, ki jo je izvedla Painterjeva, ter ji očita številne metodološke slabosti in nedoslednost pri razlagi rezultatov.⁶

⁶ Painterjevi so kritiki očitali nedoslednost pri opisovanju preučevanega območja dejavnosti, ki so na tem območju potekale. Zgodilo se je namreč, da je v istem času, ko so na preučevanem območju namestili javno razsvetljava, tudi policija izvajala obsežno akcijo, tako da ni bilo mogoče razlikovati med učinki javne razsvetljave in policijske dejavnosti na tistem območju.

Tien in sodelavci (1977) so pregledali več kot 40 študij petnajstih programov v zvezi z javno razsvetljavo. Rezultati metaanalize kažejo na neenotne rezultate glede ocene učinkov razsvetljave. Sedem študij navaja upadanje nekaterih oblik kriminalitete, tri študije kažejo na naraščanje kriminalitete in sedem jih navaja, da ni sprememb pred in po namestitvi razsvetljave. Najbolj obetavni rezultati so bili povezani z zmanjševanjem strahu pred kriminaliteto, saj so v vseh razen v eni študiji bili rezultati takšni, da so potrebovali zmanjšanje strahu pred kriminaliteto po namestitvi luči v soseskah; večina vprašanih je odgovorila, da se počutijo varnejše.

Pri merjenju učinkov razsvetljave na zmanjšanje ali povečanje obsega kriminalitete obstaja še vrsta metodoloških problemov. Najbolj problematično je merjenje osvetljenosti ali neosvetljenosti območja. Študije ne navajajo jakosti osvetlitve na preučevanih območjih in dejansko postavitev javne razsvetljave na preučevanem območju. Torej število luči še ne pomeni stopnje osvetlitve (Tien et al, 1977). Problem so tudi kontrolna območja (Nair et al., 1993). Usmerjanje na območja z veliko kriminalitete in primerjava z območji z malo kriminalitete so lahko vir katastrofalne metodološke napake, ki da popolnoma neuporabne rezultate. Zmanjševanje kriminalitete na območjih z veliko kriminalitete je lahko posledica učinka regresije. To pomeni, da ko število kaznivih dejanj doseže višek, kasneje le še pada na nižjo raven, ki se potem ohranja v daljšem časovnem obdobju. Problem pri preučevanju takšnih učinkov je tudi uporaba kratkoročnih ali dolgoročnih merjenj sprememb.

Poleg razsvetljave pa so raziskovalci preučevali tudi nadzorovanje. Rezultati študij (Nasar in Fisher, 1993) kažejo, da oblikovanje okolja učinkuje na preglednost, možno pribežališče ali možnost pobega. Preglednost se nanaša na možnost posameznika, da dobro vidi območje. Območja, ki so preglednejša, zbujaajo manj strahu pred kriminaliteto in ponujajo manj možnosti za viktimizacijo kot pa nepregledni deli soseske. Pribežališče ali zatočišče se nanaša na možnost skrivanja morebitnega storilca pred žrtvijo. Takšna mesta omogočajo skrivanje in lažji pobeg storilca kaznivega dejanja. Možnost pobega se nanaša na oba, tako na storilca kot na žrtev in možnost pobega po storitvi kaznivega dejanja. Območja, ki so bolj pregledna, naj bi zmanjšala tveganje za viktimizacijo in zmanjševala strah pred kriminaliteto.

Nasar in Fisher (1992) sta preučevala te domneve. Anketirala sta študente v nekem študentskem naselju, uporabila policijske podatke in si podrobno ogledala preučevano območje. Ugotovila sta, da je kriminaliteta značilna za okolja, kjer je preglednost majhna, kjer je storilec lahko počakal žrtev na takšnem mestu, da jo je presenetil in potem brez posebnega problema pobegnil. Ker so njune ugotovitve omejene le na študentsko naselje, bi bilo treba značilnosti ugotoviti še na drugih območjih.

Vpliv nadzorovanja je treba še preučevati. Verjetno preprosto nameščanje javne razsvetljave ne preprečuje kriminalitete samo po sebi, vpliv na zmanjšanje strahu pred kriminaliteto pa je dokaj zanesljivo dokazan. Odprava številnih metodoloških problemov bo dala bolj zanesljive in veljavne rezultate o vplivu razsvetljave na povečanje ali zmanjšanje kriminalitete.

3.1.2 Programi za označevanje premoženja

Kljub zelo velikemu številu programov za označevanje premoženja pa skoraj ni empiričnih podatkov o učinku takšnih programov. Ena

izmed ocen takšnega programa izvira iz Južnega Walesa (Laycock, 1985). Laycock je preučeval vaško okolje, kjer so vlamljali v hiše. Vaščani so pričeli označevati premoženje z namenom, da bi se zmanjšalo število kaznivih dejanj. Program je bil podprt tudi z objavami v časopisih, obiski na domu in dajanjem navodil ter pomoči za ustrezno označevanje predmetov, izdajanjem nalepk za vhodna vrata in okna. Projekt je obsegal 72% vseh gospodinjstev. Prvi rezultati so bili zanimivi, saj se je število vlomov zmanjšalo za 40%, pri merjenju premeščanja pa so bili rezultati spodbudni, saj se kriminaliteta v okoliških krajih ni povečala. Po dveh letih izvajanja se je število vlomov še pomembno zmanjšalo. Program je bil tudi medijsko zelo odmeven. Zanimiva je ugotovitev, da se je število vlomov povečalo v obdobjih, ko je bilo medijsko poročanje o projektu manjše, čim pa so mediji začeli ponovno poročati o preventivnem programu in obveščali gledalce in poslušalce, se je število kaznivih dejanj ponovno znižalo. Te ugotovitve navajajo k sklepu, da je bil vpliv medijev na zmanjšanje kriminalitete močnejši kot označevanje premoženja.

3.1.3 Videonadzor in uporaba različnih alarmnih naprav

Dve obetajoči tehniki za preprečevanje kriminalitete sta uporaba videonadzora in različnih alarmnih naprav. Podatki za učinek obeh oblik nadzora so skromni, saj namestitvi takšnih naprav redko sledi raziskovanje učinkov. Musheno s sodelavci (1978) je ocenjeval vpliv videonadzora v treh zgradbah v New Yorku. Kamere so bile nameščene v veži, na hodnikih in v dvigalu. Stanovalci so lahko videli vsa tri območja na ekranu. Študija je trajala tri mesece in rezultati so pokazali, da ni bilo nobenih razlik v primerjavi s stavbami, kjer takšnih kamer niso namestili. Razlik niso ugotovili tudi pri merjenju sprememb glede strahu pred kriminaliteto. Avtorji raziskave so rezultate komentirali tako, da je bilo v preučevanih območjih zelo malo kriminalitete, poleg tega pa ljudje niso bili zainteresirani za gledanje veže, hodnikov in dvigala na televiziji. Druga študija uporabe videonadzora pa je pokazala učinkovitost pri odkrivanju (Whitcomb, 1978) in obsodbah storilcev kaznivih dejanj. Nasprotne tem ugotovitvam so ugotovitve (Surette, 1985), ki pričajo, da namestitev videokamer na poslovnih območjih ni imela posebnega učinka na prijavljanje kriminalitete. Na nadzorovanih območjih je bilo mogoče ugotoviti povečan občutek

varnosti. Nasprotujoče si rezultate med stanovanjskimi in poslovnimi okolji je mogoče razložiti z večjo zaskrbljenostjo pred oškodovanostjo in skrbjo za varno poslovanje. Zaposleni in lastniki podjetij se zavedajo, da je tak nadzor sestavni del dnevne delovne rutine.

Učinkovitost alarmnih naprav pri preprečevanju kriminalitete je bila deležna manjše pozornosti raziskovalcev. Rezultati raziskav pričajo, da so tihi alarmi v nekaj primerih pripeljali do aretacije storilcev kaznivih dejanj. Vlomi v objekte, ki niso varovani z alarmom, so pogostejši (učinek prve vrste). Buck s sodelavci (1993) je preučeval vpliv alarmov in drugih dejavnikov na vlome v okolici Philadelphije. Ugotovil je, da so alarmi pomemben dejavnik, ki odvrača storilce od izvršitve dejanja.

Razgovori s storilci razkrivajo preventivno moč alarma. Repetto (1974) je ugotovil, da ena tretjina storilcev pri načrtovanju izvedbe kaznivega dejanja najprej preveri, če je v objektu nameščen alarm. Bennett in Wright (1984) sta spraševala vlomilce, kako ocenjujejo videoposnetke in fotografije potencialnih objektov za izvršitev kaznivih dejanj vloma. Ugotovila sta, da je odsotnost alarma prvi pogoj za nadaljevanje priprav za izvedbo vloma. Preprečevalni vpliv videonadzora in alarma je več kot očiten.

3.1.4 Ključavnice, vrata in podobni ukrepi

Nadzor dostopa je mogoče izboljšati z namestitvijo različnih naprav, ki otežujejo vstop v objekt. Namestitev takšnih naprav sicer ne odpravlja kriminalitete, vpliva pa na motivacijo možnega storilca tako, da mu otežuje delo in si mora bolj prizadevati, da bi premagal oviro. Preventivni načrt v Seattlu (1977) je vseboval analize učinkov uporabe različnih metod za oteževanje vstopa v stanovanja v štirih stanovanjskih naseljih. Na podlagi analize so se odločili vgraditi masivna vrata, sodobne in močne ključavnice in zatiče. Uporaba teh metod je dala pozitivne rezultate. Bennett in Wright (1984) sta v razgovorih z vlomilci prišla do podobnih ugotovitev. Ugotovila sta, da se vlomilci v stanovanja odločajo po oceni trdnosti vrat in možnosti vstopa v stanovanje ali hišo skozi okno. Storilci raje vlomijo v stanovanja in hiše z manjšimi okni, od vlomov pa jih odvračajo tudi močna vrata in sodobne ključavnice.

3.1.5 Ureditev ulic in promet

Načrtovanje in oblikovanje ulic naj bi tudi bila dejavnika, ki vplivata na kriminaliteto v soseski, saj je od oblike in gostote prometa odvisen dostop do območja in frekvenca gibanja ljudi, ki ne živijo na tem območju. Slepe ulice, enosmerne ulice in dovozi so dejavniki, ki vplivajo na ustrezno nadzorstveno vzdušje in odvrčajo možne storilce od storitev kaznivih dejanj.

Bevis in Nutter (1977) sta primerjala kriminaliteto v okolici slepih ulic, ulic, ki se končajo s križiščem v obliki črke L in T in prometnih vpadnic. Ugotovila sta povezanost določenega tipa ulice z vlomi. Najbolj dostopne ulice so bile za vlomilce najbolj zanimive. Beavon s sodelavci (1994) je ugotovil, da so premoženjska kazniva dejanja pogostejša na ulicah, za katere je značilna večja dostopnost. Ugotovil je, da so vlomi značilni za slepe ulice v mestni okolici, kjer živijo premožnejši ljudje. Ugotovil je, da vrsta ulice nima posebnega vpliva na vlomilce, poudaril pa je, da so bolj kot dostopnost in vrsta ulice privlačni objekti, kjer se je mogoče nadejati večjega izkupička.

Ureditev ulic in prometa je tudi merilo za količino prometa, ki poteka na določenem območju. Domnevajo, da je kriminaliteta neposredna posledica lahkega dostopa soseske za tujce. White (1990) je preučeval ta pojav v Norfolku v Veliki Britaniji in ugotovil, da so vlomi značilnejši za prehodna območja z veliko prometa. Ugotovil je, da je prepustnost oz. prehodnost dejavnik, ki močneje napoveduje možnost vloma kot pa nestabilnost v soseski, gostota gradnje in ekonomsko stanje prebivalcev v soseski.

Baumer in Hunter (1978) sta ugotavljala povezanost med gostoto prometa in strahom pred kriminaliteto. Njuni rezultati so temeljili na anketiranju 556 stanovalcev v urbanem okolju. Ugotovila sta, da je strah pred kriminaliteto večji pri tistih, ki zaznavajo veliko gnečo na ulici v bližini svojega bivališča. Strah se zmanjšuje z večanjem števila socialnih interakcij posameznika v okolju. Posamezniki, ki so bolj vključeni v sosesko, se manj bojijo kriminalitete.

Več študij je preučevalo vpliv avtomobilskega prometa in gostote pešcev na kriminaliteto. Duffala (1976) je pri preučevanju ropov v trgovinah in vlomov v hiše in stanovanja uporabljal štiri metode za merjenje prometa: dejansko število avtomobilov na ulici v 24 urah, bližina glavne prometne ceste, bližina poslovnih objektov in način

uporabe zemljišč na preučevanem območju. Vsaka od teh značilnosti vpliva na dostop in vrsto nadzora trgovin.

Podatki več raziskav kažejo, da je gostota prometa povezana z večjim viktimizacijskim tveganjem. Za odprta območja in lahko dostopne ulice z veliko prometa sta tudi bolj značilna kriminaliteta in strah pred kriminaliteto (učinek prve vrste). Okolja, za katera so značilne slepe ulice, urejenost in manj prometa, bolj odražajo značilnosti branjenega prostora in s tem tudi njegove zaželenne učinke.

Kot smo že nekajkrat omenili, je število raziskav zelo majhno, pa tudi metode ocenjevanja so se pokazale kot vprašljive, saj so pri izvajanju preventivnih programov redko izvajali le eno tehniko, ampak so v prizadevanjih za odpravo kriminalitete uporabili paket ukrepov. To pa je dodaten problem pri merjenju učinkov posameznih delov preventivnih prizadevanj. Verjetno bi bilo bolje ugotavljati učinke celotnega programa, pri tem pa predstaviti, katere metode in tehnike so izvajalci uporabili.

4 Preprečevanje kriminalitete v stanovanjskih naseljih

Newmanova (1972) študija o načrtovanju in oblikovanju okolja v New Yorku je najbolj znan primer povezovanja ugotovitev o okolju, kriminaliteti in strahu pred kriminaliteto. Newman je zaključke utemeljil s primerjavo med dvema soseskama. Njegova študija prča, da sta kriminaliteta in strah pred kriminaliteto večja v velikih stanovanjskih naseljih, kjer prevladujejo visoke zgradbe. Poleg tega navaja tudi negativen vpliv skritih vhodov (ki ne gledajo na ulico), pomanjkanje nadzora na vhodu in na hodnikih, lahko dostopnost za nestanovalce in slab nadzor stanovalcev nad okoljem okoli zgradbe. Newman trdi, da takšna okolja ne spodbujajo občutkov pripadnosti skupnosti, ne zagotavljajo teritorialne pripadnosti, ne dajejo videza varnega okolja ter ne zagotavljajo nadzorstva.

Newmanovi raziskavi so sledile številne druge študije podobne problematike. Študije potrjujejo Newmanove ugotovitve, da sta dostopnost in velikost stanovanjskega objekta pomembna dejavnika, ki vplivata na število vlomov in strah pred kriminaliteto (učinek prve vrste). Velikost zgradbe tudi vpliva na uporabo prostora okoli zgradbe

in nadzor okolice (učinek druge vrste), poleg tega se z nadziranjem in uporabo prostora posredno vpliva tudi na kriminaliteto in strah (učinek tretje vrste). Zanimivo je, da Newman in Franck (1980) ugotavljata, da socialne dejavnosti, ki se dogajajo v stanovanjskih objektih in v okolici, pomembneje vplivajo na strah pred kriminaliteto kot pa sama oblika in razporeditev zgradb. Rubenstein s sodelavci (1980) navaja številne pomanjkljivosti Newmanove študije. Eden izmed problemov je mešanje različnih vrst gradnje na določenem območju, kar pravzaprav onemogoča veljavnost rezultatov.

Normoyle in Foley (1988) ugotavljata pri preučevanju strahu pred kriminaliteto, da je strah pred kriminaliteto bolj značilen za starejše osebe, živečih v okoljih, ki odražajo branjeni prostor, medtem ko je bilo starejše ljudi v visokih gradnjah pomembno manj strah kriminalitete. Iz tega lahko sklepamo, da višina stanovanjskih objektov nima posebne zveze s strahom pred kriminaliteto.

Študije o razvoju stanovanjskih naselij kažejo precej nasprotujoče si ugotovitve. Eden izmed programov je vseboval namestitve boljših ključavnic, domofonov, videokamer in omejenega dostopa v zgradbo. Poleg tega je zgradbo varoval še varnostnik, za stanovalce pa so organizirali izobraževanje o kriminaliteti in samovarovanju (Arthur Young and Co., 1978). Izhajajoč iz uradnih policijskih podatkov je bil učinek programa zadovoljiv, saj se je znižalo število fizičnih napadov, ropov in tatvin. Na drugi strani viktimizacijska študija priča o zmanjšanju vlomov, posilstev in tatvin (učinek prve vrste), vendar pa o povečanju nasilja in ropov. Poyner (1994) ugotavlja, da omejevanje dostopa vpliva na zmanjšanje števila ropov in roparskih napadov, nima pa posebnega vpliva na zmanjšanje števila vlomov v stanovanja.

Načrtovanje in oblikovanje okolja v kriminalno preventivne namene je bilo deležno še ene velike preizkušnje. V kraju Hartford v Connecticutu v ZDA so pri obnovi stanovanjskega naselja upoštevali večino Newmanovih priporočil. Njihov kriminalnopreventivni program je vseboval spremembe v okolju, spremembe prometne ureditve, policijsko patruljiranje in povečano organiziranost prebivalcev. Odpravili so široke ceste, uredili čim več enosmernega prometa in slepih ulic in si prizadevali narediti javne površine in dostope do stanovanjskih zgradb čim bolj pregledne. Začetna ocena programa je pokazala zmanjšanje števila ropov in vlomov (učinek

prve vrste). Poleg tega se je število kaznivih dejanj zmanjšalo v okoliških naseljih in stanovalci so začeli bolj uporabljati parke in ulice (učinek druge vrste). Večje povezanosti med prebivalci ni bilo mogoče ugotoviti. Nadaljevanje študije in ugotavljanje stanja tri leta po spremembah v okolju je pokazalo, da se je promet v soseski zmanjšal, da pešci bolj uporabljajo javne površine in da je strah pred kriminaliteto majhen. Rezultati analize kriminalitete pa so pokazali, da se je kriminaliteta, predvsem glede vlomov in ropov, vrnila na raven pred izvedbo preventivnega programa. Učinek programa na zmanjšanje kriminalitete je bil torej zelo kratkotrajen.

Booth (1981) je preučeval učinek okolja na kriminaliteto in strah pred kriminaliteto. Avtor je preučil 37 parov gospodinjstev in primerjal pogostost vlomov, vandalizma, starost prebivalcev, spol, izobrazbeno raven, etnično pripadnost in vrsto stanovanja oz. hiše. Preučeval je tudi dostopnost do hiše ali stanovanja, postavitev ograj, navzočnost ljudi, znamenja neformalnega nadzorstva in bližino javnih prevoznih sredstev in drugih javnih površin. Nadzor in preglednost sta se izkazala kot pomembna dejavnika. Rezultati raziskave so pokazali, da zunanja ureditev nima posebnega vpliva na viktimizacijo. Nasprotno pa so bila mesta znotraj objektov, ki so bila lahko dostopna in nezavarovana, pogostejše tarče dejavnosti vlomilcev in roparjev (učinek prve vrste). Rezultati njegove študije so omejeni, ker je v študijo vključil majhno število gospodinjstev.

Greenberg s sodelavci (1982) je izvedel študijo, v kateri je primerjal dve soseski v Atlanti. Soseska z nizko kriminaliteto je imela naslednje značilnosti: nizka gradnja, enodružinske hiše, malo prometa, omejeno število parkirišč in še na teh parkirajo predvsem stanovalci soseske, enotna postavitev dvorišč in vrtov ter dobra preglednost območja. Ti rezultati podpirajo Newmanovo domnevo o vplivu načrtovanja in oblikovanja okolja na vedenje ljudi.

Naj za zaključek predstavimo še študijo, ki jo je izvedel Merry (1981). Avtor je leto in pol izvajal opazovanje z udeležbo in preverjal Newmanove hipoteze glede branjenega prostora. Opazovanje z udeležbo je izvajal na območju soseske, za katero je bilo značilno naslednje: nizka gradnja, ločena dvorišča, nekaj družin na en vhod v zgradbo, široke sprehajalne poti in pregleden javni prostor pred zgradbami, ograjeno dvorišče (atrij) v zadnjem delu zgradbe. Veliko stanovalcev je uporabljalo sodobne ključavnice in okenske mreže.

Merry (1981) ugotavlja po opravljenih razgovorih, opazovanju in pregledu uradnih podatkov o kriminaliteti, da kljub vsem prizadevanjem za čim večjo varnost ukrepi stanovalcev niso imeli posebnega učinka na zmanjšanje kriminalitete niti strahu pred njo. Ugotavlja tudi, da marsikateri ukrep za povečanje učinkovitosti branjenega prostora pravzaprav koristi storilcem kaznivih dejanj. Predvideni učinki povečanega sodelovanja med stanovalci (učinek druge vrste) v tej študiji niso bili potrjeni. Preglednost in nadzor nista vsemogočna dejavnika za zmanjšanje kriminalitete, saj se ljudje le redko odločijo ukrepati in izpostavljati. Tu pa se srečamo tudi s prepoznavanjem stanovalcev in tujcev v okolju ter strahom pred maščevanjem v primeru ukrepanja in prijave. Lahko pride tudi do neljubega nadlegovanja prijateljev, znancev ali sorodnikov ljudi, ki živijo v isti soseski. Te probleme pripisuje nepoznavanju in slabi nepovezanosti ljudi v soseski.

Kljub temu, da se je ideja o branjenem prostoru v začetku zdela uporabna in učinkovita, pa se je pokazala vrsta slabosti, predvsem v ustvarjanju občutkov pripadnosti območju (teritorialnost), občutku skrbi in odgovornosti posameznikov v skupnosti ter pripravljenosti za ukrepanje (učinek druge vrste). Tako ima lahko neka soseska vsa znamenja branjenega prostora, vendar to še ne pomeni, da jo bo ta prostor ubranil pred kriminaliteto.

5 Preprečevanje kriminalitete z načrtovanjem in oblikovanjem okolja v poslovnih okoljih

Kot smo že omenili, ni načrtovanje in oblikovanje okolja omejeno le na stanovanjske soseske. Kar nekaj študij prikazuje učinke različnih programov za ustvarjanje branjenega prostora v poslovnih okoljih ali v mešanih, torej stanovanjskih in poslovnih kompleksih. Prevladujoč interes prizadevanj za ustvarjanje branjenega prostora se nanaša predvsem na stanovanjske soseske in manj na poslovna območja. Kljub temu nekaj študij priča o učinkih takšnih poskusov preprečevanja kriminalitete.

Kushmuk in Whittemore (1981) predstavljata primer trgovskega in poslovnega središča v Portlandu, ki se razteza vzdolž 5-kilometrskе ulice. Tam so bile trgovine s hrano, prodajalne avtomobilov in vse

mogoče opreme, banke ter drugi poslovni prostori. V neposredni okolici tega središča so živeli ljudje nižjega srednjega sloja, predvsem črnci. Na tem območju je bilo najmanj trikrat več kriminalitete kot v vseh ostalih delih mesta. Preventivni program je vseboval ukrepe za izboljšanje zunanosti v tem okolju in zmanjšanje strahu pred kriminaliteto (učinek prve vrste) ter povečanje socialnih interakcij in dvig kakovosti življenja (učinek druge vrste). Izboljšali so tudi javno razsvetljavo, povečali preglednost na javnih površinah, spremenili prometni režim, zagotovili ustrezno število parkirnih mest in prepovedali parkiranje na ulici ter delili različne promocijske materiale in organizirali izobraževanje za samovarovanje in varno poslovanje.

Kushmuk in Whittemore (1981) sta ocenjevala učinek teh ukrepov z intervjuji, anketiranjem in primerjavo uradnih podatkov o kriminaliteti. Uradni podatki o kriminaliteti so pokazali padec kriminalitete na tem območju, najbolj očiten padec pa je bil pri kaznivih dejanjih rop in vloma v poslovne prostore. Viktimizacijska študija je pokazala, da ni bilo sprememb niti v številu kaznivih dejanj niti v zaznavi možne viktimizacije. Poleg tega se strah pred kriminaliteto tudi ni zmanjšal, nasprotno, stranke, še bolj pa starejši ljudje so se še bolj bali kriminalitete. Pričakovani učinek prve vrste se ni zgodil. Tudi učinka druge vrste ni bilo. Avtorja raziskave sta ugotavljala spremembe v sodelovanju in koheziji ljudi na tistem območju ter v sodelovanju s policijo. Ugotovila sta, da niti poslovneži niti prebivalci v neposredni okolici niso navajali nobenih sprememb glede svojih vsakodnevnih dejavnosti. Poleg tega so poslovneži ugotovili, da so se osebni dohodki ljudi na tem območju povečali, ker je veliko ljudi pričelo iskati delo na drugih območjih. Najbolj očiten učinek kriminalnopreventivnega prizadevanja v tem primeru pa je bila še dodatna stigmatizacija okolja. Študija je ugotovila nekatere spremembe glede uradnih pokazateljev kriminalitete, večina pričakovanih učinkov ni nastopila. Ali je to mogoče pripisovati uporabi raziskovalne metodologije ali pa je učinek branjenega prostora res tako vprašljiv. Mogoče bi poleg ukrepov, ki so usmerjeni predvsem v preoblikovanje okolja, bilo vredno razmišljati še o drugih dejavnikih, ki vplivajo na vedenje ljudi.

Predhodne razprave o učinkovitosti kriminalne prevencije z načrtovanjem in oblikovanjem okolja ne smemo razumeti kot trditev, da branjeni prostor nima nobenega preventivnega učinka na

kriminaliteto in zmanjšanje strahu pred njo. Različne študije so opozorile na pomen različnih učinkov kriminalnopreventivnih prizadevanj. Število študij, ki dvomijo v pričakovani učinek takšne prevencije, je večje od tistih, ki potrjujejo domneve o vseh pričakovanih učinkih branjenega prostora. Protislovne ugotovitve različnih študij kriminalnopreventivnih programov z načrtovanjem in oblikovanjem okolja pa kažejo, da okolje vsekakor vpliva na kriminaliteto in na občutke varnosti prebivalcev. Naj opomnimo, da je oblikovanje okolja, po Newmanu, predvsem namenjeno zbujanju občutkov pripadnosti okolju (teritorialnost) in možnosti izvajanja nadzorstva na določenih območjih. Slabost učinkov preprečevanja kriminalitete z načrtovanjem in oblikovanjem okolja se kaže predvsem v doseganju učinkov druge vrste, kar pomeni aktiviranje ljudi za samovarovanje in obveščanje policije o sumljivih osebah in pojavih v soseski.

6 Neurejenost okolja, znamenja nereda in kriminaliteta

V predhodnih poglavjih smo predstavljali rezultate študij, ki so predvsem preučevale vpliv preventivnih ukrepov na kriminaliteto in strah pred kriminaliteto, manj pozornosti pa je bilo namenjene ugotavljanju sprememb glede neurejenosti okolja, nelagodja in nereda. Neurejenost in nered v okolju sta gojišče težav in konfliktov, prebivalci pa nočejo sodelovati v prizadevanjih za urejeno sosesko in red v skupnosti. Znaki neurejenosti okolja so: kršitve javnega reda, razbita okna, zapuščene in propadajoče zgradbe, razmetane smeti, vandalizem in grafiti. Poleg tega je treba upoštevati tudi socialne pokazatelje nereda, kot so: potepanje mladostnikov, pijanost na javnih krajih, kriminalne združbe na uličnih vogalih, prodaja drog, nadlegovanje, beračenje in klateštvo, prostitucija in drugo. Ti fizični in socialni pokazatelji so pokazatelji nereda in neurejenosti soseske. Nered in neurejenost soseske naj bi bila posledici umika in nezaskrbljenosti prebivalcev glede tega, kar se dogaja v soseski (Skogan, 1990). Taylor (1988) ugotavlja, da so zapustitev nevoznih vozil, prazne in zapuščene zgradbe ter nered razlogi za kriminaliteto in povečanje strahu pred njo. Znaki neurejenosti in nereda privlačijo možne storilce. Idejo o

neurejenosti in neredu pa je mogoče razumeti tudi kot podporo Newmanovi ideji o branjenem prostoru, saj neurejena območja privlačijo kriminaliteto, za možnega storilca pa je to območje z majhnim tveganjem (Taylor in Gottfredson, 1986). Odpravljanje neurejenosti in nereda v soseski naj bi vplivalo na povečano tveganje za storilce, zmanjšanje kriminalitete in povečanje občutkov varnosti.

Zanimivo je dejstvo, da so zaradi enostavnosti razlage in sprejemljivosti začeli pojmovati znamenja nereda in neurejenosti soseske kot vzroke za kriminaliteto in strah, kljub temu, da je na tem področju bilo opravljeno razmeroma malo raziskav. Predstavljajmo si neurejeno okolje, ki kaže na zanemarjenost, kjer so po ulici raztresene smeti, omet na zgradbah odpada, okna so razbita, steklo leži naokrog, po ulici pa hodijo neurejeni ljudje, priseljenci in drugi možni vsiljivci ali kakorkoli jih že imenujemo. Ali ni samo po sebi umevno, da nas je v takšnih okoljih bolj strah in da je možnost za viktimizacijo večja? Pa si oglejmo nekaj rezultatov raziskav. Spelman (1993) je v Austinu preučeval različne dele mesta in ugotovil, da je kriminalitete več na območjih, ki kažejo znamenja neurejenosti in nereda. Nacionalna pregledna študija kriminalitete v ZDA (1993) priča o večjem številu vlomov, grafitov in primerov vandalizma na takšnih območjih. Poleg tega pa ugotovitve kažejo tudi na bistveno večji strah pred kriminaliteto na teh območjih kot v urejenih soseskah.

Logično sklepanje v tem primeru nas vodi k ukrepom za ureditev okolice in zmanjšanje nereda v takšnih okoljih. Taylor (1997) ugotavlja, da je povezanost med strahom pred kriminaliteto in neredom odvisna od tega, kako ugotavljamo oz. kako merimo neurejenost, saj je pojmovanje neurejenosti zelo subjektivna kategorija. Meni tudi, da je zato tudi vprašljiv učinek urejanja okolja na zmanjšanje strahu pred kriminaliteto. Nekoliko drugače je s pojmovanjem kršitev javnega reda.

Ugotovili smo, da so mnenja in ugotovitve raziskav, ki so jih izvedli strokovnjaki o vplivu urejenosti in reda v okolju na kriminaliteto in strah pred kriminaliteto, lahko popolnoma protislovne. Mogoče pa je zanimiva ugotovitev, da ljudje, če je mogoče, čim prej zapustijo takšna območja in si poiščejo bivališče kje drugje. Poleg tega je v takšnih okoljih majhno izboljšanje stanja že velik napredek in najmanjše razlike v zniževanju kriminalitete in strahu pred kriminaliteto pomenijo pomemben prispevek h kakovosti življenja ljudi. Čeprav rezultati

raziskav o odpravi nereda na takšnih območjih kažejo, da prihaja do povečanja kriminalitete in strahu pred kriminaliteto, pa je to odziv na ukrepe, ki se mogoče v daljšem časovnem obdobju pokažejo kot pot, ki vodi iz težav.

7 Sklepne misli

Pregled ugotovitev s področja preprečevanja kriminalitete z načrtovanjem in oblikovanjem okolja kaže na neskladje v izidih študij. Čeprav različne študije podpirajo domnevo o zaželenih učinkih branjenega prostora, jih je na drugi strani zadostno število, ki nas prepričajo o tem, da takšna vrsta prevencije kriminalitete in strahu pred kriminaliteto ni najbolj učinkovita. Še bolj pa je zaskrbljujoče dejstvo, da prav prizadevanje za urejeno, pregledno in tehnično varovano okolje pripelje do t.i. družbe za obzidjem, kar pomeni izredno visoko stopnjo socialne osamitve kljub življenju dokaj velikega števila ljudi na manjšem območju. Kako je pravzaprav mogoče, da prihaja med različnimi študijami do takšnih razlik v rezultatih? Del odgovora leži v naravi družboslovnega raziskovanja, saj si študije prizadevajo odkriti delovanje le enega izmed dejavnikov, ki ga ni mogoče preučevati ločeno od številnih drugih, ki se v okolju sočasno pojavljajo. Poleg tega takšne raziskave zanemarjajo še številne druge, mnogo pomembnejše spremenljivke, ki vplivajo na spremembe. Drugi problem je uporaba ustrezne primerjalne ali kontrolne skupine ali pa kadar kontrolne skupine sploh ni. Tretji problem se nanaša na problematičnost primerjanja različnih študij med seboj, ne da bi se seznanili s podrobnim opisom poteka posamezne študije in značilnostmi preučevanih primerov. Razlike v obliki in načinu izvajanja študij pa so lahko takšne, da primerjava med njimi sploh ni mogoča.

Govoriti o prostoru, ki brani pred kriminaliteto in odpravlja strah pred njo, je mogoče, toda hkrati ni nujno, da nas bo ta prostor dokončno ubranil pred nevarnostjo kriminalitete. Poleg tega pa se je pokazalo precej nezaželenih učinkov branjenega prostora, o čemer bomo še posebej razpravljali.

8 Literatura

Arthur Young and Co. (1978). *Second-Year Report for the Cabrini-Green Impact Project*. Chicago: Chicago City Department of Development and Housing.

Baumer, T.L., Hunter, A. (1978). *Street Traffic, Social Integration and Fear of Crime*. Evanston: Northwestern University Center for Urban Affairs.

Beavon, D.J., Brantingham, P.L., Brantingham, P.J. (1994). The Influence of Street Networks on the Patterning of Property Offences. V Clarke, R.V. (ur), *Crime Prevention Studies*, Vol. 2, Monsey: Criminal Justice Press.

Bennett, T., Wright, R. (1984). *Burglars on Burglary*. Brooffield: Gower.

Bevis, C., Nutter, J.B. (1977). *Changing Street Layouts to Reduce Residential Burglary*. St. Paul: Governor's Commission on Crime Prevention and Control.

Booth, A. (1981). The Built Environment as a Crime Deterrent: A Reexamination of Defensible Space. *Criminology*, 18, 557-570.

Buck, A. J., Hakim, S., Rengert, G.F. (1993). Burglar Alarms and the Choice Behavior of Burglars: A Suburban Phenomenon. *Journal of Criminal Justice*, 21, 497-508.

Duffala, D.C. (1976). Convenience Stores, Armed Robberies and Physical Environment Features. *American Behavioral Scientist*, 20, 227-246.

Greenberg, S.W., Rohe, W.M., Williams, J.R. (1982). *Safe and Secure Neighborhoods: Physical Characteristics and Informal Territorial Control in High and Low Crime Neighborhoods*. Washington D.C.: National Institute of Justice.

Kaplan, H.M., O'Kane, Lavrakas, P.J., Pecse, E.J. (1978). *Crime Prevention Through Environmental Design: Final Report on Commercial Demonstration*. Portland, Oregon, Arlington, Westinghouse Electric Corporation.

Kushmuk, J., Whittemore, L.S. (1981). *A Reevaluation of the Crime Prevention Through Environmental Design Program in Portland, Oregon*. Washington DC: National Institute of Justice.

13: 187-206.

Newman, O. (1972). *Defensible Space*. New York: Macmillan.

Newman, O., Franck, K.A. (1980). *Factors Influencing Crime and Instability in Urban Housing Developments*. Washington: National Institute of Justice.

Normoyle, J.B., Foley, J.M. (1988). The Defensible Space Model of Fear and Elderly Public Housing Residents. *Environment and Behavior*, 20, 50-74.

Painter, K. (1993). Street Lighting as an Environmental Crime Prevention Strategy. V Zahm, D. in Cromwell P. (ur.). *Proceedings of the International Seminar on Environmental Criminology and Crime Analysis*. Coral Gables: Florida Criminal Justice Executive Institute.

Poyner, B. (1994). Lessons from Lisson Green: An Evaluation of Walkway Demolition on a British Housing Estate. V Clarke, R.W. (ur.), *Crime Prevention Studies*, Vol.4, Monney: Criminal Justice Press.

Repetto, T.A. (1974). *Residential Crime*. Cambridge: Ballinger.

Rubenstein, H., Murray, C., Motoyama, T., Rouse, W.V. (1980). *The Link Between Crime and the Built Environment: The Current State of Knowledge*. Washington D.C.: National Institute of Justice.

Skogan, W.G. (1990). *Disorder and Decline: Crime in Decline: Crime and the Spiral of Decay in American Neighborhoods*. New York: The Free Press.

Spelman, W. (1993). Abandoned Buildings: Magnets for Crime? *Journal of Criminal Justice*, 21, 481-496.

Surette, R. (1985). Video Street Patrol: Media Technology and Street Crime. *Journal of Police Science and Administration*, 13, 78-85.

Taylor, R.B. (1988). *Human Territorial Functioning*. New York: Cambridge University Press.

Taylor, R.B. (1997). *Crime, Grime and Responses to Crime: Relative Impacts of Neighborhood Structure, Crime and Physical Deterioration on Residents and Business Personnel in the Twin Cities*. V Lab, S.P. (ur.) *Crime Prevention at a Crossroads*. Cincinnati: Anderson Publishing.

Taylor, R.B., Gottfredson, S. (1986). *Environmental Design, Crime and Prevention: An Examination of Community Dynamics*. V Reiss, A.J., Tonry, M. (ur.), *Communities and Crime*. Chicago: University of Chicago Press.

Tien, J.M., O'Donnell, V.F., Arnett, A.I., Mirchondani, P.B. (1977). *Street Lighting Projects: National Evaluation Program, Phase I Summary Report*. Washington D.C.: National Institute of Justice.

Whitcomb, D. (1978). *Focus on Robbery: The Hidden Cameras Project – Seattle*. Cambridge: Abt. Association.

White, G.F. (1990). Neighborhood Permeability and Burglary Rates. *Justice Quarterly*, 7, 57-68.

Pregledni znanstveni članek, prejet marca 2001.

Socialnopedagoška diagnoza (študija primera na podlagi samopredstavitve)

Sociopedagogical diagnosis (case study based on self presentation)

Povzetek

Mitja Muršič, univ. dipl. soc. ped., Peršonova 31, 2250 Ptuj. *Prispevek opisuje poskus socialnopedagoškega diagnosticiranja in načrtovanja pomoči mladostnici na podlagi njene samoprezentacije v polstrukturiranem intervjuju. Avtor predstavlja povzetek rekonstruktivno hermenevitične kvalitativne analize empiričnega materiala, s pomočjo katere odkriva pomeni dekletovih tematizacij, gradi kompleksno sliko njene življenjske umeščenosti in izpeljuje izhodišča za socialnopedagoško obravnavanje.*

Ključne besede: socialnopedagoška diagnostika, hermenevtski pristop, samopredstavitev mladostnika, individualno vzgojno načrtovanje

Abstract

This article presents an attempt of sociopedagogical diagnosis and a subsequent care plan to help a teenage girl, based on her self presentation in a half-structured interview. The author outlines the summary of the reconstructive hermeneutic analysis of the empiric material, unveiling the meaning of the girl's themes, building a complex picture of her position in her environment, and drawing conclusions for sociopedagogical diagnosis.

Key words: *sociopedagogical diagnosis, hermeneutic approach, self presentation of the adolescent, individual educational planning*

1 Uvod

Izjava "Ne bojim se neviht, kajti učim se, kako voditi svojo barko...", ki sem jo prav danes po naključju prebral na nekem kosu papirja, se mi s svojo potencialno simboliko zdi kar pravšnja, da z njo uokvirim namen svojega prispevka. Recimo, da so nevihte prispodoba posebnih, negotovih, kriznih, konfliktnih, problemskih ali podobnih situacij v vsakdanjem življenju ljudi in da smo ljudje kapitani bark v smislu spoprijemanja tako s temi situacijami kot tudi z mnogimi drugimi segmenti svojega življenja. To dvoje nas postavlja na skupni imenovalac, saj se prav vsi soočamo s kriznimi situacijami in vsaj na nek način upravljamo s svojim življenjem. Razlike med posamezniki se vzpostavijo šele, ko se osredotočimo na raven kompetentnosti za spoprijemanje z življenjskimi "nevihtami", na različne olajševalne in oteževalne okoliščine teh neviht ter na dejanske učinke vodenja "bark" med čermi življenja. Ali drugače: ljudje živimo v prepletu bolj ali manj varovalnih oziroma zaviralnih dejavnikov, smo različno opremljeni za soočanje s težavnimi življenjskimi situacijami in ne nazadnje tudi različno uspešni v procesih vključevanja v zapleteni, hitro razvijajoči se in spreminjajoči se svet. Zamislimo si različice naše izhodiščne povedi: npr. izjava "Bojim se neviht, ker ne vem, kako voditi svojo barko..." zrcali doživljanje tesnobe osebe, ki verjame, da ni sposobna soočati se s težavami na svoji življenjski poti. Logično nadaljevanje takega stališča je

lahko izjava "Ne bojim se več neviht, ker barko venomer zadržujem v mirnih vodah...", ki kaže na izogibajoč značaj posameznika, umikajočega se v brezkonfliktni svet – brez kriz in njihovega preseganja pa seveda tudi razvoja ni. Naslednja izjava "Ne bojim se neviht, ker neviht ni, ko sem jaz na krmilu barke...", lahko odraža posameznikovo samoidealizacijo oz. samopripis vsemogočnosti, ki se žal v resničnem življenju pogosto konča v najhujših brodolomih in samorazvrednotenju. Izjava "Ne bojim se več neviht, kajti moja barka je že potonila...", odraža obupanost in depresivni položaj posameznika, izjava "Bojim se neviht, saj moja barko premetavajo večji valovi kot barke mojih vrstnikov...", pa morda objektivno bolj neugodne življenjske okoliščine posameznika. Tako bi lahko nadaljevali in z variacijami izvirne povedi še bolj zdiferencirali doživljanja in življenjske položaje posameznikov.

V pričujočem prispevku predstavljam poskus socialno pedagoškega diagnosticiranja na podlagi samopredstavitve. Prispevek je utemeljen prav na analiziranju mladostniških izjav in ugotavljanju njenega razmišljanja, doživljanja ter ugotavljanju kompleksne slike njene življenjske umeščenosti. Socialnopedagoško diagnosticiranje na podlagi samopredstavitve lahko v duhu dosedanjega pisanja razmeroma nazorno opredelimo kot strokovno ugotavljanje, kako posameznika(k) doživlja življenjske "ujme", kakšne so značilnosti teh "neprilik" in katere so varovalne ter oteževalne okoliščine v osebi sami in njenem okolju – predvsem, kako je opremljena za učinkovito vodenje svoje "barke". Izhajajoč iz tega in opirajoč se na pozitivne strani "kapitana", njegove "ladje", sopotnikov na "ladji", "nevihte" ter drugo, mora socialni pedagog v sodelovanju z vsemi zainteresiranimi stranmi ugotoviti, kaj bi bilo potrebno narediti, in izdelati zavezujoč načrt, kaj, kako, kdaj in kdo mora kaj storiti, da bo "kapitan" "barko" v prihodnje varneje vodil po razgibanih "morjih". Bistveni del načrta mora seveda biti nepretrgano spremljanje uresničevanja načrta, saj je značilnost "plovbe" skozi življenje dinamičnost oz. procesnost, ki zahteva nenehno prilagajanje ocenjevanja dejanskega stanja in načrtovanja. Socialni pedagog lahko npr. ugotovi, da mora "kapitan" pridobiti določena znanja in veščine. Recimo znanje o "pomorskih predpisih" (normativna družbena ureditev), "navigaciji" (življenjska usmeritev, cilji, vizija), "motorjih ali jadrih" (lastne zmožnosti, smotrno upravljanje z lastnimi močmi in šibkostmi, vključitev moči drugih, če je potrebno)", "vremenu" (predvidevanje kriznih situacij, njihovih značilnosti) in podobno. "Kapitan" morda potrebuje pomoč pri razvijanju veščin za ravnanje pred, v in po krizni situaciji, podporo, svetovanje, usmeritev, terapevtsko pomoč, kompenzacijske, korekcijske intervencije,

bolj učinkovite sodelavce na "barki", več izkušenj v "nevihtah" ali kaj drugega. Kakorkoli, socialni pedagog pomaga "kapitanu", da se usposobi za vse bistvene vidike upravljanja "barke" skozi življenje, da poveča učinkovitost v tveganih procesih življenjskega načrtovanja in odločanja, predvsem pa, da si zaupa, da se kot "kapitan" ceni in da je svoj uspeh na "morju" odločen graditi v sodelovanju z vsemi sopotniki na "ladji" in z drugimi "ladjami".

Ključni in nepogrešljivi vidik za kompleksno razumevanje "kapitanovega" položaja mora biti njegovo lastno razumevanje in doživljanje svoje situacije. Samopredstavitev mora socialni pedagog rahločutno in večplastno analizirati ter s tako dobljenimi pomeni dopolniti druge diagnostične vire. Naslednji nujni korak je individualizirani načrt intervencij, saj diagnosticiranje ni samo sebi namen.

2 Socialnopedagoško diagnosticiranje

Od poetičnih, a nazornih prenesenih pomenov, se premaknimo na opredeljevanje socialnopedagoške diagnostike, ki je v strokovni literaturi bolj običajno. Začnimo takole: socialni pedagog je strokovnjak, praviloma vključen v tim različnih strokovnjakov, ki skupaj sestavljajo kompleksno sliko posameznikovega življenjskega oz. bio-psiho-socialnega položaja. Vrednost socialnopedagogoškega prispevka v procesu diagnosticiranja izhaja iz dejstva, da se socialni pedagog osredotoča na nekatere pomembne vidike, ki niso toliko v domeni drugih strokovnih profilov, hkrati pa informacije pridobiva, interpretira in uporablja ob upoštevanju določenih izhodišč, kot so: procesnost diagnostike, lastna vpetost v diagnostični proces, sistemsko razumevanje posameznikove razvojne in socialne umeščenosti, odmik od primanjkljajev k močem, podpornim, varovalnim dejavnikom, upoštevanje različnih modelov diagnosticiranja, pripisovanje pomembnosti samoocenjevanju, samoprezentaciji, prostovoljnemu, aktivnemu in enakopravnemu prispevku posameznika k oblikovanju razumevanja in načrtovanja, timskega delu, evalvaciji ter superviziji (Kobolt, 1999; Kluge, 1999; Rapuš-Pavel, 1999; Vec, 1999; Koller-Trbovič, 1999; Peček, 1999; Nolke, 1999).

Značilnost socialnopedagoškega diagnostičnega pogleda mora vedno biti usmerjenost na razvojne možnosti posameznika in na izboljševanje teh možnosti. To pa je mogoče šele, ko imamo dobro diferenciran "zemljevid"

razvojnih nalog, ki je orientacijski okvir za socialnopedagoško razumevanje in načrtovanje. Dober zemljevid zajema tako biološke procese dozorevanja, kulturne zahteve, kot tudi želje, vrednote in pričakovanja posameznika v razvoju (Uhlendorf, 1997). Ni dvoma, da socialni pedagog, če se želi znajti v labirintu razvojnih značilnosti in možnosti posameznika, potrebuje veliko znanja iz številnih teoretskih smeri in visoko kakovostno sodelovanje z različnimi strokovnjaki. Brez tega preprosto ne more jasno opredeliti posameznikove življenjske in psiho-socialne umeščenosti ter ne more biti učinkovit pri podpori posamezniku na trenutni stopnji razvoja in pri vzpodbujanju njegovega prehoda na višjo razvojno raven. Velja poudariti, da je socialnopedagoško diagnosticiranje smiselno le takrat, ko iz njega izhajajo konkretni načrti za lajšanje oziroma vzpodbujanje ustreznega razvoja osebe, ti načrti pa zajemajo tako vidik posameznika kot vidik njegovega socialnega in širšega družbenega konteksta. Osnovna usmeritev je vedno izboljšanje subjektivnih in objektivnih pogojev za boljši razvoj in socialno integracijo. Socialnopedagoška diagnoza je vzgojna diagnoza, kar pomeni, da je predvsem temelj za načrtovanje ustreznih pedagoških okolij in intervencij, oziroma še več, diagnostika je pogosto hkrati že sama pedagoško interveniranje, saj se faze ocenjevanje, načrtovanja in interveniranja prepletajo.

V nadaljevanju bom predstavil konkretni poskus socialnopedagoškega diagnosticiranja in načrtovanja na podlagi samopredstavitve.

3 Namen

Z analizo samopredstavitve sem želel "izluščiti" čimbolj kompleksno sliko življenjskega položaja 17-letnega dekleta oz. njene življenjske in socialne umeščenosti ter na tej podlagi izdelati predlog izhodišč načrta socialnopedagoške pomoči dekletu.

4 Metodologija procesa diagnosticiranja

Konkreten poskus socialnopedagoškega diagnosticiranja in načrtovanja pomoči izhaja izključno iz samopredstavitve mladostnice v polstrukturiranem, tematsko ustrojenem intervjuju, ki je nastal v okviru aplikativnega raziskovalnega projekta z naslovom "Socialnopedagoške

diagnoze – samopercepcija in samoprezentacija otrok in mladostnikov s težavami v socialni integraciji kot osnova za oblikovanje individualnih vzgojnih programov”, opravljenega v letih od 1996 do 1998 (Kobolt, 1999). Sodelovanje v pogovoru je bilo prostovoljno. Obrazec intervjuja je zajemal naslednja področja: jaz v preteklosti in danes – samoocena, jaz in družina, jaz in šola, jaz in vrstniki, prosti čas/interesi, prihodnost/načrti/življenjska usmeritev in doživljanje vzgojnega zavoda. Dana je bila tudi možnost individualnih dopolnitev (ibidem).

Vsebino intervjuja sem obdelal na kvalitativni način, ki je imel značaj rekonstrukcije oz. razumevanja in razlage (hermenevtika). Za socialnopedagoško diagnostiko je nasploh značilno, da je bolj “mehka”, kvalitativna in nekako bolj življenjska v primerjavi s klasičnimi kvantitativnimi diagnostičnimi postopki (Koller-Trbovič, 1999). Hermenevtično razumevanje posameznikovega umeščanja v socialni prostor je postalo temeljni sodobni socialnopedagoški diskurz (Kobolt, 1999) in v praksi pomeni predvsem ukvarjanje z besedili, kjer je bistvenega pomena vživljanje v intervjuvanca (Rapuš-Pavel, 1999a). Mollenhauer in Uhlenborff vidita cilj takega pristopa v ugotovitvi tako subjektivno pripisanega, mišljenega, individualnega pomena, kot tudi v intervjuju vsebovanega, intervjuvancu pa mogoče zakritega, objektivnega pomena (ibidem).

V intervjuju mladostnica izpostavlja in aktualizira določene življenjske teme in pomene. Izhajal sem iz tega, kar je dekle zares povedalo in poskušal interpretirati, osmisлити njeno razlago lastne življenjske tematike oziroma rekonstruirati logiko njene samopredstavitve. Želel sem ugotoviti, kako mladostnica vidi sebe, kako doživlja sebe v povezavi s pomembnimi življenjskimi dogodki, s kakšnim vzorcem samopredstavitve nastopa, kaj želi, kako glede na odnose z drugimi, kaj ji je bolj ali manj pomembno in kako povezuje zanj pomembne dogodke ter okoliščine (prim. Rapuš-Pavel, 1999a). Prizadeval sem si čimbolj natančno in poglobljeno razumeti mladostnico, njene individualne razvojne značilnosti in zmožnosti. Poskušal sem tudi čimbolj celostno evalvirati njene celotne socialne okoliščine, ugotoviti, kateri vzorci odnosov in razvojnih potekov so delovali in še delujejo v njenem življenjskem okolju, kateri dejavniki se kažejo kot bistveni. Osredotočil sem se na dekletove vzorce spoprijemanja s težavami, na razvojne potrebe, moči, možnosti mladostnice in njenega okolja, na vprašanja njene življenjske perspektive (prim. Kobolt, 1999). Poskušal sem preseči zgolj opis in doseči nivo razlag, povezovanja, ugotavljanja (ko)relacij, latentnih struktur, ki so implicirane v manifestnih pojavnostih.

Kljub temu, da je za mojo analizo raziskovalnega materiala značilen rekonstruktivni hermenevtični pristop, pa nisem ortodoksno sledil korakom, ki jih predlagajo nekateri avtorji (npr. Mollenhauer in Uhlenborff, 1992 ali Nolke, 1999). Njihove koncepte sem kombiniral s členjenjem poteka kvalitativne obdelave raziskovalnega materiala po načelu, ki ga predstavlja Mesec (1998). Tako sem vsebino intervjuja analiziral po naslednjih korakih: (1) določitev enot kodiranja, (2) pripisovanje pojmov enotam kodiranja, (3) ureditev vseh pojmov in izbor relevantnih pojmov, (4) operacionalno določanje pomembnih pojmov, (5) strnjena predstavitev pojmov po področjih in (6) razlaganje ter povezovanje pojmov kot poskus socialnopedagoškega diagnosticiranja in načrtovanja pomoči. Prvih štirih korakov se bom na tem mestu dotaknil na kratko, zgolj za ponazoritev, vsebino zadnjega koraka pa bom predstavil skoraj v celoti.

5 Rezultati

5.1 Koraki analize 1-4

Rezultati kvalitativne obdelave materiala so preobsežni, da bi jih v tem članku mogel v celoti prikazati, zato sem se odločil izbrati in prikazati le posamezne segmente oz. ponazoritve zaporednih korakov analize, ki so po moji oceni med zanimivejšimi ter pomembnejšimi za razumevanje in pomoč mladostnici. Tabela 1 predstavlja izbor enot kodiranja in pripis pojmov le-tem iz zaključnega dela dobesečnega zapisa intervjuja. Tabela 2 kaže, kako sem za področje "življenjska perspektiva" (druga obravnavana področja so bila še "družina", "šola", "zavod", "samopodoba", "interesno angažiranje" in vrstniki) uredil pojme. Tabela 3 prikazuje operacionalno definiranje kategorije "dekletove vrednote", ki je le ena od kategorij področja "življenjska perspektiva". Iz strnjene vsebine samoprezentacije (korak 5) sem kot primer uporabil področje "samopodobe", zaključno fazo – socialnopedagoško diagnosticiranje in načrtovanje individualnega programa pomoči – pa, kot že receno, predstavljam v celoti.

5.2 Korak analize 5: primer strnjene vsebine samopredstavitve na osnovi operacionalno definiranih pojmov za področje "samopodoba"

Dekle opisuje sebe kot otroka, ki je pogosto lagal, si namišljal stvari

Tabela 1: Primeri odprtega kodiranja – pripisovanja pojmov enotam kodiranja (koraka 1 in 2). Številke pomenijo zaporedne označbe enot kodiranja oz. pripisanih pojmov.

Št.	Enote kodiranja	Pojmi	Pojmi 2. reda
210	"...za mojo prihodnost je najbolj bistveno, da naredim šolo..."	pripisovanje pomembnosti dokončanju šolanja za perspektivo v prihodnosti	dekletove vrednote
211	"...če narediš šolo, te ljudje drugače gledajo...za tebe je pomembno, da imaš neki papir, lažje ti je..."	zavedanje odvisnosti lastnega socialnega položaja od stopnje formalne izobrazbe	dekletove vrednote
212	"...rada bi ostala taka, kot sem..."	zadovoljstvo s sabo in želja, da bi ostala takšna, kot je	samoocena
213	"...pomembno je, da se ne predaš, da v določenih trenutkih ne obupaš, da končaš, kar si zadaš, da se trudiš do konca..."	poudarjanje pomembnosti tega, da človek nikoli ne obupa, da vztraja in izkorišča vse svoje moči	dekletove vrednote
214	"...mislim, da je treba najprej vsakega, ki pride v zavod vprašati, kakšne ambicije ima, da pove, kaj si želi, kaj pričakuje od bivanja v skupini..."	poudarjanje pomembnosti tega, da gojenci ob vstopu v zavod dobijo priložnost izraziti svoje želje, cilje in pričakovanja glede bivanja v skupini	pričakovanja do vzgojiteljev
215	"...ne morejo se kar tam ene socialne delavke odločit...valjda je treba vsakega posameznika vprašati, saj on tudi pozna svoje zmožnosti in sposobnosti..."	zahteva po participaciji gojencev pri oblikovanju vzgojnega načrta zanje, saj gojenci poznajo svoje zmožnosti in sposobnosti	pričakovanja do vzgojiteljev
216	"...jaz sem zadovoljna, da hodim v šolo, da mi ne pustijo, da zablužim..."	zadovoljstvo s tem, da hodi v šolo in s tem, da ima odporo in nadzor s strani vzgojiteljev	pričakovanja do vzgojiteljev
217	"...zadovoljna sem, da lahko vzporedno delam še stvari, ki so mi pomembne..."	zadovoljna, da se lahko ob šoli angažira še v drugih zanjo pomembnih stvareh	dekletovi interesi
218	"...ja, zaenkrat mi je kar kul..."	ocena, da ji je trenutno v redu, da je zadovoljna	samoocena

(8) in bil uporniški (10). Spregovori o lastni samostojnosti že od malega (183), o nepotrebnosti skrbi ali tolažbe staršev že od malega (184: *Nikoli nisem rabila nekoga, da me pazi ali da me potolaži*) in svojo sposobnost, da že od malega sama predeluje in obvladuje krizne situacije (185: *Vedno sem se znala sama skulirati, če je bilo kaj narobe*). Izjavi, da je bila do

Tabela 2: Primer ureditve pojmov za področje "življenjska perspektiva" (korak 3).

ŽIVLJENJSKA PERSPEKTIVA	
a. dekletov trenutni način življenja:	122
b. dekletovi interesi:	68, 138-142, 145, 196, 202, 217
c. dekletove vrednote:	119, 143, 146, 167, 168, 169, 170-173, 188, 210, 211, 213
d. dekletove želje:	80, 136, 203-209
e. dekletovi načrti:	137, 194, 195, 197-201

Tabela 3: Primer operacionalnega definiranja kategorije "dekletove vrednote" (korak 4). Številke pomenijo zaporedne označbe pojmov prvega reda, ki tvorijo kategorijo "dekletove vrednote".

DEKLETOVE VREDNOTE: 119, 143, 146, 167, 168, 170-173, 188, 210, 211, 213	
a. prepričanje o neetičnosti kritiziranja osebe ob njeni odsotnosti (119)	
b. enakost spolov – vrednota; prepričanje o prikrajšanosti ženskega spola (143)	
c. poudarjanje nujnosti dokončanja srednje šole kot prioritete (146)	
d. v družbi išče svobodo za neodvisno ukvarjanje z njej pomembnimi stvarmi (167)	
e. zavedanje, da neodvisnosti ni brez angažiranja v stvareh, ki so včasih tudi neprijetne (168)	
f. pravica kot vrednota; zaznavanje krivice jo motivira za dejavnost (170)	
g. prizadevanje vsaj nekaj narediti za zmanjšanje krivice (171)	
h. zavedanje omejenih možnosti posameznikovega vplivanja na družbene spremembe (172)	
i. na nek način potrebuje krivičen svet za motiviranost in orientiranost v življenju (173)	
j. poskus jasne diferenciacije sebe od drugih in prepričanje v pomembnost angažiranja v stvareh, ki so njej pomembne (188)	
l. pripisovanje pomembnosti dokončanju šolanja za perspektivo v prihodnosti (210)	
m. Zavedanje odvisnosti lastnega socialnega položaja od stopnje formalne izobrazbe (211)	
n. poudarjanje pomembnosti tega, da človek nikoli ne obupa, da vztraja in izkorišča vse svoje moči (213)	

nedavna povsem indiferentna do odzivov drugih nanjo (192, 193: *Nikoli nisem bila odvisna od drugih, boli me kurac, kaj mislijo drugi ... zdaj pa kar nekaj opažam, da mi ni vseeno, kaj določeni ljudje mislijo*). Sprejema svojo spolno opredelitev in se zaveda, da ni edina lezbijka (78: *Nimam nobenih problemov s tem, sem pač lezbijka, sem zrasla s tem, mi je že od malega jasno, ... nisem edina*). Verjame v svoje sposobnosti in uspeh v šoli (156: *Mislím, da je šola lahka in da bom zlahka izdelovala*). Sebe doživlja kot družabno (96) in lastno privlačnost za druge povezuje s svojo odprtostjo, odkritostjo, inventivnostjo in iniciativnostjo (97: *Drugi so radi v moji družbi, ker sem ful odprta, pa vedno povem,*

kaj mislim, pa ful nore ideje imam). Sebe ocenjuje kot uporniško, kot borko proti krivičnosti (98), izpostavlja lastno sposobnost uživanja v drugega – empatičnost (99: *Znam začititi in izraziti, kaj drugi mislijo*), učinkovitost svojega izražanja kritike in protesta (120: *...in potem vedno kaj dobrega pride iz tega, če se kaj zbunimo pa to*). Omenja lastna močna čustva jeze, ko stvari ne tečejo, kot bi morale (124). Svoje doživljanje jeze dojema kot diskontinuirano in adaptivno emocijo (125: *Iz te jeze potegneš energijo ven in je spet ok*). Sebe ocenjuje kot resno in osredotočeno pri delu (126) ter se dojema za izjemno zrelo in resno v primerjavi z vrstnicami (128). Opredeljuje se kot primernejšo za zavezništvo s starejšimi kot z mlajšimi (129). Pozitivno vrednoti lastno občutljivost za nepravico (169: *Dobra sem v tem, da sem občutljiva na nepravico, na razne diskriminacije*) in lastno sposobnost reflektiranja dogodkov v povezavi z družbo, sabo in drugimi (174: *Ful stvari razmišljam, ki se dogajajo v družbi in meni, vse je osebna izkušnja, tudi to, kar se drugim dogaja in ti doživljaš na tak in tak način*). Med svojimi “močnimi stranmi” poudari še, da je dobra govornica, ima dobre ideje, zna se pogovarjati z ljudmi in jim pomagati v stiski (175). Doživlja se kot kompetentno za strokovnjakinjo za psiho-socialno delo z ljudmi (176: *Ne vem, bi morala bit psiholog ali kaj takega*). Smatra se za selektivno pri izbiri ljudi za druženje, merilo pa ji je kakovost človeka na vseh področjih (182: *Zbiram si ljudi, s katerimi se ukvarjam ... s tistimi, ki so kul na vseh področjih, tudi na profesionalnem ... ne ukvarjam se z vsakim*). Izpostavi tudi lastno odvisnost od določenih ljudi v sedanjosti (186: *Zadnje časa pa sem tko ful odvisna od določenih ljudi, če jih dalj časa ne vidim, sem čisto mim*). Misli, da je dobra organizatorka in je prepričana, da bi si znala organizirati življenje (191). Ocenjuje, da ji je trenutno v redu, da je zadovoljna (218) z življenjem, s sabo in želi ostati takšna, kot je (212).

5.3 Poskus socialnopedagoške diagnoze in načrtovanja programa pomoči

Diagnosticiranje na podlagi samopredstavitve oz. na temelju intervjuja je brez dvoma koristno, ni pa samo po sebi dovolj. Zato je potrebno socialnopedagoško ocenjevanje življenjskega položaja in razvojnih možnosti mladostnice ter razumeti predloge za načrt vzgojne pomoči, ki sledijo v nadaljevanju, izključno kot dopolnitev in ne kot nadomestilo za druge diagnostične postopke.

Pri analizi intervjuja sem sledil enemu temeljnih socialnopedagoških načel, saj sem dekle ves čas dojemal kot sposobno in dejavno osebo, ki lahko bistveno vpliva na pozitivno spremembo lastnega osebnega oziroma psiho-socialnega položaja. Potrebuje predvsem ustrezno pomoč pri iskanju izvorov samopomoči in pomoči socialne mreže za kakovostnejše in neodvisnejše življenje v smislu promocije na različnih področjih in nivojih ter izboljševanja življenjskih možnosti. Kakšna konkretno naj ta pomoč bo, pa prikazujem v nadaljevanju⁷.

Vsebina tega poglavja je utemeljena izključno na tistem, kar je dekle zares povedalo oz. na razumevanju te vsebine iz zornih kotov različnih teoretskih modelov, ki so tudi sicer podlaga socialnopedagoškemu razumevanju (Kobolt, 1999): psihoanalitično-okoljske usmeritve, učno-vedenjske usmeritve, družinsko-terapevtske paradigme, teorije sistema, modelov socialnih spretnosti in veščin ter socialne inteligence, integrativnih modelov. Interpretacija se v določenih delih bolj poudarjeno naslanja na paradigmatški okvir transakcijske analize (Milivojević, 1999).

5.3.1 Družina

Dekle je že od najzgodnejših let doživljalo fizično nasilje očeta alkoholika in bilo priča očetovemu fizičnemu zlorabljanju mame. To je trajalo do njenega sedmega leta. Družinski odnosi so bili izredno konfliktni, nestabilni in ogrožujoči, tako da sta bili doživljanje ogroženosti in nemoči pogosti emociji. Zanj so bili močno neugodni tudi hudi notranji konflikti zaradi želje očeta, da se opredeli zanj ali za mamo. Pred očetom so velikokrat bežali in iskali podporo sorodnikov, ki so po potrebi nudili zavetišče. *Ta podporna socialna mreža je bila varovalni dejavnik in jo, če še obstaja, velja vpreči v proces načrtovanja in izvajanja socialnopedagoške pomoči dekletu.* Dekle je imelo srečo, da je mama navsezadnje zbrala dovolj poguma in moči, da se je očetu uprla in tako prekinila "agonijo", ki je razvojno močno negativno vplivala na dekle.

Dekle, ki bo kmalu polnoletno in že nekaj mesecev živi v odprtejši in manj strukturirani obliki vzgojnega zavoda, v najboljčutljivejšem obdobju svojega življenja ni bilo deležno ustrezne družinske dinamike in vzdušja, da bi se počutilo varno, ljubljeno, pomembno in podprto v soočanju z

⁷ Razumevanje in razlago dekletovega doživljanja oz. njenega življenjskega položaja v nadaljevanju ločujem od predlogov za poglobljeno diagnosticiranje in oblikovanje vzgojnega načrta tako, da predloge dosledno označujem s poševnim tiskom.

nalogami na svoji razvojni poti. Glede na izrazito fizično zlorabljanje, ki je kazalo na čustva sovraštva očeta do otroka, obstaja določena verjetnost, da je dekle prišlo do zaključka, da ni pomembna, ali morda, da nima pravice obstajati in da je razvilo prezir oz. sovraštvo do same sebe, kar bi se lahko kasneje manifestiralo v različnih oblikah samoponiževalnega ali samodestruktivnega vedenja⁸. Če bi to držalo, bi se ob spletu izrazito neugodnih dejavnikov v dekletu samem in njenem okolju morda lahko izrazile suicidalne težnje, vendar pa druge zbrane informacije ne potrjujejo takšnega negativnega samoopredeljevanja dekleta, nasprotno, njena samopodoba se kaže kot razmeroma pozitivna, kot bomo videli v nadaljevanju. Negativno ocenjuje predvsem svojo impulzivnost, nepotrpežljivost in nenehno hitenje. *Dobra antiteza za impulzivnost (acting out) je, da dekle naučimo, da ima v trenutku, ko čuti emocijo, možnost emocijo ne-izraziti z vedenjem oz. jo izraziti na različne načine.* Natančnejša analiza njenih transakcij s starši bi pokazala, ali je to nerefleksivno vedenje in hitenje morda povezano s sporočili, kot so: "Ne razmišljaj s svojo glavo!", "Pohiti... če ne...!" "Nimaš pravice obstajati!" in podobno. *Potrebno bi bilo podrobneje opredeliti povezanost dekletove nepotrpežljivost do drugih (in verjetno tudi do sebe) z odnosom staršev do nje v otroštvu. Tako bi lahko analizirali načine, kako so bili starši nepotrpežljivi do nje oz. kako so vzpodbujali njeno nepotrpežljivost. V povezavi z morebitnim dekletovim destruktivnim samodefiniranjem moramo pridobiti dodatne informacije in preverjati, kako variira v odvisnosti od intenzitete obremenitev vsakdanjega življenja. Omogočiti moramo, da pridejo do izraza alternativna sporočila o njej sami, antiteze morebitnim razdiralnim samoocenam in samoomejitvam. Dojeti mora, da je brezpogojno pomembno, vredno človeško bitje, ki ima pravico, da živi, da misli in da dela napake.*

Zanimivo je, da dekle, kljub njegovemu nasilju do nje, meni, da jo je imel oče zelo rad in izpostavlja tudi njegove pozitivne strani. Očitno je oče občasno s svojim vedenjem vendarle pokazal tudi ljubezen in skrb do

⁸ Starševska sporočila tipa "Nisi pomemben, vreden!" in "Ne obstajaj!" so znotraj transakcijsko analitičnega "koncepta prepovedi", ki se nanaša na sporočila, s katerimi roditelji otrokom odrekajo neke temeljne človekove pravice, najbolj zaviralna oz. razdiralna za otrokov razvoj. Skozi identifikacijo lahko postanejo del otrokove osebnostne strukture in se manifestirajo skozi čustva samoprezira v primeru "Nisi pomemben!" in samosovaštva v primeru "Ne obstajaj". Spremljevalec samoprezira je nujno neka oblika samoponiževanja, samosovaštvo pa praviloma spremlja samouničevalno vedenje (mortido) (Milivojević, 1999).

hčere, mogoče pa ga dekle, da bi zaščitilo svojo psihično integriteto, rahlo tudi idealizira. *Kakorkoli, zdi se, da obstaja možnost, da postane oče ena izmed ključnih oseb, na katere lahko naslonimo program pomoči. Predvsem ga je potrebno podpreti v njegovi očetovski funkciji.* Res pa je, da dekle govori tudi o očetovem ljudomrznem, neustreznem socialnem vedenju, ki je družino v širšem socialnem okolju označilo negativno. Sklepamo lahko, da je bila družina kot sistem razmeroma zaprta, da je bila manj prepustna za pozitivne vplive iz širše socialne sredine, ki bi lahko omilili negativno spiralo družinske dinamike.

Iz dekletove samopredstavitve izstopa pritožba, da je bila že zelo zgodaj prepuščena sama sebi, prikrajšana za nadzor in podporo s strani staršev v starosti in v situacijah, ko so otroci običajno še deležni starševske podpore. Pravi, da že od malega sama predeluje in obvladuje krizne situacije in omeni, da se je na to prilagodila ter dopušča možnost, da je bila manjša skrb staršev zanjo v takšnih situacijah njen lastni izbor. To lahko razumemo kot poskus zmanjševanja odgovornosti staršev in nalaganje pretiranega bremena na svoja (v tistih letih še zelo krhka) "ramena". *Potrebno je oblikovati vzvode kontinuiranega nadzora in psiho-socialne podpore dekletu ter tako kompenzirati izrazit primankljaj iz otroštva.*

Razvojno neugodna je bila tudi dekletova bivalna in z njo povezana socialna situacija, saj je od konca OŠ pa do odhoda v stanovanjsko skupino živela v stanovanju s popustljivo babico in bratom, kjer niso znali vzpostaviti sožitja in znosnega sobivanja. Varovalni dejavnik je bil umik v svojo sobo. Mama se je zelo zgodaj fizično ločila od otrok in je občasno prespala v istem stanovanju, le ko se je sprla s partnerjem. V takšnih okoliščinah ni mogla ustrezno opravljati svoje starševske vloge.

Pot do avtonomije vodi prek dobre simbioze, torej prek starševske stalne skrbi, nadzora in podpore. Če simbioza ni ustrezno vzpostavljena ali je prezgodaj prekinjena, je separacija oz. razvijanje avtonomije oteženo. To izredno dobro razume tudi dekle, ki svojo sedanjost odvisnost od nekaterih ljudi pojasnjuje prav s prezgodnjim opuščanjem podpore s strani staršev. *Podpreti je treba dekletovo navezanost na vzgojiteljico K. in jo vzpodbujati, da se iz te nadomestne, varne, stabilne, predvidljive "simbioze" počasi izvije v resnično avtonomijo.*

Starši so dekletu v zgodnjih otroških letih na nekaterih področjih puščali preveč svobode, na nekaterih drugih pa so jo morda preveč omejevali, ji puščali premalo odgovornosti, moči in vpliva ter ji premalo priznavali pogajalsko pozicijo. Tako so ji npr. onemogočili odločanje o lastnem

telesnem izgledu (prepoved imeti dolge lase!). Dekle je tako utrdilo pozicijo uporniškega otroka, ki se iz neke temeljne nemoči kontraodvisno upira tudi stvarjem, ki so sicer zanjo koristne. Zgodaj se je začela vesti manipulativno, pogosto je lagala, si namišljala stvari in ob tem uživala neustrezno podporo stare mame. Z vidika uporniškega otroka svet nikoli ni dovolj "fer" in oseba v takšni poziciji je izrazito občutljiva na kršenje njenih pravic. Naše dekle v tej senzibiliziranosti vidi svojo kakovost in v povezavi s tem je pogosto surovo neposredna do kršiteljev in ravnodušna do negativnih odzivov drugih na njeno neposrednost. Kritiko izraža z negativnim etiketiranjem osebe kot celote, namesto da bi se usmerila na nesprejemljivo vedenje drugega (glej Milivojević, 1999). Skladno s tem tudi kritiko svojega vedenja razume kot napad nase kot osebo oz. kot izraz sovraštva ali prezira. Analogno temu doživlja tudi nepripravljenost drugih, da bi ji izpolnili neke njene želje. To kaže na določeno čustveno nezrelost, ki je podlaga za nekatere njene vedenjske, kontraodvisne težave. *Veliko napora je potrebno vložiti v učenje dekleta, da vzpostavi temeljno razlikovanje med vedenjem osebe in osebo samo ter med željo osebe in osebo samo. Potrebuje pomoč, da negativnih odnosov do svojega vedenja in svojih želja ne bo več dojemala kot negativnega ocenjevanja nje kot osebe, in na drugi strani, da bo to ločevala tudi pri drugih. Razviti in ojačati je treba situacije, v katerih bo lahko korigirala svojo eksistencialno pozo jaz sem o.k. – ti nisi o.k". in jo spremenila v zrelo pozicijo "Jaz sem o.k. – ti si o.k." (Harris, 1967). Naučiti jo je treba tudi, da preseže kontraodvisnost in da se zrelo zaveda, da je včasih nekaj zanjo dobro, tudi če to isto misli neka avtoriteta. O vsem tem in še o mnogih vidikih psiho-socialnih veščin je nujno educirati in usposabljalati tudi druge osebe, ki jih bomo vključili v pomoč, da bi lahko vsi skupaj čimbolj konsistentno uveljavljali ustreznejše vzorce samoocenjevanja in komuniciranja z drugimi.*

Za dekle so bile obremenitve, ki so izhajale iz družinskih odnosov in starševske vzgojne neustreznosti, razvojno prevelike. Onemogočale so ji, da brezskrbno uživa svoje otroštvo, ji preprečevale, da bi bila dejansko otrok z moratorijem za neodvisnost in jo silile v prezgodnjo odraslost. To se jasno kaže v njenih težnjah že iz otroštva, da se druži s starejšimi, v njenem poudarjenem samoopredeljevanju za zrelejšo od vrstnikov in v zavezništvu s starejšimi. *Dekletu je treba omogočiti, da se angažira v prijetnih, sproščujočih in razbremenjujočih dejavnostih, da izživi svojo otroškost in tako nadomesti določene razvojne vrzeli. Pomagati ji je treba vzpostaviti ustrezen stik z vrstnicami.*

Pomembno je, da dekle mamó pozitivno ocenjuje in da je prepričana v njeno ljubezen in skrb. Mama je dekletu, kljub konfliktom, ki sta jih imeli, zelo pomembna. V njej vidi osebo, ki je do sedaj zanjo pokazala največji interes in ki ji bo vedno v oporo. *To mamó postavlja v položaj izredno pomembnega člana v kompleksni mreži pomoči, ki jo je treba razviti. Mami je treba pokazati načine, kako lahko hčerko podpre, kako naj spremeni določene vzorce komuniciranja z njo in kako naj se sama učinkoviteje spoprijema s težavami.*

Mamin trud za zagotovitev materialnih sredstev za preživetje družine (samozaposlitev), njeno prevzemanje relativno cenjene socialne vloge (dejavna v nekem društvu), vzpodbujanje angažiranja cele družine v socialno pozitivno vrednoteni aktivnosti (organizacija dejavnosti v povezavi s poslanstvom društva) in nadaljevanje šolanja, kažejo na njene pozitivne lastnosti, kot so skrb za družino, iniciativnost, agilnost, vztrajnost. *Vse te lastnosti mame moramo v procesu pomoči dekletu vpeti in jih usmeriti v izboljševanje hčerine življenjske situacije.*

Z mamó pa si nista nikoli zaupno delili pomembnih čustvenih vsebin, nista neposredno izražali vzajemne ljubezni; dekle je zaradi materine prezasedenosti in preutrujenosti pogrešalo njeno pozornost ter imelo občutek, da ima mama raje brata. *Lahko bi apelirali na mamó in ji pomagali bolj neposredno izraziti naklonjenost do hčere oz. zmanjšati prepreke za večjo čustveno bližino. Dekle pozitivno razume mamino večjo zahtevnost do nje (v primerjavi z bratom) z domnevno večjimi pričakovanji mame, domneva, da jo mama ocenjuje za sposobno, kar verjetno pozitivno vpliva na dekletovo dojemanje sebe.*

Ovirajoče pa deluje dekletovo prepričanje, da mama ne razume in ne sprejema njene spolne opredelitve in vključenosti v alternativno kulturno-aktivistično okolje, ter da ne odobrava in ceni njenega ustvarjanja. Kaže pa, da dekle samo sebe sprejema in da ji mamino mnenje o njeni spolni usmeritvi na tej stopnji razvoja ni več pomembno za opredelitev sebe v tem segmentu identitete. Odločila se je, da ne bo več poskušala vplivati na mamin odnos do tega. *Mami je treba omogočiti, da v sebi predela in sprejme hčerino spolno usmerjenost ter ji to sprejemanje tudi pokaže.* Dekletova referenčna skupina so kolegice iz alternativne scene, ki si prizadevajo, da njihova drugačnost spregovori in se opredeljujejo kot pomembne in enakopravne v družbi. Dekle se je s takim pogledom identificiralo, kar je razvidno iz njene predstavitve podobe o sebi, ki zajema veliko pozitivnih točk. *Zaradi velike moči vplivanja nanjo so določene*

osebe na tej sceni tudi potencialno pomemben partner pri načrtovanju in uresničevanju vzgojne pomoči dekletu.

Oblikovanje homoseksualne spolne identite bi v skladu z nekaterimi teorijami lahko smiselno povezali s preveliko odsotnostjo mame in posledično premalo intenzivnim odnosom dekleta in mame, prek katerega bi se dekle lahko poistovetilo z materjo kot predstavnico ženskega spola. Tudi oče ni bil v ustrezni funkciji – ni se kazal kot uravnovešen, privlačen, empatičen in nenasilen lik, ter je tako morda vplival na oblikovanje dekletove morebitne generalizirano negativne predstave o moških. Tudi njegova odsotnost je bila verjetno razvojno neugodna, saj se ni uresničila očetova funkcija potrjevanja dekleta kot privlačnega, kar bi vzpodbujalo njeno ženskost. Prav tako ni imela ustreznega modela, ki bi kazal dober partnerski odnos moškega in ženske. *Spolno usmerjenost dekleta je treba sprejeti in ji pomagati, da bo zaradi tega čim manj prikrajšana in socialno negativno etiketirana. Koristno je pomagati ji izoblikovati merila za kakovosten partnerski odnos.*

5.3.2 Vzgojni zavod

Okolje, kjer trenutno biva, vzgojitelje in odnose z drugimi gojenci ocenjuje pozitivno, kar je izredno pomembno, saj so njene razvojne možnosti tako večje, glede na to, da je zavod v tem obdobju poleg šole najpomembnejši agens vzgojnega vplivanja nanjo. Zadovoljna je, da ima podporo in nadzor ter da se kršitve dogovorov v zavodu sankcionirajo z omejitvami. *Vzgojitelji morajo biti do dekleta ljubeči, naklonjeni in hkrati v določenih stvareh nepopustljivi. V sodelovanju z dekletom, starši, drugimi strokovnjaki, šolo in nekaterimi osebami iz dekletove socialne mreže morajo pripraviti celovit načrt pomoči, ki bo vseboval konkretne ukrepe z jasno razmejenimi odgovornostmi in določenimi časovnimi roki. Zelo pozitivno je, da je dekle pripravljeno sodelovati, izraziti svoje želje, cilje in pričakovanja pri oblikovanju vzgojnega načrta. To je treba podpreti in uporabiti..*

Dekle se zaveda, da včasih prihaja v konfliktno odnose z vzgojitelji, in z očitkom, da se odrasli pogosto ne znajo vživeti v mlade zaradi pozabljanja lastnega doživljanja v mladosti, delno pripiše odgovornost za te težave vzgojiteljem. Izpostavi, da so stvari, ki njej in drugim gojencem gredo "ful na živce" in zaradi katerih so zelo jezni. Verjetno je ta eskalirana emocionalnost v določeni meri povezana z njeno opozicionalnostjo s stališča upora avtoritetam. *Morda bi glede tega bilo smiselno pomagati dekletu,*

da ozaveštuje svoje čustvene odzive, da se nauči v določenih situacijah ustrezneje in bolj prilagodljivo doživljati in izražati svoja čustva. Pomembno je tudi, da vzgojiteljica omilijo njeno pogosto upiranje tako, da ji priznajo pogajalsko pravico in da v partnerstvu z njo oblikujejo dogovore, ki se jih bo tako verjetno bolj držala, saj se bo čutila bolj upoštevana in odgovorno.

Pozitiven vidik manipulativnega dela mladostniškega značaja in njene opozicionalnosti je izredna izostrenost za nianse v medčloveških interakcijah, občutljivost za omejevanje človekovih pravic, velika sposobnost življenja v druge in dobro reflektiranje dogodkov v povezavi z družbo, sabo in drugimi. To bi lahko imenovali tudi visoka intra in interpersonalna inteligenca, ki je dober temelj njene dovzetnosti za pedagoško pomoč in ki dekle kvalificira kot potencialno kompetentno osebo za psihosocialno pomoč ljudem. *Vse to je treba podpreti, ustaviti situacije, v kateri bodo te kakovosti prišle do izraza in jih usmeriti v konstruktivno smer.*

V zavodu je dekletu že od njenega prihoda najpomembnejša oseba vzgojiteljica B., katero opisuje izrazito pozitivno, idealno. Zdi se, da se pri dekletu kaže določena težnja po binarnem, črno-belem oz. razcepljenem

dojemanju, saj ljudi ocenjuje bodisi kot idealne bodisi jih oceni izrazito negativno. *Vzgojiteljica B. lahko bolj diferencirano in barvitejše dojemanje dekleta spodbudi tako, da se v odnosu z njo, ob sicer stalni naklonjenosti dekletu, kaže kot oseba s slabostmi in vrlinami, ter dekle vzpodbuja, da naj tudi ona ljudi bolj stvarno ocenjuje. Vzgojiteljica B. naj bi bila še naprej ena izmed nosilnih oseb v sistemu pomoči dekletu.*

5.3.3 Šola

Dogajanje na šoli, ki jo obiskuje, vidi pozitivno. Meni, da so ji nekateri profesorji izrazito naklonjeni, drugi pa so popolnoma ravnodušni (to potrjuje hipotezo o dekletovem razcepljenem dojemanju ljudi, brez integracije dobrih in slabih lastnosti). Sošolci se ji zdijo v redu, v razred je dobro vključena in med vrstniki priljubljena. Prepričana je v svojo kompetentnost za upešno dokončanje šole in ima tudi vizijo, da bo nadaljevala šolanje na fakulteti. Značilno je, da se navdušuje nad dejstvom, da so nemirni razred, ki veliko razgraja. To lahko pojasnimo v kontekstu njenega kontraodvisnega upiranja normativom, ki jih postavljajo avtoritete. *V šoli je sposobna dosegati visoke uspehe, zaveda se pomembnosti šolanja za njeno prihodnost, potrebno jo je le vzpodbujati, motivirati in kontinuirano podpirati. Dekle je povečano občutljivo na okoliščine, ki se splošno pojmujejo kot nezaželene⁹. Če jo bodo učitelji poslušali, se lahko naučijo, da se v njeni opozicionalnosti velikokrat zrcalijo njihovi lastni neustrezni postopki, ki jih kaže spremeniti. Dekletu morajo omogočiti tudi več odgovornosti in jo spodbujati k sodelovanju pri oblikovanju nekaterih pravil, ki bodo urejala določena področja šolskega dogajanja. Predvsem pri angleščini ji je treba omogočiti, da razvije in uveljavi svojo nadarjenost.*

5.3.4 Perspektiva

V nadaljevanju želim jasneje predstaviti, kakšne so njene razvojne možnosti ter kateri so zaščitni in podporni dejavniki, na katere velja opreti program pomoči.

Dekle je užaljenoi, da jo je mama nagnala od doma in je odločeno, da

⁹ Učitelji naj bi se zavedali, da so mladostniki s čustvenimi in vedenjskimi težavami pogosto zelo občutljivi na tiste dejavnike v okolju, ki povzročajo nenaklonjenost in odpor tudi ostalih mladostnikov (Peček, 1999).

se ne vrne za stalno, kljub temu, da jo mama vabi. *Pozitivno je, da je ohranila stik z domom in da občasno hodi domov. To moramo podpreti in tako njo kot domače okolje pripraviti, da bi bili ti obiski čim boljši.*

Na brata in njegovo podporo kaže le omejeno računati pri načrtovanju pomoči dekletu. V nižjih razredih OŠ jo je sicer ščitil in ji bil v oporo pred vrstniki, vendar se je kasneje odnos med njima ohladil in obseg njenega trenutnega komuniciranja je izredno majhen. *Kljub vsemu ga je smiselno povabiti k sodelovanju, ga motivirati za pomoč sestri in tudi njemu ponuditi strokovno pomoč.*

Oseba, ki je dekletu pomembna, za katero dekle meni, da jo razume in sprejema njeno lezbičnost, je očetova sorodnica. Tudi sama je lezbijka in se namerava kmalu preseliti v M., kar povečuje možnosti, da jo vključimo v proces pomoči dekletu.

Mladostnica ima velike pozitivne razvojne možnosti. Trenutno živi v odprti obliki izvendružinske vzgoje z malo strukturiranim programom, ki ji omogoča odgovorno, samostojno načrtovanje vsakdanjega življenja in ji (predvsem vzgojiteljica B.!) nudi veliko podpore pri spoprijemanju z njenimi razvojnimi nalogami.

Je iniciativna in se dobro znajde v najrazličnejših situacijah. Ima razmeroma pozitivno samopodobo in celo vrsto interesov, ki jih dejavno uresničuje. Sebe ocenjuje kot resno, osredotočeno in vztrajno pri delu. Aktivno in z velikim zadovoljstvom je vključena v zabavno in kulturno-aktivistično dogajanje na alternativni sceni, kjer prevzema tudi odgovornejše vloge. *Vsekakor kaže podpreti njeno tukajšnjo dejavnost ter določene osebe pritegniti k sodelovanju v okviru programa pomoči. Tu je tudi njena prijateljica iz osnovne šole, ki se kaže kot oseba v dekletovi socialni mreži, ki jo je vredno angažirati.*

Pozitivno je, da pri izbira ljudi za druženje, in sicer po kakovosti človeka na vseh področjih. To zmanjšuje verjetnost, da bi prišla pod vpliv izrazito kvarne družbe, še posebej, ker je razvila visoka merila ob druženju s starejšimi aktivistkami alternativne scene.

Šolo bo ob ustrezni motiviranosti verjetno zlahka opravljala, med vrstniki je sprejeta in priljubljena. Z mamo ima razmeroma dober čustveni stik, kar je dobro izhodišče za mamino intenzivnejšo vključitev v proces pomoči hčeri. Dekletu postaja vedno pomembnejše, kako se nanjo odzivajo drugi, in kaj o njej mislijo, kar je izjemno pozitivno, saj je to nujni pogoj, ki omogoča vzgojno vplivanje nanjo za večjo vedenjsko prilagojenost. V M.

je zadovoljna in ve, da se lahko še vedno vrne domov, da torej v vsakem primeru zanjo na svetu obstaja neko "sidrišče".

Verjame, da je sposobna samostojno živeti in da bi si življenje znala dobro organizirati. *To prepričanost v kompetentnost za avtonomno obladovanje življenja je treba utrjevati in ji pomagati, da ohranja učinkovite spoprijemalne strategije ter da razvija tudi nove načine soočanja z izzivi vsakdana.* Zaveda se, da je na koncu koncev v življenju vendarle vsak sam in je pripravljena sprejeti odgovornost za lastno življenje. Od ljudi je vedno manj odvisna, izraža pa željo po občasni podpori s strani drugih. Pripravljena se je "boriti" za svoj enakopravni položaj v družbi, saj se zaveda prikrajšanosti žensk in še posebej lezbijk v naši še zmeraj patristični kulturi. Ve, da neodvisnosti ni brez angažiranja v stvareh, ki so včasih tudi neprijetne. Takšno gledanje je dober napovedovalec, da ne bo zlahka izgubila volje, še posebej, če upoštevamo, da izpostavlja pomembnost tega, da človek nikoli ne obupa, da vztraja in izkorišča vse svoje moči. *Vse to je treba v procesu pomoči krepiti in podpirati.*

Mladostnica je razmeroma dobro razdelala kratkoročno in tudi daljnoročno videnje svoje prihodnosti. Tako ima neko temeljno direkcijo in življenjsko usmeritev. *V vsakdanjem življenju pa vendarle potrebuje podporo pri opredeljevanju lastnih avtentičnih želja, da bo lahko presegla odvisno opredeljevanje svojih želja zgolj na podlagi zaznavanja krivic, ki se dogajajo* (spomnimo se, da je izjavila, da nekako kar potrebuje krivični svet za motiviranost in orientiranost v življenju). Sicer v povezavi s tem očitno prihaja na zrelejši nivo, saj kaže težnje po jasnem razlikovanju sebe od drugih in verjame v pomembnost zavzemanja v stvareh, ki so njej sami pomembne.

Želi, da je ne bi bilo nikoli strah in da bi živela dovolj dolgo, da bi lahko uresničila čimveč svojih načrtov. *Pomembno je, da v programu pomoči načrtujemo trajno zagotovitev varnega in stabilnega življenjskega okolja in tako dekletu pomagamo pri predelavi bazičnega doživljanja ogroženosti, ki izhaja iz zgodnjih otroških let. Podpreti je treba njeno trenutno veselje do življenja in ji pomagati pri kreiranju čim pestrejšega življenja, v katerem bo uresničenih kar največ njenih interesov.*

Pozitivno napovedovanje njenega razvoja je utemeljeno tudi s tem, ker ocenjuje, da ji je trenutno v redu, da je zadovoljna s svojim življenjem, s sabo in želi ostati takšna, kot je.

Upoštevati moramo, da je mladostnica v razvojnem obdobju izgradnje identitete. Približuje se konceptualni integraciji pojmovanja same sebe, ki ponuja močnejšo osnovo za konstruiranje smisla osebne istovetnosti in kontinuiteto v predstavitvi lastnih življenjskih izkušenj (Rapuš-Pavel, 1999b). *Pri tem občutljivem procesu ji lahko najboljše pomagamo tako, da pozornost od njenih primanjkljajev premaknemo k "močem" oziroma k podpornim mehanizmom, spoprijemalnim strategijam in socialnim mrežam, ter z njo gradimo zanje in za okolje ustrezne spremembe. Delovati moramo kot dekletovi zagovorniki, varuhi in svetovalci. Pomembno je, da podpremo njene dosežene sposobnosti, vedno znova pa jo moramo vzpodbujati in soočati tudi z novimi nalogami, da lahko pride na višjo razvojno raven. Omogočiti ji moramo tudi več možnosti, da se sama zagovarja in da aktivno soodloča o tem, kako bo živela. Brez tega ne more biti odgovorna za uspehe in neuspehe v svojem življenju. Tudi dejstvo, da smo pri oblikovanju načrta intervencij upoštevali njeno samopredstavitvev, lahko poglobi dekletovo odgovornost za lastno življenje. Čimbolj jo je treba pritegniti v pripravo vzgojnega načrta ter jo motivirati za delo "na sebi". Koristno je, da ji damo možnost pogledati beležke, ki so nastale pri analizi pogovora, saj tako na nazoren in slikovit način dobi vpogled v lastno življenje, pomanjkljivosti in zmožnosti ter v področja, ki so potrebna posredovanja.*

6 Zaključek

Nočem, da bi napisano izzvenelo pretenciozno. Ponudil sem le nekatera izhodišča za oblikovanje načrta pomoči. Načrt bi bilo seveda treba v sodelovanju z vsemi ključnimi akterji še veliko bolj izdiferencirati, konkretizirati in operacionalizirati. Pri tem je potrebna usmerjenost v vsakdanje življenje, v obvladovanje življenjskih razmer v danih življenjskih okoliščinah – v kompleksnosti vsakdana. Načrt mora biti takšen, da bo razvijal, zavaroval in stabiliziral pozitivne alternativne participacijske načine vseh vključenih v proces pomoči dekletu. Ob vseh načrtih in ambicijah pomagati dekletu, posebej v kriznih situacijah, pa ne smemo pozabiti, da ima dekle tudi pravico do normativne krize brez posebne obravnave – da ji pustimo tudi nekaj miru, ki ga mladostniki nasploh potrebujejo. Za naše dekle sicer vidim veliko možnosti. Če zaključim tako, kot sem začel – z

morskimi prispodobami – lahko rečem, da jo že kar vidim, kako si bo še velikokrat razigrano zapela: Zaplula, zaplula, zaplula je barčica moja...

7 Literatura

Harris, T. (1967). *I'm OK & You're OK: The Transactional Analysis Breakthrough*. Harper and Row: New York.

Kluge, C. (1999). Načrtovanje individualne pomoči kot participativni postopek na področju pomoči mladim. *Socialna pedagogika*, vol. 3, št. 1, str. 35-46.

Kobolt, A. (1999). Mladostnikova samorazlaga in individualno vzgojno načrtovanje. *Socialna pedagogika*, vol. 3, št. 4, str. 323-356.

Koller-Trbovič, N. (1999). Socialnopedagoška diagnoza in načrtovanje tretmana. *Socialna pedagogika*, vol. 3, št. 4, str. 461-473.

Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Visoka šola za socialno delo: Ljubljana.

Milivojevič, Z. (1999). *Emocije: psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Prometej.

Mollenhauer, K., Uhlenhorff, U. (1992). *Sozialpaedagogische Diagnosen*. Weinheim und Munchen: Juventa Verlag.

Nolke, E. (1999). Rekonstruktivna hermenevtična analiza biografij v socialnopedagoškem delu. *Socialna pedagogika*, vol. 3, št. 4, str. 425-444.

Peček, M. (1999). Od odvisnosti do odgovornosti – vključevanje učencev s posebnimi potrebami v procese odločanja. *Socialna pedagogika*, vol. 3, št. 4, str. 357-376.

Rapuš-Pavel, J. (1999a). Hermenevtični pristop k socialno pedagoški diagnostiki. *Socialna pedagogika*, vol. 3 št. 1, str. 47-65.

Rapuš-Pavel, J. (1999b). Pomen samopredstavitve mladostnic-primerjava uradne dokumentacije s tem, kar same povedo o sebi. *Socialna pedagogika*, vol. 3, št. 4, str. 377-406.

Stewart, J., Joines, V. (1991). *TA Today. A New Introduction to Transactional Analysis*. Lifespace publishing, Nottingham.

Uhlenhorff, U. (1997). *Sozialpaedagogische Diagnosen III. Ein*

sozialpaedagogisch-hermeneutisches Diagnoseverfahren fuer die Hilfeplanung. Materialien. Juventa Verlag Weinheim und Muenchen.

Vec, T. (1999). Prvo srečanje in ocena stopnje disocialne motenosti pri otrocih in mladostnikih. *Socialna pedagogika*, vol. 3 št. 1, str. 67-79.

Strokovni članek, prejet avgusta 2001.

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretično-pedagoške oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialne pedagogike, raziskovanja, razvoja in izobrazbe.

Prosim, da vsi prispevki in predlogi za objavo, vključno s pedagoškimi zbirnimi deli, pošljete na: *Revija Socialna pedagogika*, ul. Prešernova 1, SI-1000 Ljubljana.

Prva številka revije izhaja vsako leto v avgustu. Vse prispevke, ki jih prejmemo po izdaji letnega programa, objavimo v naslednji številki.

Navodila sodelavkam in sodelavcem revije Socialna pedagogika

Revija Socialna pedagogika objavlja izvirne znanstvene (teoretsko-primerjalne oz. raziskovalne/empirične) in strokovne članke, prevode v tujih jezikih že objavljenih člankov, prikaze, poročila in recenzije, vse iz področja socialno pedagoškega raziskovanja, razvoja in prakse.

Prosimo vas, da pri pripravi **znanstvenih in strokovnih prispevkov** za revijo upoštevate naslednja navodila:

1. Prva stran članka naj obsega: slovenski naslov dela, angleški naslov dela, ime in priimek avtorja (ali več avtorjev), natančen akademski in strokovni naziv avtorjev/ic in popoln naslov ustanove, kjer so avtorji/ce zaposlen (oziroma kamor je mogoče avtorju/em pisati).
2. Naslov naj kratko in jedrnato označi bistvene elemente vsebine prispevka. Vsebuje naj po možnosti največ do 80 znakov.
3. Druga stran naj vsebuje jedrnat povzetek članka v slovenščini in angleščini, ki naj največ v 150 besedah vsebinsko povzema in ne le našteva bistvene vsebine dela. Povzetek raziskovalnega poročila naj povzema namen dela, osnovne značilnosti raziskave, glavne izsledke ter pomembne sklepe.
4. Izvlečkoma naj slede ključne besede (v slovenskem in tujem jeziku).
5. Od tretje strani dalje naj teče tekst prispevka. Tekst naj bo natisnjen na belem pisarniškem papirju formata A4 s širokim dvojnimi razmikom s približno 30 vrsticami na vsaki strani in približno 65 znaki v eni vrstici. Prispevki naj bodo dolgi največ do 20 strani (oz. do 35.000 znakov). Avtorji naj morebitne daljše prispevke pripravijo v dveh ali več nadaljevanjih oziroma se o dolžini prispevka posvetujejo z urednikom revije.

6. Razdelitev snovi v prispevku naj bo logična in razvidna. Priporočamo, da razmeroma pogosto uporabljate mednaslove, ki pa naj bodo samo na eni ravni (posamezen podnaslov naj torej nima še nadaljnjih podnaslovov). Podnaslovi naj bodo napisani z malimi črkami (vendar z velikimi začetnicami) in krepko (**bold**). Raziskovalni prispevki naj praviloma obsegajo poglavja: uvod, namen dela, metode, izsledke in zaključke.
7. Tabele naj bodo natisnjene v besedilu na mestih, kamor sodijo. Vsaka tabela naj bo razumljiva in pregledna, ne da bi jo morali še kaj dodatno pojasnjevati in opisovati. V naslovu tebele naj bo pojasnjeno, kaj prikazuje, lahko so dodana pojasnila za razumevanje tako, da bo razumljena brez branja ostalega teksta. V legendi je potrebno pojasniti, od kod so podatki, enote mer in pojasniti morebitne okrajšave. Vsa polja tabele morajo biti izpolnjena. Jasno je treba označiti, če je podatek enak nič, če je podatek zanemarljivo majhen ali podatka ni. Če so podatki v %, mora biti jasno naznačena njihova osnova (kaj predstavlja 100%).
8. Narisane sheme, diagrami in fotografije naj bodo vsaka na samostojnem listu, ki so na hrbtni strani označeni z zaporedno številko, kot si slede v tekstu. V tekstu naj mesto označuje vodoravna puščica ob levem robu z zaporedno številko na njej. V dvomljivih zadevah naj bo označeno, kaj je spodaj in kaj zgoraj, poleg tega pa tudi naslov članka, kamor sodi. Velikost prikazov naj bo vsaj tolikšna, kot bo objavljena. Risbe naj bodo čim bolj kontrastne. Grafikonu naj imajo absciso in ordinato, ob vrhu naznako, kateri podatek je prikazan, in v oklepaju enoto mere.
9. Avtorjem/icam priporočamo, da posebno označevanje teksta s poševno (*italic*) ali krepko (**bold**) pisavo ter z VELIKIMI ČRKAMI uporabljajo čim redkeje ali pa sploh ne. Poševna pisava naj se uporablja npr. za označevanje dobesednih izjav raziskovanih oseb, za označevanje morebitnih slengovskih ali posebnih tehničnih izrazov, itd.
10. Od leta 1999 dalje v reviji Socialna pedagogika upoštevamo APA stil (za podrobnosti glej čim kasnejšo izdajo priročnika: Publication manual of the American Psychological Association. APA, Washington.) pri citiranju, označevanju referenc in pripravi spiska literature. Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev/ic oziroma urednikov/ic (oz. naslovov publikacij, kjer avtorji ali uredniki niso navedeni), urejena pa naj bo tako:

- primer za knjigo:
Miller, A. (1992). Drama je biti otrok. Ljubljana: Tangram.
 - primer za sestavek v zborniku ali knjigi:
Diez-Ripolles, J.L. (1993). Politika do drog v zahodni Evropi. V Taradash, M. (ur.), Cena prohibicije drog. Ljubljana: Taxus.
 - primer za članek v reviji:
Meško, G. (1998). Strategije preprečevanja kriminalitete v zahodnem svetu. Socialna pedagogika, 2 (4), 37-56.
 - primer za zbornik:
Gottesman, M. (ur.). (1991). Residential child care: An international reader. Exeter: Whiting & Birch in association with FICE.
11. Vključevanje reference v tekst naj bo označeno na enega od dveh načinov. Če gre za dobesedno navajanje (citiranje), naj bo navedek označen z narekovaji (npr. "to je dobeseden navedek"), v oklepaju pa napisan priimek avtorja/ev, letnica izdaje citiranega dela ter stran citata, npr. (Miller, 1992, s. 43). Če pa gre za vsebinsko povzemanje oz. splošnejše navajanje, v oznaki navedbe izpustimo stran, npr. (Miller, 1992). Avtorjem priporočamo, da ne uporabljajo opomb pod črto.
 12. Avtorji/ice naj oddajo svoje prispevke stiskane na papirju ter shranjene na računalniški disketi. Tekst na disketi je lahko napisan s katerimkoli izmed bolj razširjenih urejevalnikov besedil. Če članek vsebuje tudi računalniško obdelane slike, grafikone ali risbe, naj bodo te v posebnih datotekah in ne vključene v datoteke s tekstom.
 13. Avtorji/ice se s tem, ko oddajo prispevek uredništvu v objavo obvežejo, da rokopis še ni bil objavljen na drugem mestu, ter izrazijo svoje strinjanje s tem, da se njihov prispevek objavi v reviji Socialna pedagogika.
 14. Vse raziskovalne in teoretične članke dajemo v dve slepi (anonimni) recenziji, domačim ali tujim recenzentom. Recenzente neodvisno izbere uredniški odbor. O objavi prispevka odloča uredniški odbor revije po sprejetju recenzij. Prispevkov, ki imajo naravo prikaza, ocene knjige ali poročila s kongresa ne dajemo v recenzije.
 15. Rokopisov in disket uredništvo ne vrača. O objavi ali neobjavi prispevkov bodo avtorji/ice obveščeni. Lahko se zgodi, da bo uredništvo na osnovi mnenj recenzentov avtorjem/icam predlagalo, da svoje prispevke pred objavo dodatno spremenijo oz. dopolnijo.

- Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti manjše dele besedila, da postane tako prispevek bolj razumljiv, ne da bi prej obvestilo avtorje/ice.
16. Avtorske pravice za prispevke, ki jih avtorji/ice pošljejo uredništvu in se objavijo v reviji, pripadajo reviji Socialna pedagogika, razen če ni izrecno dogovorjeno drugače.
17. Vsakemu prvemu avtorju/ici objavljenega prispevka pripada brezplačnih pet izvodov revije.

Prispevke pošljite na naslov:

Uredništvo revije Socialna pedagogika,

Združenje za socialno pedagogiko,

Kardeljeva pl. 16,

1000 Ljubljana

ali na E-mail bojan.dekleva@guest.arnes.si

Popravek

V zadnji številki revije (2001/3) nam jo je tiskarski škrat krepko zagodel.

Avorico članka *Likovno izražanje* Vesno Verhovnik Marovšek je na več mestih preimenoval v Vesno Verhovnik Marivšek.

Avtorici in bralcem se za napako iskreno opravičujemo!

Uredništvo si pridržuje pravico spremeniti, izpustiti ali dopolniti vsebino prispevka, če se avtorji ne strinjajo s tem. Prispevki, ki niso objavljeni v reviji, ne bodo objavljeni v nobeni drugi publikaciji. Uredništvo ne odgovarja za vsebino prispevkov, ki niso objavljeni v reviji. Uredništvo ne odgovarja za vsebino prispevkov, ki niso objavljeni v reviji. Uredništvo ne odgovarja za vsebino prispevkov, ki niso objavljeni v reviji.

16. Avtorji prispevkov, ki niso objavljeni v reviji, ne bodo objavljeni v nobeni drugi publikaciji. Uredništvo ne odgovarja za vsebino prispevkov, ki niso objavljeni v reviji. Uredništvo ne odgovarja za vsebino prispevkov, ki niso objavljeni v reviji. Uredništvo ne odgovarja za vsebino prispevkov, ki niso objavljeni v reviji.
17. Vsakemu prvemu avtorju prispevka, ki ni objavljen v reviji, bomo poslali pet brezplačnih izvodov revije.

Avtorji in bralci se za napako izkreno opravičujemo.

Prispevke pošljite na naslov:

Uredništvo revije Socialna pedagogika,

Združenje za socialno pedagogiko,

Kardeljeva pl. 16,

1000 Ljubljana

ali na E-mail bojan.dekleva@guest.arnes.si

Kazalo/Contents

Izvirni znanstveni članek

Melita Kordeš
Institucionala vzgoja mladih v
postmoderni 393

Theoretical/research article

Melita Kordeš
Institutional education of youth in
postmodern times

Pregledni znanstveni članki

Olga Poljšak Škraban
Očetovstvo in razvoj očetovske
identitete 413

Theoretical/comparative articles

Olga Poljšak Škraban
Fatherhood and the development
of father's identity

Špela Razpotnik
Naše vsakdanje nakupovanje,
težave okoli tega in ali je komu
sploh mar zanje 423

Špela Razpotnik
Our daily shopping, its problems
and who cares, anyway

Gorazd Meško
Kriminalna prevencija z
načrtovanjem in oblikovanjem
okolja 445

Gorazd Meško
Urban planning and design in crime
prevention

Strokovna članek

Mitja Muršič
Socialnopedagoška diagnoza
(študija primera na podlagi
samopredstavitve) 469

Professional article

Mitja Muršič
Sociopedagogical diagnosis (case
study based on self presentation)

Navodila avtorjem 493 Instructions to authors